magazin istoric

ANUL XI Nr. 2 (119)

FEBRUARIE 1977

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XI - Nr. 2 (119)
februarie 1977

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① Activităţi bancare în Italia la începutul istoriei finanţelor capitaliste. Scene pictate probabil la Genova **(Renaşterea şi regii neîncoronaţi ai finanţei,** p. 23**)**

② Fruntaşul socialist Jean Jaurès la tribuna Parlamentului **(Pagini de istorie trăită,** p. 45**)**

③ Dublu portret al lui Ioan VI Cantacuzino, împărat bizantin călugărit, în a cărui operă istorică se află importante informaţii despre români **(Vlahii din Imperiul bizantin,** p. 18**)**

④ Una din străvechile lupte ale românilor pentru independenţă — cea de la Posada (1330) — continuă să inspire pe artiştii noştri plastici: marea înfruntare în viziunea pictorului Vintilă Făcăianu **(Drumul de lupte şi jertfe al Independenţei,** p. 2**)**

sumar

Drumul de lupte şi jertfe al Independenţei: CONSTANTIN C. GIURESCU 2
Curierul diplomatic al Independenţei. Toate prerogativele unui stat suveran: GEORGE MACOVESCU 6
1876. O misiune diplomatică românească la Constantinopol: CONSTANTIN CĂZĂNIŞTEANU, MIHAIL E. IONESCU 9
1877. Calendar bucureştean. Demiterea lui Midhat-paşa şi confuzia din cafeneaua Brenner: BEATRICE MARINESCU, ŞERBAN RĂDULESCU-ZONER.. 12
Încleştarea de pe ape: FLORIAN TUCĂ 14
O legătură de sînge şi simţire: CORNELIU ALBU 15
Vlahii din Imperiul bizantin: EUGEN STĂNESCU 18
Renaşterea şi regii neîncoronaţi ai finanţei: FRANTZ FUNK-BRENTANO.... 23
Noiembrie 1941. Leningradul îi înfruntă pe asediatori: I. I. FEDIUNINSKI 28
O mărturie germană despre români în secolul XVII: ANDREI CORBEA 33
De partea marii cauze a românilor: I. URSU 35
Cele trei portrete ale frumoasei domniţe Ruxandra: V. CARMĂZINU-CACOVSCHI 36
În solie la Vasile Lupu. Din Memoriile **principelui transilvan Ioan Kemény:** L. GERGELY 37
Templul de la Grădiştea de Munte: I. H. CRIŞAN 40
Un aliat italian al domnilor români — Pippo Spano: ADOLF ARMBRUSTER 42
Pagini de istorie trăită. Un proces politic şi implicaţiile lui: JOSEPH PAUL-BONCOUR 45
Lumea tracilor în aria marilor lumi ale antichităţii europene 50
Neamuri şi triburi tracice. Tinii, Tyntenii: GH. POENARU BORDEA..... 53
Misiunea „doctorului" Kersten: J. KESSEL 57
● **Cărţi sosite la redacţie ...56** ● **Concursul** Magazin istoric, **ediţia 1977... 54**
● **Poşta** Magazin istoric...**62**

Rezultat al luptei eroice a armatei române împotriva Imperiului otoman, al voinței ferme de libertate și neatîrnare a poporului nostru, care și-a dovedit încă odată marea capacitate de luptă, dobîndirea independenței naționale a dat un nou și puternic imbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înrîurire asupra întregii evoluții istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de-sine-stătătoare.

(Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism)

DRUMUL DE LUPTE ȘI JERTFE AL INDEPENDENȚEI

Academician CONSTANTIN C. GIURESCU

În numărul trecut, revista noastră a publicat în avanpremieră prima parte din capitolul intitulat Premise istorice ale redobîndirii independenței de stat a poporului român, **din monografia** România în războiul pentru independență, 1877 — 1878, **aflată în pregătire la Editura Militară. Lucrarea va apare sub egida Academiei Republicii Socialiste România, a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, a Academiei de Științe Sociale și Politice. Ea a fost realizată sub îndrumarea unei comisii de coordonare formată din general-colonel** Ion Coman **(coordonator principal), acad.** Ștefan Pascu, **acad.** Constantin C. Giurescu, **general-maior dr.** Constantin Olteanu, **colonel dr.** Ilie Ceaușescu, **general-maior** Eugen Bantea, **general-maior** Constantin Antip, **colonel dr.** Al. Gh. Savu.

Redăm în continuare cea de-a doua parte a acestui capitol. Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

De la Mihai Viteazul la Tudor Vladimirescu

Și în sec. XVII și XVIII, ideea independenței politice a țărilor române continuă să preocupe spiritele. Radu Șerban[1], urmașul lui Mihai Viteazul, înfruntă și el cu armele pe otomani; inscripția de pe mormîntul său arată că „tare și vîrtos pentru lege și pentru moșie, cu păgînii turci, tătari și cu eretici unguri s-au bătut". Mihnea III[2], care își ia ca domn, în amintirea faptei marelui Mihai, numele de Mihail-Radu, își începe domnia reorganizînd armata și făcînd, cum spune cronica, „steaguri multe și tunuri și erbării multe și palancă împrejurul mănăstirii Radului vodă". A purtat și el lupte cu turcii, sfărîmînd un detașament al pașii de Silistra și atacînd raialele și cetățile de la Dunăre.

Șerban Cantacuzino[3], voievodul Țării Românești (1678-1688) avea gînduri și planuri mari. După înfrîngerea armatelor sultanului sub zidurile Vienei (1683), el intră în legături cu imperialii, urmărind, în primul rînd, ca realizare imediată, recîștigarea raialelor de la Dunăre — Brăila, Giurgiu, Turnu — deci **linia Dunării,** iar sub raportul politic **independența statului** sub dinastia sa. Ca realizări ulterioare, el voia ridicarea, sub conducerea sa, a creștinilor din Balcani, cu care avea strînse legături, și, la urmă, refacerea împărăției bizantine peste care să stăpînească, așa cum stăpîniseră odată înaintașii săi. În cadrul acestei politici, se înțelege și atitudinea lui Șerban Cantacuzino față de Moldova. El ajută lui Constantin Cante-

[1-2] Vezi **Magazin istoric,** nr. 10, 11/1970; 7-8/1968; 11/1976.

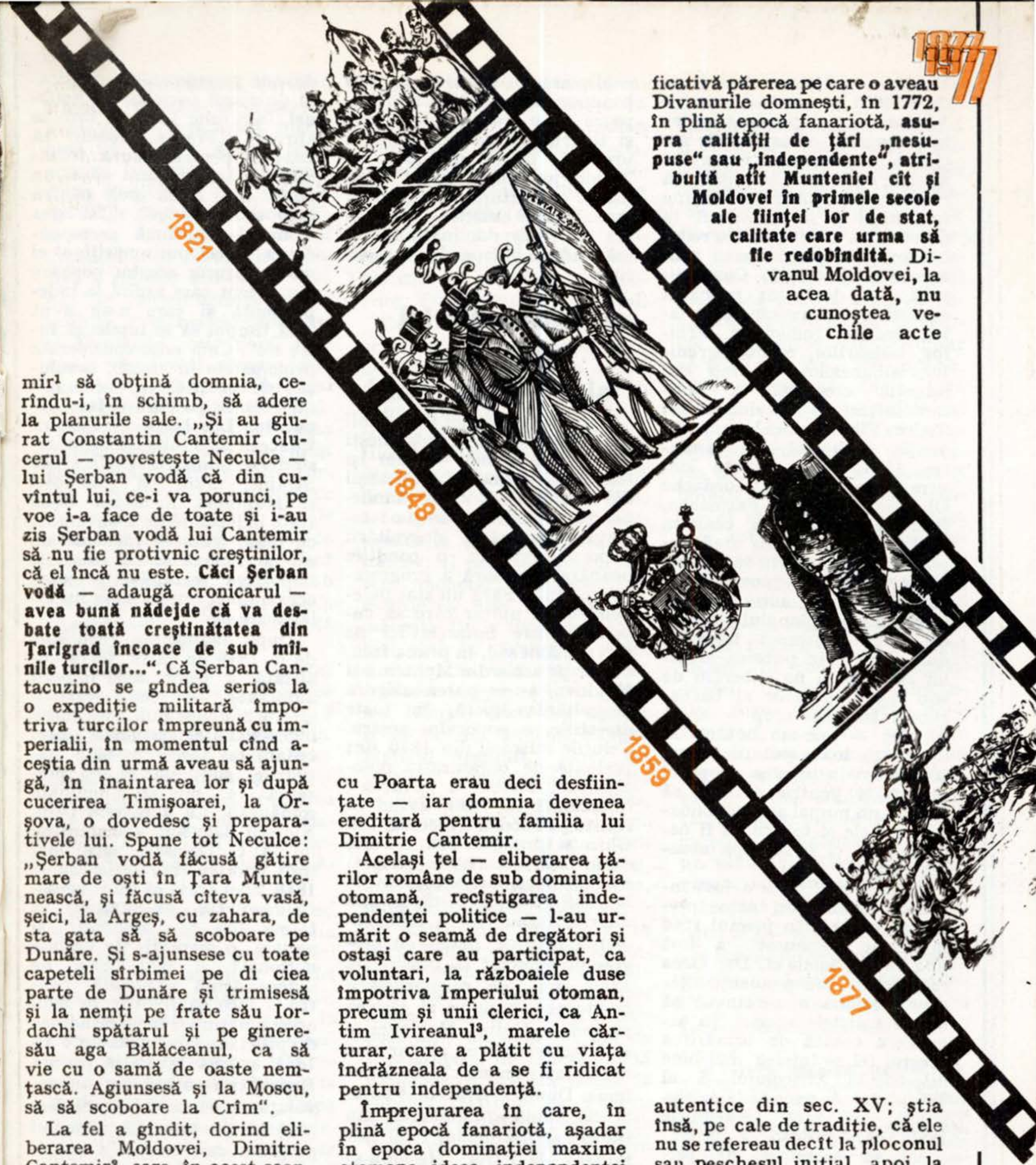

mir[1] să obţină domnia, cerîndu-i, în schimb, să adere la planurile sale. „Şi au giurat Constantin Cantemir clucerul — povesteşte Neculce — lui Şerban vodă că din cuvîntul lui, ce-i va porunci, pe voe i-a face de toate şi i-au zis Şerban vodă lui Cantemir să nu fie protivnic creştinilor, că el încă nu este. **Căci Şerban vodă** — adaugă cronicarul — **avea bună nădejde că va desbate toată creştinătatea din Ţarigrad încoace de sub mîinile turcilor...**". Că Şerban Cantacuzino se gîndea serios la o expediţie militară împotriva turcilor împreună cu imperialii, în momentul cînd aceştia din urmă aveau să ajungă, în înaintarea lor şi după cucerirea Timişoarei, la Orşova, o dovedesc şi preparativele lui. Spune tot Neculce: „Şerban vodă făcusă gătire mare de oşti în Ţara Muntenească, şi făcusă cîteva vasă, şeici, la Argeş, cu zahara, de sta gata să să scoboare pe Dunăre. Şi s-ajunsese cu toate capeteli sîrbimei pe di ciea parte de Dunăre şi trimisesă şi la nemţi pe frate său Iordachi spătarul şi pe gineresău aga Bălăceanul, ca să vie cu o samă de oaste nemţască. Agiunsesă şi la Moscu, să să scoboare la Crîm".

La fel a gîndit, dorind eliberarea Moldovei, Dimitrie Cantemir[2], care, în acest scop, s-a aliat cu Petru cel Mare. În urma luptei nefericite de la Stănileşti el a trebuit însă să părăsească ţara, murind în pribegie. În tratatul de alianţă încheiat cu ţarul Rusiei, la Luţk (3/14 aprilie 1711), se prevedea că Moldova urma să-şi aibă vechile hotare de la Dunăre şi mare — legăturile cu Poarta erau deci desfiinţate — iar domnia devenea ereditară pentru familia lui Dimitrie Cantemir.

Acelaşi ţel — eliberarea ţărilor române de sub dominaţia otomană, recîştigarea independenţei politice — l-au urmărit o seamă de dregători şi ostaşi care au participat, ca voluntari, la războaiele duse împotriva Imperiului otoman, precum şi unii clerici, ca Antim Ivireanul[3], marele cărturar, care a plătit cu viaţa îndrăzneala de a se fi ridicat pentru independenţă.

Împrejurarea în care, în plină epocă fanariotă, aşadar în epoca dominaţiei maxime otomane, ideea independenţei şi a apărării vechilor drepturi ale principatelor apare cu toată forţa, este perioada tratativelor de pace între ruşi şi turci, în războiul din 1768-1774. Divanurile din Moldova şi Muntenia au înmînat cu acel prilej plenipotenţiarilor celor două împărăţii textele unor vechi tratate din care se desprindea lesne regimul de largă autonomie al ţărilor române[4]. Este semnificativă părerea pe care o aveau Divanurile domneşti, în 1772, în plină epocă fanariotă, **asupra calităţii de ţări „nesupuse" sau „independente", atribuită atît Munteniei cît şi Moldovei în primele secole ale fiinţei lor de stat, calitate care urma să fie redobîndită.** Divanul Moldovei, la acea dată, nu cunoştea vechile acte autentice din sec. XV; ştia însă, pe cale de tradiţie, că ele nu se refereau decît la ploconul sau peşcheşul iniţial, apoi la haraciul ce trebuia plătit Porţii **spre a avea pace şi că, deci, Moldova îşi păstra toate celelalte drepturi.** Nu e de mirare, aşadar, că Divanul Moldovei, apoi şi al Munteniei, au fost îndemnate să alcătuiască acele „capitulaţii" care cuprindeau zisele drepturi.

De la această atitudine de solicitare se trece, **în preajma anului 1821, la acţiune, la revendicarea, prin arme,** a li-

---

[1–4] Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1973; nr. 7, 8, 9, 10/1973; 4/1969, 11/1975; 3/1975.

bertății politice. Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu a îmbinat strîns în programul ei aspirațiile sociale și naționale ale poporului nostru; ea a avut o puternică rezonanță în toate provinciile românești și a contribuit la accelerarea luptei pentru redobîndirea independenței și pentru unitate statală. Concomitent s-a declanșat mișcarea eteristă care, invocînd eliberarea grecilor, românilor, sîrbilor, bulgarilor, muntenegrenilor, albanezilor, de sub dominația otomană, a obținut inițial și adeziunea lui Tudor Vladimirescu[1]. În convenția încheiată, în ianuarie 1821, între acesta din urmă, de o parte, Iordache Olimpiotul și Ioan Farmache, fruntași eteriști, de cealaltă parte, se prevede în mod explicit: „Am hotărît în unanimitate [...] să ducem, prin cea mai dîrză activitate, la îndeplinirea planului nostru cel spre obștescul folos și anume ca prin puterea armelor noastre să ne eliberăm de sub jugul apăsător al barbarilor". În acest scop — arată cei trei — „ne-am hotărît să încordăm toate puterile noastre pentru atingerea scopului propus și pentru aceasta să jertfim nu numai averea, onoarea, armele și tot ce va fi necesar [...], ci și scumpa noastră viață".

Se știe că Eteria a fost înfrîntă, iar Tudor, care înțelegea să apere în primul rînd interesele românești, a fost una din victimele ei. Dar ideea recîștigării independenței țărilor române a continuat să anime spiritele vremii. În atmosfera creată de urmărirea acestui țel se înțeleg mai bine dispozițiile Articolului 5 al Tratatului de pace de la Adrianopol, din 2/14 septembrie 1829, care prevăd că principatele se vor bucura de „privilegiile și imunitățile" ce au avut, pe baza tratatelor și hatișerifurilor vechi. „În consecință — se arată în articol — ele se vor bucura de liberul exercițiu al cultului lor, de o siguranță perfectă, de o administrație națională independentă și de o deplină libertate de comerț".

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1971 și 3/1976.

Mișcarea din 1840, de sub conducerea lui Dimitrie Filipescu, din care făcea parte și tînărul Nicolae Bălcescu, a urmărit, ca și mișcarea lui Tudor, un dublu scop: unul intern — înlăturarea regimului feudal; altul extern — eliberarea de sub dominația străină, adică independența politică.

Generația lui Bălcescu și a primei Uniri

Spiritele luminate ale vremii din tustrele țările românești își dădeau seama — cum își dăduseră seama și strămoșii din sec. XIV-XVI — că independența politică era o cerință obiectivă a dezvoltării poporului român, o condiție neapărat necesară a progresului acestuia. Fără un stat independent și unitar care să cuprindă între hotarele lui pe toți românii sau, în prima fază, măcar pe aceia din Muntenia și Moldova, nu se putea asigura dezvoltarea liberă, în toate direcțiile, a poporului nostru. Țelurile mișcării din 1840 sînt preluate de organizația revoluționară secretă a „Frăției", întemeiată în 1843, avînd în frunte pe Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Christian Tell. Nu este de mirare deci că în programul revoluționarilor români de la 1848 găsim exprimată, sub diferite forme, ideea independenței politice. Astfel, în programul redactat la Brașov, la 12/24 mai, de revoluționarii moldoveni, punctul al șaselea prevede: „Unirea Moldovei și a Valachiei într-un singur stat neatîrnat românesc". În Muntenia, Dimitrie Brătianu[2] scria, la 30 iunie, prietenului său francez și filoromân, Paul Bataillard, la Paris, referindu-se la conținutul Constituției pașoptiste românești: „Nu ne mai lipsește decît frumosul nume de Republică [...]. Republica Franceză va avea în curînd o soră în România". Dar noțiunea de republică implica pe aceea de **independență politică.** Francezii își dădeau perfect seama de aceasta, dovadă corespondența publicată de ziarul parizian **Le National,** la 3 iulie 1848, în care se afirma: „Franța trebuie să intervie pentru «cauza românilor», căci românii sînt un popor care luptă eroic pentru independența lor". „Să dea Franța — continuă corespondența — cel puțin sprijinul ei moral tuturor acestor popoare din Orient care aspiră la independență și care n-au avut încă timpul să se înțeleagă între ele". Cum erau considerate principatele în timpul revoluției de la 1848, se vede din intervenția pe care o face deputatul Lherbette în Camera franceză, la 5 iulie, cînd, adresîndu-se ministrului Afacerilor Străine, arată că „Moldova și Muntenia formează două state independente și suverane, cu toate tratatele încheiate de ele cu Poarta și cu Rusia și împotriva tratatelor pe care aceste două puteri le-au încheiat între ele".

După înăbușirea revoluției de la 1848 de către forța coalizată a celor două imperii autocrate — Rusia țaristă și Turcia sultanilor — ideea independenței naționale, precedată de ideea unității naționale, continuă să fie prezentă în mințile luminate românești. La 4 martie 1850, Nicolae Bălcescu, adresîndu-se lui A. G. Golescu, face mai întîi istoricul revoluției de la 1848, apoi arată că după această revoluție „ne rămînea să facem alte două revoluții", și anume „o revoluție de unitate națională, și, mai tîrziu, de independență națională, pentru a face să reintre, în felul acesta, națiunea în plenitudinea drepturilor sale naturale". În 1851 apărea la Paris revista **Republica Română,** organul revoluționarilor ce trebuiseră să-și părăsească țara; în articolul program care-i anunța apariția, Ion C. Brătianu vorbea de „o patrie independentă și liberă", „o patrie cu zece milioane de români", deci cuprinzînd totalitatea pămîntului românesc, de o parte și de alta a Carpaților.

În timpul războiului Crimeii, ideea independenței principatelor continuă să fie prezentă în spirite. În lucrarea lui Ion C. Brătianu, **Mémoire sur l'Em-**

[2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1974.

pire d'Autriche dans la question d'Orient tipărită la Paris în 1855, după ce se arată, într-o notă că, „într-o vreme ca a noastră [...] viața și independența națională sînt primele nevoi ale popoarelor Europei", se face istoricul înaintării otomane și al supunerii succesive a statelor sud-est europene: „În timpul acestei invazii teribile, Principatele Moldovei și Munteniei, cele două provincii românești rămase singure independente, au fost mai mult decît orice altă țară apărarea creștinătății. Cînd Pesta [corect, Buda — **n. a.**] — însăși era scaunul unui pașalîc turcesc, principatele se bucurau de independența lor și ele n-au fost niciodată cucerite de armele turcești; ele se așezară prin propria lor voință sub protecția Sublimei Porți [...], păstrîndu-și o independență aproape completă".

Aceleași idealuri, în aceeași vreme, erau rostite și de partea cealaltă a Carpaților. La 7 mai 1855, George Barițiu scria, în **Gazeta Transilvaniei:** „Principatelor li se cuvine și le trebuie înlăuntru o neatîrnare cu totul suverană, proprie, națională, a lor [...] și să se unească într-un singur stat românesc".

Este interesant că numeroși străini care cunoșteau situația din principate aveau păreri identice sau similare. Astfel este opinia exprimată, în 1857, de internunțiul austriac la Constantinopol. Comentînd dispozițiile privitoare la români din Tratatul de la Paris, acesta afirma: „După o asemenea încurajare a pretențiilor române, cum s-ar putea crede că ele se vor opri aci? Dar ar fi împotriva firii omenești. Românii ar găsi atunci suzeranitatea Porții o rușine și o nedreptate; ar găsi țara lor prea mică; ar aspira la un stat independent...". Diplomatul italian Benzi, îndată după 24 ianuarie 1859, adică după alegerea lui Al. I. Cuza și ca domn al Munteniei, trimitea urările sale cele mai vii „pentru fericirea și independența întregii Românii". În același timp, un alt italian filoroman, Vegezzi-Ruscalla, împărtășea în scris lui Vasile Alecsandri entuziasmul său pentru dubla alegere a lui Cuza și își manifesta dorința de a se înfăptui o Românie care să cuprindă și Bucovina, Transilvania și Banatul.

Cuza vodă, concomitent cu acțiunea pentru recunoașterea de către marile puteri a dublei sale alegeri și apoi a unirii definitive, cu lupta pentru secularizarea averilor mănăstirilor închinate și pentru împroprietărirea țăranilor, a urmărit două țeluri care erau, de fapt, **tot atîtea manifestări ale independenței și suveranității naționale:** 1) instituirea unui sistem monetar românesc; 2) instituirea unei decorații românești. De la începutul domniei pînă la sfîrșitul ei, Cuza a căutat în mod statornic să realizeze aceste țeluri. Dacă n-a izbutit, dacă n-a aplicat și în aceste domenii **politica faptului împlinit,** care i-a reușit în atîtea altele, aceasta se datorește, pe de o parte, împrejurării că alte probleme erau mai urgente: mai întîi recunoașterea dublei alegeri, apoi realizarea unirii complete, după aceea secularizarea averilor mănăstirilor închinate, în sfîrșit împroprietărirea țăranilor și desființarea clăcii. Pe de altă parte, instituirea unei monede naționale, ca și a unei decorații, însemna un act de suveranitate, de independență națională și aceasta ducea la ruperea relațiilor cu Poarta, ceea ce ar fi fost inoportun atîta vreme cît statul român modern nu se consolidase și nu avuseseră loc marile reforme menționate anterior.

Că Alexandru Ioan Cuza avea în planurile lui[1], chiar de la începutul domniei, **redobîndirea independenței,** inclusiv pe calea armelor, rezultă din scrisoarea pe care el o adresează la 25 aprilie 1859, din Bucu-

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 5/1973.

rești, lui Vasile Alecsandri, trimis în misiune la Paris: „Diplomația se recunoaște învinsă și tunul va rezolva toate chestiunile pendinte, toate cauzele de suferință care agită popoarele. Trebuie să înțelegeți cu ce ochi și cu ce arzător interes urmăresc românii preparativele luptei. Mă cunoașteți îndeajuns pentru a nu vă îndoi că mă asociez în întregime speranțelor lor și chiar nerăbdării lor. Ca român, simt nevoia să înalț țara mea în ochii națiunilor și în propria ei stimă; ca principe sînt convins de necesitatea de a acționa cu vigoare și hotărît să trag, pentru fericirea și **independența** poporului meu, tot folosul posibil din evenimentele care se pregătesc..."[2].

Unirea principatelor a fost, astfel, nu numai prima etapă pe drumul constituirii statului unitar român, dar și prologul necesar al cuceririi independenței. Domnia lui Alexandru Ioan Cuza, prin noile structuri, moderne, cu care a fost dotat statul național, prin măsurile de organizare și de dezvoltare a armatei, ca și prin acțiunile de politică externă ce tindeau să afirme pe plan internațional Principatele Unite Române, a reprezentat un preludiu al schimbării statutului unui stat al cărui stadiu de evoluție ajunsese într-o evidentă incompatibilitate cu menținerea anacronicei suzeranități otomane.

[2] Vezi și **Magazin istoric,** nr. 7/1976. Aceeași stare de spirit se vădea și în presa vremii. Dintre periodicele care apar în răstimpul 1859-1866, semnalăm **Independința,** jurnal politic, comercial, literar, publicat în București de la 25 octombrie 1860 pînă în ianuarie 1862 și continuarea acestuia, cu titlul și mai explicit, **Independința română,** jurnal politic, comercial, literar, care a apărut de la 22 noiembrie 1862 pînă la 23 noiembrie 1863.

După domnia lui Cuza au fost editate periodice cu titluri identice sau similare, care dovedeau aceeași stare de spirit. Tot în București apare, din august 1866 pînă la 20 decembrie 1867, în limba română și germană ziarul **Independința română.** Foi cu același titlu ies la Buzău, în 1870, și la Iași, începînd din martie 1874. Le-a succedat **Independența națională,** la Ploiești, începînd de la 14 februarie 1877 — **n.a.**

curierul diplomatic al independenței

TOATE PREROGATIVELE UNUI STAT SUVERAN

Prof. univ. GEORGE MACOVESCU

În a doua jumătate a anului 1876, diplomația românească a întreprins o serie de noi acțiuni în ideea obținerii independenței pe calea recunoașterii neutralității absolute a țării. În acest scop, Ion Ghica și C. A. Rosetti au fost trimiși în țările din Europa Occidentală pentru a cunoaște atitudinea marilor puteri în problema garantării formale a neutralității României. La Paris, Ion Ghica a purtat o semnificativă convorbire cu ministrul de Externe al Franței. În discuția cu diplomatul român, ducele de Decazes arăta: „Ați devenit o națiune, ați știut să vă faceți necesari Europei și ea nu poate să nu vă menție și să nu vă garanteze existența. Nu puteți pieri decît odată cu distrugerea echilibrului european, ceea ce nu este admisibil, nici astăzi, nici mîine". „De fapt — continua șeful diplomației franceze — sînteți independenți, aveți toate prerogativele unui stat suveran; înăuntru faceți cum vreți și ce vreți, în afară încheiați tratate cu puterile Europei, aveți reprezentanți care sînt primiți întocmai ca reprezentanți ai unei puteri suverane, cu singura deosebire că la Anul nou nu sînt primiți în același rînd cu reprezentanții celorlalte state, o diferență neînsemnată care depinde de voi să o faceți să dispară prin oamenii ce ne veți trimite".

În același timp, Nicolae Ionescu, în calitatea sa de ministru al Afacerilor Străine, a transmis noi instrucțiuni agenților diplomatici români la Berlin, Paris, Roma și Viena, în care le cerea să sondeze, cu tactul și discreția necesare, atitudinea guvernelor respective față de problema garantării neutralității țării noastre, în eventualitatea unui conflict armat „între una dintre puteri și Turcia". La scurt interval de timp, agenții diplomatici români acreditați în străinătate au primit sarcina să se intereseze oficial, în cadrul unei audiențe la ministrul de Externe al țării de reședință, despre soarta neutralității românești în cazul unui război între unele dintre puterile garante.

Eforturile diplomației române îndreptate în direcția găsirii unei soluții care să contribuie la obținerea independenței țării pe calea indirectă a garantării neutralității absolute, a întîmpinat obstacole dificile, în primul rînd rezerva marilor puteri cu privire la posibilitatea de a acorda României o garanție specială de neutralitate.

Conferința ambasadorilor puterilor europene — Turcia, Germania, Austria, Franța, Italia, Anglia și Rusia — reunită la Constantinopol, în perioada decembrie 1876-ianuarie 1877, spre a convinge Poarta să accepte introducerea unor reforme în Bulgaria, Bosnia și Herțegovina, a oferit diplomației române un nou prilej în susținerea poziției de neutralitate a țării. În acest scop, Dimitrie Brătianu a fost trimis la Constantinopol cu instrucțiuni de a obține „o garanție specială" pentru neutralitatea „perpetuă" a României, ori, în caz de război, „o garanție specială pentru respectarea drepturilor, a neutralității și a integrității" țării. Conferința ambasadorilor a refuzat însă să ia în discuție cererile românești[1].

În convorbirea avută la 20 decembrie 1876/1 ianuarie 1877, de agentul diplomatic român la Constantinopol, generalul I. Ghica, cu ministrul Afacerilor Externe al Turciei, Savfet pașa, cu privire la neutralitatea României, sub garanția specială a puterilor Europei, precum și la cuprinsul notei transmisă de Dimitrie Brătianu participanților la Conferința de la Constantinopol, șeful diplomației otomane a apreciat că „această notiță pare a insinua că principatele se găsesc în afara imperiului, că se bucură de o deplină independență, de o suveranitate desăvîrșită. Or, această teză nu este justă: pretențiile acestea sînt potrivnice tratatelor în ființă. Principatele sînt provincii ale imperiului din care ele fac parte integrantă. Ca atare, ele nu pot susține nici deschis, nici implicit, cauza independenței și suveranității lor".

Eșuarea inițiativelor de a obține garantarea neutralității absolute a României în cadrul conferinței ambasadorilor de la Constantinopol, a determinat guvernul român să-și îndrepte preocupările sale spre găsirea altor soluții politico-diplomatice cu sorți de realizare în împlinirea deziderateului independenței de stat.

Care au fost principalele inițiative ale diplomației noastre în problema obținerii neutralității, sensul conduitei politicii externe românești în acele momente, precum și reacția produsă de poziția guvernului din București în sînul cabinetelor marilor puteri? Iată cîteva întrebări al căror răspuns se conturează în documentele pe care le reproducem în acest număr; textul acestora se publică după originalele aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe.

[1] Vezi în acest număr articolul: **1876. O misiune diplomatică românească la Constantinopol.**

* * *

I

EXCELENTEI SALE
DOMNULUI N. IONESCU,
MINISTRU AL AFACERILOR STRĂINE

AGENȚIA DIPLOMATICĂ
A ROMÂNIEI
Nr. 236

Constantinopol, 25 noiembrie/ 7 decembrie 1876

Confidențial

NEUTRALITATEA ROMÂNIEI
Întrevedere cu Excelența Sa Savfet Pașa

DOMNULE MINISTRU,

Am onoarea de a vă informa că am avut recent o întrevedere cu Excelența sa Savfet Pașa, și că, în temeiul instrucțiunilor cuprinse în nota Excelenței Voastre cu data de 12/24 noiembrie, am luat act, în numele guvernului meu, de declarația pe care el mi-a făcut-o în 7/19 crt., prin care Înalta Poartă se angajează să respecte neutralitatea României.

În această întrevedere l-am sesizat pe Domnul Ministru al Afacerilor Străine de chestiunea garanției speciale de care se face mențiune în telegrama Excelenței Voastre din 18/30 noiembrie.

Iată cu aproximație ceea ce i-am spus:

„Nici o țară nu suferă mai mult ca România din pricina evenimentelor al căror teatru este Orientul. Nu numai că ele au venit să-i tulbure liniștea, să-i oprească avîntul și să stîrnească vîltoarea în treburile ei, ci să o și smulgă din muncile ei pașnice, să o oblige să pună pe picioare forța sa armată și să-și secătuiască resursele.

Situația se va înrăutăți dacă războiul izbucnește. Atunci, sau va fi tîrîtă de furtună, sau va sluji ca teatru de luptă. Orice s-ar întîmpla, propria-i existență va fi în joc. În fine, ea va resimți mai mult ca orice țară, nenorocirile pe care le va dezlănțui asupra sa criza orientală. Această înrîurire dezastruoasă și directă pe care o exercită și o vor exercita întotdeauna asupra României evenimentele de astăzi, ca și cele de mîine, se datorește îndeosebi a două cauze. În primul rînd ea se datorește acestei poziții care face din această țară totuși un stat al Orientului, dînd teritoriului otoman o extindere pur fictivă. Ea o datorește apoi stipulărilor care situează acest Orient sub o garanție fără nici un efect, adică sub o garanție menită să o înșele de fiecare dată cînd ea ar fi chemată să fie aplicată. Astfel, ce se va întîmpla? De fiecare dată cînd izbucnesc tulburări în imperiu, de fiecare dată cînd se ridică proteste sau se iscă deosebiri de idei fie între Turcia și puteri, fie între înșeși puterile, România resimte șocurile și se vede dintr-o dată lovită în interesele ei cele mai vitale. Și tremură pentru existența sa în ziua în care le vede hotărîte să pună capăt certurilor lor prin mijlocirea armelor.

Fiind calea cea mare de acces către imperiu, ea știe și din istorie și din experiență, că teritoriul său va sluji ca trecere și arenă beligeranților. Această situație de nesuportat din toate punctele de vedere nu mai poate dura. Această țară are dreptul de a-și trăi viața. Ea nu are nici un interes moral sau material în Orient. Chiar natura sa a așezat-o dincolo de marginile imperiului. Nu mai poate fi lăsată în voia evenimentelor și intrigilor politice care au loc în afara granițelor ei. Să vorbim acum despre garanție. Ceea ce se petrece sub ochii noștri dovedește cu prisosință cît de ineficace și fictivă este această garanție a puterilor, atunci cînd este vorba de a o face să treacă din domeniul teoriei la cel al practicii. Ea dispare de îndată ce conflictul dintre puterile garante și Turcia devine serios. Cel garantat este atunci părăsit în voia soartei, și calea de acces spre Turcia dinspre nord, adică teritoriul nostru, este lăsată la discreția beligeranților. Interesul celor două state în cauză este de a închide și de a condamna pentru totdeauna această cale.

Pentru aceasta, nu este nevoie de a recurge la o nouă combinație. Trebuie să se rămînă la ceea ce s-a făcut deja în cazuri asemănătoare. Voi cita spre exemplu Excelenței Voastre, Elveția și Belgia. Ele făceau obiectul poftelor puterilor care le înconjurau și, în caz de război, teritoriile lor slujeau de trecere beligeranților. Ce a făcut Europa care avea interesul de a le pune la adăpost de orice cucerire și de suferințele oricărei ocupații?

Ea le-a transformat în state neutre punîndu-le sub garanția sa. Iată ce trebuie făcut pentru România. Este timpul ca puterile să se convingă că ea este adevărata poartă a Orientului. Atîta vreme cît această poartă nu va fi ermetic închisă, nimic serios nu va fi făcut, totul va rămîne ca și în trecut lăsat la voia întîmplării. Pentru a atinge acest țel, nu există un mijloc mai practic decît cel pe care l-am indicat: a face din România un stat neutru și a pune această **neutralitate sub garanția specială** a imperiului [otoman — *n.r.*]. **Unica posibilitate de salvare a țării mele se află. o repet, în această garanție.**

Soluția în chestiune mai are ca aliat consacrarea timpului. Totul o recomandă deci atenției puterilor. Și cum glasul nostru nu poate pătrunde pînă în miezul conferinței care se va întruni la Constantinopol, Înalta Poartă este cea care trebuie să profite de prilej pentru a pune această problemă pe tapet și a-i urmări rezolvarea".

Excelența Sa Savfet Pașa păru să mă asculte cu atenție. Recunoscu nu numai că garanția stipulată în Tratatul de la Paris era ineficace, ci că făcînd din România o zonă neutră, este singurul mijloc de a apăra imperiul împotriva oricărui atac dinspre nord. Totuși, adăugă că este o chestiune asupra căreia trebuie profund chibzuit și că are cusurul de a avea în vedere viitorul și nu prezentul. „Nimic nu ne grăbește, îmi spuse el. Să ne gîndim mai curînd la primejdiile clipei de față. V-ați declarat neutralitatea. Fie. Dar dacă Rusia, în disprețul garanției Europei care vă acoperă intră pe teritoriul d-voastră, vă veți opune trecerii ei? Și dacă ea v-ar cere permisiunea de a intra, i-ați acorda-o? Datoria d-voastră este de a respinge orice propunere de acest fel. Dacă ea pătrunde pe teritoriul d-voastră fără să țină deloc seamă de refuzul d-voastră sau fără să vă ceară consimțămîntul, sînteți obligați să-i rezistați prin orice mijloace ce vă stau în putere. Onoarea d-voastră o cere. Fiți sigur că Turcia și Europa vă vor fi recunoscătoare. Dacă vă hotărîți pentru rezistență, spuneți-ne-o. Atunci armata noastră va trece Dunărea. D-voastră ne-o veți pune pe a d-voastră la dispoziție. Noi vă vom pune la dispoziție tot ce vă lipsește. Ne vom sfătui asupra măsurilor de apărare cele mai eficace și vom duce campania împreună împotriva dușmanului nostru comun. Dacă însă, în ciuda tuturor așteptărilor, veți acționa într-alt fel, vă veți căi. Veți pierde și simpatia și bunăvoința pe care vi le-au arătat puterile pînă în prezent".

Neștiind care sînt intențiile guvernului meu în cazul celor două eventualități scoase la lumină de Savfet Pașa, i-am răspuns în numele meu cele ce urmează:

„Să-mi permită Excelența Voastră de a-i supune în această chestiune aprecierile mele. Excelența Voastră nu are în vedere decît interesele turcești atunci cînd ne sfătuiește să luptăm umăr la umăr contra rușilor. Ea uită nu numai interesele românești, dar și starea reală a situației care ne este creată. Tratatul de la Paris a pus la poarta Orientului care dă spre noi șase paznici și, implicit, și România.

Din acest număr, doi sînt pe punctul de a se lua la harță; ceilalți, pentru motive mai mult sau mai puțin plauzibile, părăsesc postul. Din toți cei puși să păzească ieșirea în chestiune, cine rămîne? România, adică statul cel mai slab, copila părăsită a Europei! Și ce se cere acestei țărișoare? Să reziste [...], să se facă campionul punctului de onoare al Europei, să devină un cîmp de masacru și de distrugere, să ducă abnegația pînă la sacrificiul intereselor sale, în fine să-și joace pe o singură carte viitorul și soarta! A voi aceasta, înseamnă a voi imposibilul. Aceasta mă îndeamnă, firește, să spun că leacul situației nu se află în linia de conduită pe care ne-o arată Excelența Voastră, căci rezistența noastră nu ar schimba-o cu nimic. Acest leac se află, o repet, în neutralizarea României și într-o garanție specială, care, dacă i-ar fi acordate în primele zile ale întrunirii conferinței, ar face să dispară pe dată toate eventualitățile de care s-a vorbit. Această chestiune a neutralității cu garanție este una dintre acelea care nu suferă nici o amînare. Trebuie ca această conferință să se ocupe de ea și iată la ce ar trebui Excelența Voastră să lucreze".

Drept orice răspuns, Savfet Pașa îmi spuse că nu poate pentru moment să se pronunțe nici pentru, nici contra acestei chestiuni a garanției, și că se va gîndi.

Acesta este în esență, Domnule Ministru, raportul întrevederii pe care am avut-o cu Excelența Sa Savfet Pașa.

Îmi mai rămîne să răspund la un pasaj al notei confidențiale a Excelenței Voastre în legătură cu darea de seamă amănunțită pe care Ea o așteaptă din partea mea asupra întrevederilor mele cu Excelența Sa Savfet Pașa, referitoare la neutralitatea României. Telegramele pe care le-am trimis Excelenței Voastre în această chestiune conțin tot ceea ce am discutat între noi. Întrevederile noastre au fost foarte scurte pe motivul că Savfet Pașa era în consiliu de ambele dăți cînd l-am văzut în această chestiune.

Vă rog să primiți, Domnule Ministru, asigurarea repetată a înaltei mele considerațiuni.

GENERAL GHICA

II

[Instrucţiuni date lui D. Brătianu, trimis special al guvernului român la Constantinopole]

Bucureşti, 26 noiembrie/ 8 decembrie 1876

1. Guvernul României, consecvent cu demarşele făcute pînă acum lîngă puterile garante, vine şi cere de la conferinţă consecraţiunea sta[tu]tului politic al României prin o garanţie specială pentru neutralitatea ei perpetuă.

2. În eventualitatea unui resbel dintre una din puterile garante cu Poarta cerem ca celelalte puteri garante să indice României linia sa de purtare, dîndu-i o garanţie specială pentru respectarea drepturilor, a neutralităţii şi a integrităţii.

III

EXCELENŢEI SALE DOMNULUI IONESCU, MINISTRU AL AFACERILOR STRĂINE

AGENŢIA DIPLOMATICĂ A ROMÂNIEI
Nr. 243

Constantinopol, 6/18 decembrie 1876
Confidenţial

DOMNULE MINISTRU,

Am avut onoarea, prin diferite telegrame cifrate (28 noiembrie/10 decembrie, nr. 1674—2/14 decembrie, nr. 2379 şi 2447 — 3/15 decembrie, nr. 2635) de a informa pe Excelenţa Voastră asupra rezultatului întrevederilor mele cu domnii plenipotenţiari francez, englez şi italian în legătură cu o garanţie specfală de neutralitate de obţinut în favoarea României. Lordul Salisbury, pe care nu l-am putut întîlni decît foarte recent, s-a arătat nu mai puţin explicit decît colegul său Sir Henry Elliot. Mă grăbesc, conform telegramei mele cifrate din 5/17 curent, nr. 2994, de a comunica Excelenţei Voastre rezumatul, pe cît de exact posibil, al ideilor expuse în faţa mea de domnul delegat special al Foreign-Office-ului pe lîngă conferinţă.

„Chestiunea neutralităţii României — mi-a spus Lordul Salisbury — prezintă fără îndoială părţi avantajoase. Însă a o ridica acum, la ceasul cînd Europa încearcă un suprem efort pentru a menţine pacea pe baza tratatelor existente, ar fi să se introducă germenele unor noi complicaţii, să se provoace dezbateri supărătoare, să se agraveze o situaţie deja plină de dificultăţi şi să se conducă la un eşec aproape sigur opera conferinţei. A cere declararea României ca stat neutru, o garanţie europeană specială, înseamnă a cere modificarea pactului internaţional din 1856 în ceea ce priveşte reglementarea de către el a condiţiei politice a Principatelor Dunărene. Or, este puţin probabil ca puterile să consimtă la primirea şi patronarea unei cereri de acest fel. Dacă Tratatul de la Paris a suferit de pe acum dureroase încălcări în multe din părţile lui, cel puţin rămîne intact în acele stipulări ale sale care au organizat în Orient un nou drept public european, pe respectarea căruia puterile par să pună cel mai înalt preţ.

Aceasta în ceea ce priveşte teoria. Să trecem la practică.

Oare inovaţia propusă ar constitui ea un progres serios, ar aduce ea o îmbunătăţire reală? Garanţia generală stabilită prin instrumentul din 1856 nu este, se spune, decît fictivă. Fie. Însă, luînd în consideraţie criza actuală, o garanţie specială acordată României ar fi deci mai eficace? Singurul mijloc de a o face să aibă un rezultat util ar fi angajamentul contractat de către puterile semnatare ale tratatului de garanţie, de a considera orice abatere de la acest tratat sau orice încălcare a neutralităţii României drept un casus belli. Aşa este cazul pentru Belgia şi pentru Elveţia. Se va admite oare ca condiţia României să fie identică sau numai asemănătoare cu a celor două state? Nimic nu autorizâ o asimilare.

Datorită poziţiei lor geografice — neluînd în seamă decît acest aspect al chestiunii — Belgia şi Elveţia se află în apropierea ţărilor garante, şi pot fi cu uşurinţă acoperite împotriva unei demonstraţii ameninţătoare, sau rapid ajutate împotriva unui atac efectiv, în vreme ce România, îndepărtată cum este de majoritatea puterilor a căror garanţie o caută, nu ar putea să le adreseze la timp strigătul său de alarmă. Măsurile europene luate faţă de ea nu ar aduce roade, deoarece nici un ajutor nu ar fi îndeajuns de prompt pentru a o salva de la un dezastru. Or, dacă nu este de sperat ca o garanţie specială în favoarea României să poată fi sancţionată prin clauza de casus belli, şi că prin urmare această garanţie să fie condamnată a rămîne literă moartă, este oare probabil ca Europa să fie dispusă a întreprinde o treabă a cărei zădărnicie ar înţelege-o dinainte? Motive asemănătoare fără îndoială au împiedicat ca garanţia acordată în 1856 Imperiului otoman să fie completată, din partea puterilor garante, prin sancţiunea de casus belli. De aci şi caracterul atît de precar al inviolabilităţii teritoriului turc.

Nenorocirea României vrea ca ea să fie calea cea mai directă care duce în Turcia. Combinaţiile diplomatice cele mai abile care ar tinde să închidă această cale ar rămîne zadarnice, de îndată ce o putere ar fi interesată să le uite, sau hotărîtă să le încalce. Dreptul ar cădea în faţa forţei, care ar deveni atunci mai mult ca niciodată supremul argument.

Faceţi să crească resursele D-voastră — a spus în încheiere interlocutorul meu. Trageţi cît mai mult folos din sacrificiile pe care vi le impuneţi. Întăriţi-vă, puneţi-vă în măsură de a vă opune prin voi înşivă, nu printr-o barieră de netrecut (România nu poate spera atît de sus), ci printr-un obstacol serios în faţa primejdiilor de care vă temeţi, şi Europa se va interesa de cauza D-voastră în funcţie de eforturile D-voastră".

Acesta este, Domnule Ministru, limbajul pe care mi l-a ţinut Lordul Salisbury. Este de la sine înţeles că nu am lăsat fără răspuns raţionamentele Domniei Sale. Am încercat să demonstrez că garanţia specială de creat, ar avea, orice s-ar spune, mai multă eficacitate decît garanţia sub care trăim noi şi care ne pune actualmente în primejdie. România, declarată ţară neutră, ar înceta, ipso facto, să figureze ca parte integrantă a Imperiului otoman şi s-ar vedea definitiv detaşată de Orient. Prin urmare, orice pretext pretins real şi în aparenţă legal ar fi uşor obţinut de la puterile care nu sînt în bună înţelegere cu Turcia pentru a traversa şi ocupa România, de a o ocupa drept gaj; cu uşurinţă dezbaterea s-ar transforma în război. Ceea ce face atît de precară şi periculoasă poziţia României este principiul care o înglobează în Imperiul otoman. A suprima acest principiu, din care decurg majoritatea nenorocirilor situaţiei, înseamnă a oferi în acelaşi moment siguranţă Europei, deoarece aceasta înseamnă a reduce riscurile unui război în Orient, şi a stabili fundamentul principal al unei păci trainice.

Dl. delegat special al Angliei îmi răspunse ca argumente: fără a ţine seama de unul din elementele esenţiale ale chestiunii — forţa. Puterea pe care un interes ar îndemna-o spre şi împotriva Turciei, nu ar şovăi, în disprețul dreptului nou pe care l-ar invoca România, să violeze teritoriul român pentru a-şi croi o trecere. Care ar fi, în acest caz, valoarea practică a garanţiei? Lordul Salisbury fiind solicitat de alte griji, convorbirea noastră s-a oprit aci.

Rog pe Excelenţa Voastră să binevoiască a primi asigurarea înaltei mele consideraţiuni.

GENERAL GHICA

IV

[MINISTRUL DE EXTERNE CĂTRE AGENTUL DIPLOMATIC ROMÂN DE LA ROMA]

Bucureşti, 7/19 decembrie 1876

Sîntem fericiţi văzînd cum Italia merge alături de puterile occidentale, în toate chestiunile ce ne privesc. Cum presupun că domnul Melgari a şi dat ministrului său la Constantinopol instrucţiunile făgăduite, în sprijinul chestiunii neutralităţii garantate a României, vă rog să exprimaţi guvernului italian toată recunoştinţa noastră pentru binevoitorul său sprijin în această chestiune, de cea mai mare importanţă pentru noi.

Trimiteţi-mi ziarele care vorbesc despre chestiuni în legătură cu afacerile noastre.

N. IONESCU

V

[AGENTUL DIPLOMATIC ROMÂN DIN PARIS CĂTRE MINISTRUL DE EXTERNE]

Paris, 11/23 decembrie 1876

Am vorbit cu Decazes despre neutralitatea noastră. Mi-a spus că nu ştie cînd şi sub ce formă va fi tratată această chestiune la conferinţă. Menţinerea păcii preocupă astăzi exclusiv pe toată lumea; această chestiune absoarbe toată vremea plenipotenţiarilor. Am fost la ambasadorul Angliei; nu a primit instrucţiuni în această privinţă. Anglia, mi-a spus el doreşte să vă păstraţi neutralitatea, dar nu vi-o poate garanta în chip efectiv. Trebuie să cîştigaţi pentru această cauză mai ales puterile vecine; amănunte prin scrisoare.

ŞENDREA

(Continuare în p. 14)

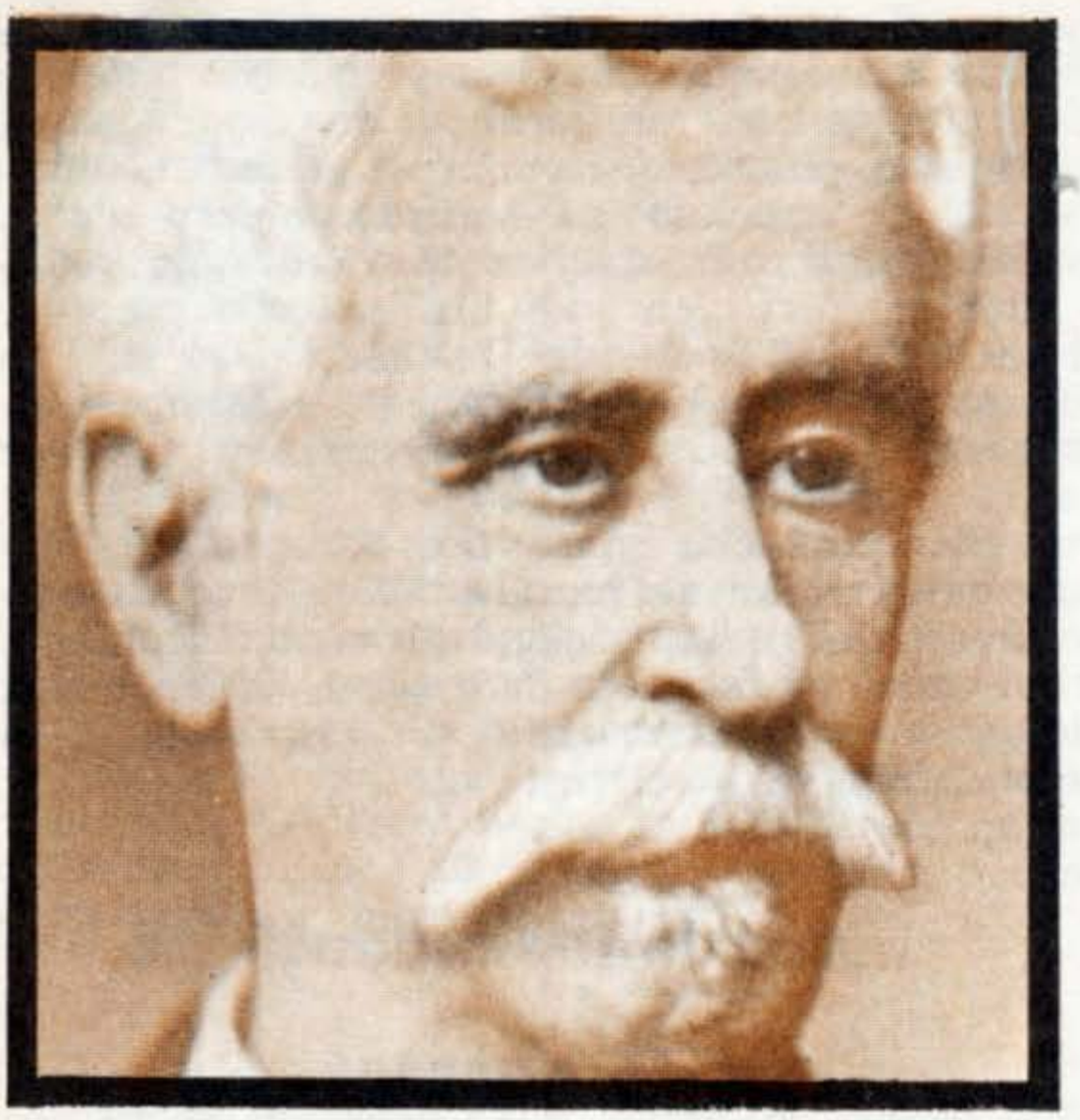

1876: O MISIUNE DIPLOMATICĂ ROMÂNEASCĂ LA CONSTANTINOPOL

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU,
MIHAIL E. IONESCU

La 28 noiembrie 1876[1], Dimitrie Brătianu, fratele premierului român, sosea în capitala Imperiului otoman, Constantinopol, în misiune oficială. Instrucțiunile pe care le avea erau astfel redate de domnitorul Carol I, în Memoriile sale: „România cere Conferinței[2] recunoașterea neutralității sale; ea așteaptă ca, în caz de izbucnire a războiului între una din puterile garante și Turcia, celelalte puteri să-i prescrie atitudinea și să asigure respectarea neutralității și a drepturilor sale". În afară de aceasta urmau să fie făcute demersuri pentru ca autoritatea României să se extindă asupra întregii Delte a Dunării.

Neutralitate perpetuă...

Conținutul și sensul misiunii lui Dimitrie Brătianu pot fi desprinse prin relevarea cîtorva evenimente. La 5 noiembrie 1876, generalul Ignatiev, ambasadorul rus la Poartă, comunica premierului român Ion C. Brătianu că a trimis la București un consilier personal, cu împuterniciri depline „ca să se înțeleagă cu Excelența Voastră asupra eventualităților prevăzute și să încheie convenția militară, pe care am admis-o în principiu". Contele Nelidov, trimisul ambasadorului Ignatiev, a sosit la București la 16 noiembrie; în Capitală a venit, în același timp, și un reprezentant al guvernului otoman, gata și el să negocieze o colaborare a României cu Turcia, într-un eventual război, împotriva Rusiei.

A doua zi proiectul unei convenții, asupra trecerii trupelor ruse prin România, discutat de Ion C. Brătianu și Nelidov, a fost prezentat lui Carol care declara „că o asemenea învoială, în caz cînd va fi necesitată de starea lucrurilor, trebuie neapărat să capete forma unui tratat și să fie considerată ca un document politic". Rațiunea era de a obține o recunoaștere a individualității politice a

[1] Toate datele sînt în stil vechi. În imagini: Dimitrie Brătianu și Midhat-pașa (dreapta).

[2] La 6 noiembrie 1876, Turcia a acceptat întrunirea unei conferințe a ambasadorilor marilor puteri europene, la Constantinopol, în scopul reglementării pașnice a problemei orientale.

României, o garanție de respectare a integrității sale teritoriale și, în același timp, de a păstra libertatea de acțiune a politicii românești în viitor; intervenția marilor puteri sau rezultatele Conferinței de la Constantinopol puteau schimba oricînd datele situației internaționale.

La 29 noiembrie s-a deschis la Constantinopol Conferința ambasadorilor marilor puteri europene care urma să discute relațiile Turciei cu Serbia, Muntenegru, Bosnia și Herțegovina și reformele necesare de introdus în Imperiul otoman în favoarea populațiilor de credință creștină.

Pentru a contracara orice pretext de intervenție a marilor puteri în afacerile sale interne, pe care le considera valabile și pentru țările din Balcani, la 11 decembrie 1876, Turcia a promulgat o Constituție care garanta tuturor supușilor imperiului egalitatea, indiferent de credința religioasă și de naționalitate și, totodată, preconiza o serie de reforme menite să modernizeze, după modelul occidental, statul otoman. Cîteva stipulații ale acestei Constituții au fost socotite la București ca tinzînd să prejudicieze grav statutul internațional al României[1]. Protestele românești au fost vehemente, dar Poarta a perseverat în atitudinea sa, cu toate că a făcut unele încercări să liniștească guvernul român.

În atari împrejurări, D. Brătianu a încercat să îndeplinească prima dintre instrucțiunile primite. La 15 decembrie el a prezentat membrilor conferinței și marelui vizir Midhat-pașa o **Notă în sprijinul cererii de neutralitate adresată de România Conferinței europene reunite la Constantinopol.** Acest document arăta că „prin Tratatul de la Paris [din 1856 — **n.a.**] și convențiile care au urmat, marile puteri au sancționat din nou drepturile suverane ale românilor, recunoscînd în mod solemn Capitulațiile încheiate de domnitorii lor cu sultanii otomani"; continua prin o scurtă înfățișare a progreselor înregistrate de poporul român în toate domeniile, în anii de după Unire. Semnificativ este faptul că în enumerarea realizărilor, printre care reînnoirea administrației, repartiția și percepția impozitelor, instrucția primară obligatorie și gratuită, construcțiile de căi ferate și de șosele etc., se amintea: „forțele lor [ale românilor — **n.a.**] materiale n-au fost, de asemenea, neglijate. Ei pot pune pe picior de război, în decurs de cîteva zile, 60 000 militari din trupele regulate, bine instruiți, dotați cu 210 tunuri, din care 150 de construcție Krupp și un număr egal de trupe teritoriale sau jandarmerie călare ori pedestră".

Pornind de la premisa că „convențiile și tratatele existente nu-i garantează [României — **n.a.**] decît drepturile sale vis-à-vis de Sublima Poartă și garanția colectivă acordată ei și Turciei nu-i va servi la nimic atunci cînd ultima se va găsi în război cu altă putere", România cere conferinței de a „consacra statutul politic al României, garantînd de o manieră specială neutralitatea perpetuă a teritoriului român", iar în cazul unui conflict al Porții cu una din puterile garante, celelalte „să-i acorde [României — **n.a.**] o garanție specială că drepturile sale, neutralitatea ei și integritatea teritoriului său vor fi respectate".

Plenipotențiarii puterilor europene au răspuns că ei nu au mandat să rezolve cererea guvernului român și că „dealtminteri România nu este un stat în întregime independent pentru ca ea să poată fi declarată neutră în felul Belgiei și Elveției".

...sau independență pe cale pașnică

Dimitrie Brătianu a întreprins un nou demers, avînd ca obiectiv obținerea independenței depline a țării. De data aceasta partenerul de discuție a fost exclusiv guvernul otoman — mai precis, marele vizir, Midhat-pașa, și ministrul de Externe, Savfet pașa — cărora le-a înmînat o notă ce includea cererea, argumentată bogat, de a se recunoaște independența României. Publicat pentru prima dată, în 1943, de generalul Radu R. Rosetti, acest document a fost socotit eronat drept „cererea ce a adresat Brătianu direct membrilor conferinței". Nota amintea eșecul demersului făcut anterior la conferința amintită în legătură cu neutralitatea garantată.

Documentul continua cu o demonstrație amplă a necesității de a se acorda României neatîrnarea, socotită a fi pentru Turcia un simplu act diplomatic pentru că: „România este deja independentă. Ei nu-i lipsește decît o pură formalitate, recunoașterea independenței sale de Sublima Poartă, pentru ca Europa s-o trateze ca un stat independent". Această formalitate fiind îndeplinită, se spunea în notă, neutralitatea perpetuă a României, după exemplul Belgiei și Elveției, putea fi garantată de puterile europene. Chiar fără o asemenea garanție general europeană, „independența României ar avea o importanță imensă" pentru Turcia. Se dezvolta apoi teza că „supremația [...] nominală a Sublimei Porți asupra României" îi îngreunează acesteia din urmă dezvoltarea internă rapidă și o pune în imposibilitate ca, prevalîndu-se de neutralitate, să opună o rezistență serioasă oricărui inamic agresor. Mai mult, suzeranitatea nu aduce Turciei nici un folos, mai ales în timp de război. Independența „cu consimțămîntul Porții" ar elimina posibilitatea ca obținerea ei „în alte condiții" să fie un „sîmbure de ostilitate" și, în consecință, „o cauză de slăbiciune și pentru România și pentru Turcia".

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1977.

Nota relevă că „independența României se impune conștiinței publice din toate țările". În consecință, Turcia, „în înțelegere cu Cabinetul de la București să recunoască prima votul de independență care-l vor da Camerele române. Independența României trebuie să fie opera sa".

În cazul în care neutralitatea nu va fi garantată de puterile europene în timp util după declararea independenței, documentul preconizează formula încheierii unui tratat de alianță între Turcia și România. În sfîrșit, se pune accent pe cîteva din repercusiunile materiale și morale favorabile, pe care înfăptuirea unui asemenea act le va avea în întreg Imperiul otoman și asupra imaginii Turciei în Europa, adresîndu-se diriguitorilor din Constantinopol îndemnul de „a se traduce în fapt, fără ezitare, prompt, o idee fecundă în mari rezultate".

* * *

La 18 ianuarie 1877, guvernul român constata că, date fiind interesele sale particulare, Germania nu era dispusă să sprijine cererile de mai sus ale României. În consecință, premierul român a dat instrucțiuni pentru întreruperea acțiunii pe această direcție. La 19 ianuarie 1877, Dimitrie Brătianu a cerut totuși o continuare a ei energică, deoarece la Constantinopol constata că „lucrul pare să facă progres", îndemnînd guvernul din București să obțină măcar, „dacă este posibil", promisiunea „că Germania cel puțin nu se va opune". După răspunsul negativ al premierului român, el a continuat totuși demersurile, transmițînd la București că înregistra progrese și insista în mod deosebit pentru acțiuni diplomatice subsidiare în alte capitale europene. Misiunea lui D. Brătianu a luat sfîrșit cîteva zile mai tîrziu, la 28 ianuarie 1877.

Care sînt explicațiile istorice ale acestei acțiuni diplomatice românești?

Două interpretări ale demersurilor lui Brătianu la Constantinopol par plauzibile:

1) O tentativă de ultim ceas a unor cercuri politice românești reprezentate prin N. Ionescu (ministrul Afacerilor Străine în perioada respectivă, care a demisionat brusc și în aparență nemotivat după eșecul tentativei), liberal-moderații D.A. Sturdza, și Ion Ghica, junimistul P. P. Carp, Em. Costache Epureanu, N. Blaremberg ș. a. care au avut o vie reacție negativă față de venirea contelui Nelidov la București și de proiectata încheiere a convenției cu Rusia.

Refuzul conferinței de a garanta neutralitatea României și, deci, de a recunoaște **de facto** independența țării l-a determinat pe Dimitrie Brătianu să încerce dobîndirea independenței cu consimțămîntul Turciei. Așa cum va scrie el în vara anului 1877, în broșura **O datorie de conștiință către țeara mea,** „chiar oamenii de stat ai Turciei, în mare parte, începuseră a o considera [independența — **n.a**] ca o necesitate de la care nu se mai puteau sustrage".

2) Utilizarea de către cercurile politice românești, favorabile colaborării cu Rusia, a misiunii lui D. Brătianu ca un factor de presiune asupra guvernului de la Petersburg, pentru a dobîndi condiții echitabile în cadrul unui tratat politic între doi parteneri egali. Demersurile la Constantinopol au fost suspendate atunci cînd la București s-a considerat că D. Brătianu se angajase prea mult în convorbirile purtate cu oficialitățile otomane, cînd Conferința de la Constantinopol înregistrase un eșec și cînd Poarta nu renunța la stipulațiile privind România din Constituția abia promulgată. Linia politică urmată cu fermitate la București era astfel rezumată de Carol I la 8 ianuarie 1877: „A încheia o convenție militară cu Rusia și, de va fi nevoie, a ne bate cu rușii contra turcilor. Convenția e gata și trebuie numai iscălită".

Interpretarea din urmă se bizuie și pe faptul că opinia publică românească întrevedea clar necesitatea cuceririi pe calea armelor a neatîrnării depline de stat. Așa cum avea să noteze chiar Dimitrie Brătianu, războiul de independență „ne-a dat nouă ocaziunea de-a deveni noi înșine, un factor puternic al completei noastre emancipări și de-a o face nepieritoare sigilînd-o cu sîngele nostru".

clio anunță

Sigiliul de la Voivozi

La Voivozi, în străvechea țară a Bihorului, cercetările arheologice din 1976 au scos la iveală un mic sigiliu de plumb, cu două fațete. Rotund, cu un diametru de circa 18 mm, el are pe prima fațetă o cruce înscrisă într-un scut triunghiular, iar pe cealaltă — litera W. Nu e unul dintre sigiliile obișnuite, cu care se întăreau documentele medievale, ci unul aparținînd unei categorii speciale, folosite la marcarea țesăturilor provenite din Occidentul secolului XIV. Asemenea sigilii dovedeau, potrivit normelor medievale, că autoritățile competente verificaseră calitatea produsului, consimțind la comercializarea lui. Numai purtînd acest însemn, țesăturile puteau fi vîndute. Întrucît documentele noastre medievale menționează importul de postavuri mai ales din Țările de Jos, socotim plauzibilă presupunerea — care urmează a fi verificată prin studii comparative — că sigiliul respectiv aparține unui centru producător de țesături din Flandra sau Olanda.

Constatarea prezintă interes pentru istoria veacului XIV, cînd satul Voivozi s-a aflat în zona de intensă influență politică și culturală a familiei Drăgoștilor din Maramureș. Sigiliul descoperit acolo atestă, odată în plus, prezența țărilor române în aria comerțului european de țesături, pentru care există, dealtminteri, nenumărate dovezi scrise și chiar unele fragmente de stofe, păstrate în muzeele noastre.

Victor ESKENASY

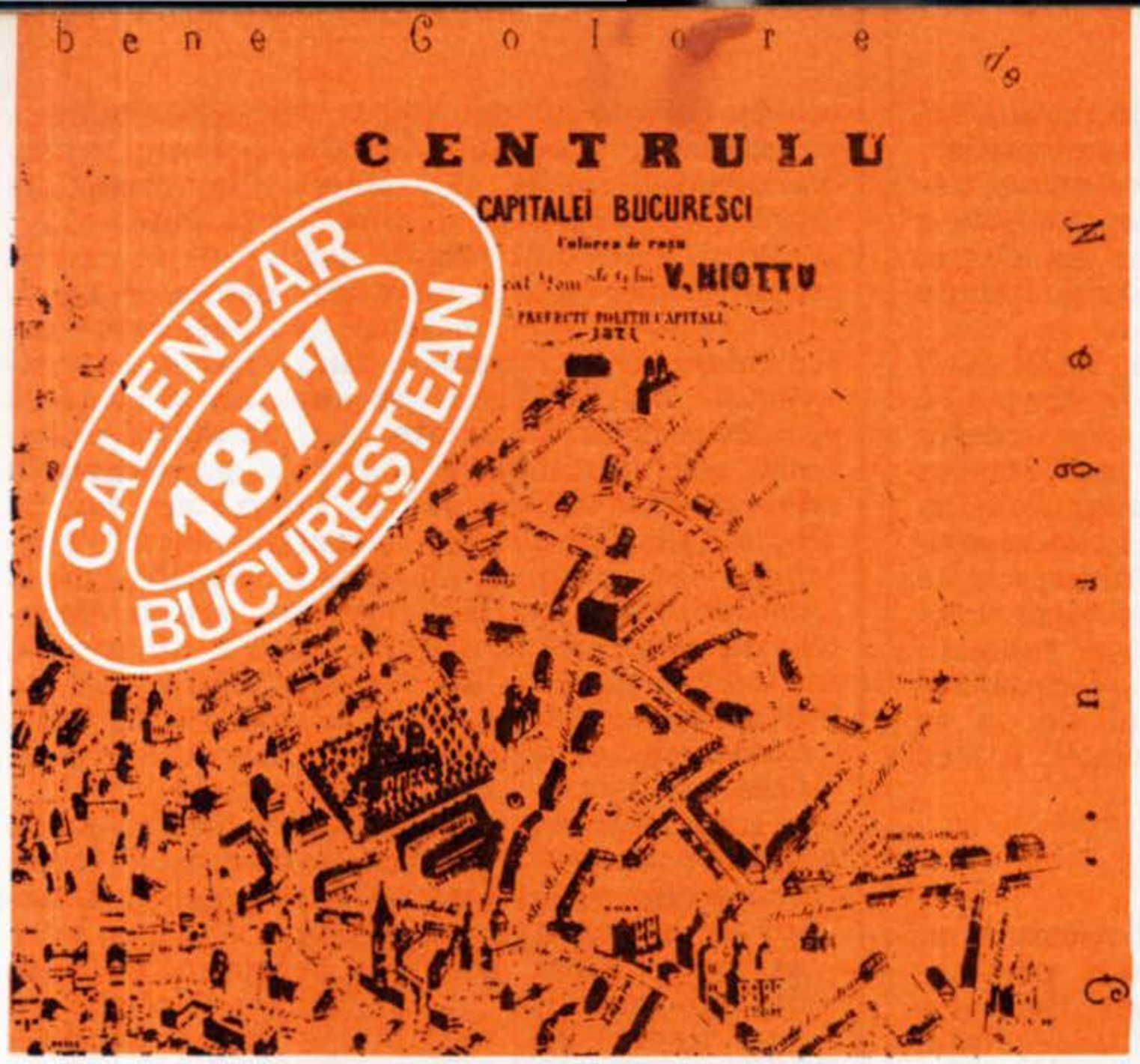

Demiterea lui Midhat-pașa și confuzia din cafeneaua Brenner

BEATRICE MARINESCU,
ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

În ianuarie 1877, viața politică a Bucureștilor, ca și a întregii țări, a fost dominată de reacția opiniei publice împotriva Constituției otomane, promulgată la sfîrșitul anului 1876, care considera România drept parte integrantă a Imperiului otoman. Cronica bucureșteană a vremii consemnează furtunoase dezbateri parlamentare, virulente articole de presă, o vie activitate diplomatică a guvernului, întruniri de protest, toate acestea indicînd momentul apropiatei proclamări a independenței absolute de stat a României.

Indignarea generală a opiniei publice românești provocată de prevederile Constituției otomane — sfidare a vechilor Capitulații[1] — continuă să se manifeste și în cursul lunii februarie. Totodată, atenția cercurilor politice din Capitală a fost reținută de evenimentele de pe malurile Bosforului: marele vizir Midhat-pașa — autorul „celebrei" Constituții — a fost înlăturat; în capitala otomană urmau să se deschidă, în curînd, tratativele de pace cu Serbia și Muntenegru. Care va fi poziția Rusiei țariste și a celorlalte mari puteri față de noul curs al „chestiunii orientale"? Ce atitudine trebuie să adopte România? Iată întrebări ce se dezbăteau cu asiduitate în cercurile politice din București. Să răsfoim deci în continuare presa bucureșteană a anului 1877.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 3/1975.

Februarie 1877

● 23 IANUARIE/4 FEBRUARIE (ORA 12):

ședință a adunării generale a Societății Transilvania în amfiteatrul anului I al Facultății de litere; înființată în anul 1867 din inițiativa lui Al. Papiu-Ilarian, August Treboniu-Laurian și Florian Aaron, societatea își propusese ca scop „strîngerea legăturilor de frăție între junimea studioasă din toate părțile României"; de-a lungul anilor ea a desfășurat o intensă activitate culturală și politică în sprijinul realizării unirii tuturor românilor și obținerii independenței; reapare ziarul **Pressa,** organ al partidului conservator de centru; din comitetul de redacție fac parte D.P. Vioreanu, C. Esarcu și G.G. Meitani, ultimul fiind și proprietar (conducătorul de fapt al ziarului era V. Boerescu); se anunță apariția **Istoriei arheologiei** a lui Alexandru Odobescu, lucrare deschizătoare de drumuri pentru tînăra arheologie românească.

● 26 IANUARIE/7 FEBRUARIE:

presa anunță înlăturarea Marelui vizir, Midhat-pașa de la putere și înlocuirea acestuia cu Edhem-pașa, fost ambasador al Turciei la Berlin.

● 27 IANUARIE/8 FEBRUARIE:

remanierea guvernului prezidat de I. C. Brătianu; primul ministru preia și portofoliul Ministerului de Interne, în locul lui G. Vernescu; la Finanțe, revine D. A. Sturdza, la insistențele primului ministru, pentru a se împiedica astfel răsturnarea cabinetului printr-un vot de blam al Senatului; Sturdza acceptă, sperînd să zădărnicească politica susținută de liberalii radicali, de apropiere a României față de Rusia; mai intră în guvern I. Docan (Lucrări Publice) și I. Câmpineanu (Justiție), ceilalți membri ai cabinetului își păstrează vechile portofolii.

● 28 IANUARIE/9 FEBRUARIE:

din cauza situației financiare deficitare, Camera Deputaților suprimă subvențiile acordate orașelor București și Iași pentru întreținerea drumurilor naționale care traversează aceste orașe; întoarcerea în Capitală a lui D. Brătianu, trimisul guvernului român la Conferința reprezentanților marilor puteri de la Constantinopol[1]; misiunea sa nu este încununată de succes.

● 1/13 FEBRUARIE (ORA 19):

Bonifaciu Florescu (fiul natural al lui Nicolae Bălcescu) redeschide Cursul de istorie modernă la Universitate; prima lecție din ciclul **Filozofii secolului al 18-lea** are titlul **Diferența spiritului secolului al 18-lea și secolului nostru;** conferențiarul întreținuse legături cu Hristo Botev și alți membri ai emigrației revoluționare bulgare, stabiliți în România; emigranții bulgari, Ivan Vazov și Ștefan Stambulov, viitor prim-ministru, locuiesc în iarna lui 1877 la hanul Steriadi.

● 3/15 FEBRUARIE:

primul ministru I. C. Brătianu cere domnitorului Carol I semnarea decretului de dizolvare a Senatului, care face opoziție politicii interne și externe a guvernului, împotrivindu-se, între altele, unei eventuale alianțe cu Rusia; presa anunță ieșirea de sub tipar a broșurii lui Ion Ghica **O cugetare politică,** pusă în vînzare la Librăria Danielopolu; studiul pledează pentru menținerea neutralității României în eventualitatea unui conflict militar ruso-turc.

● 5/17 FEBRUARIE:

în drum spre Constantinopol, delegații Serbiei — Cristici și Motici — la negocierile de pace cu Turcia, trec prin București, fiind găzduiți la „Grand Hotel du Boulevard"; Stephen Lakeman (Mazar-pașa, ofițer englez în slujba turcilor la București[2]) publică în ziarul **Românul** articolul **Armata teritorială față cu resursele țării.**

● 6/18 FEBRUARIE:

studenții Universității din București sînt convocați la cazarma jandarmilor pedeștri pentru exerciții militare: „Văd încă în capul flancului drept silueta înaltă a doctorului C. Istrati, pe atunci doctorand în medicină" — notează C. Bacalbașa, de asemenea participant; Istrati — viitorul savant român — a făcut parte dintre studenții socialiști, întemeietori, la 1/13 ianuarie 1875, ai Societății studenților medicinești din București.

Journal de Bucarest începe să publice **Dépêches inédites du Chevalier de Gentz aux Hospodares de Valachie, pour servir à l'histoire de la politique européenne (1813-1828),** („Depeșe inedite ale cavalerului de Gentz către domnii Țării Românești, pentru a servi istoriei politicii europene"); documentele apăruseră la Paris în Editura Plon, 1877, sub îngrijirea contelui Prokesch-Osten, fiul ambasadorului Austriei la Constantinopol în perioada realizării unirii principatelor; cavalerul de Gentz[3] fusese confidentul prințului Metternich și secretarul Congresului de la Viena (1814-1815); depeșele conțin știri și comentarii asupra situației internaționale; prezența în Capitală a italianului M. Canini, fondatorul **Ligii pentru eliberarea Peninsulei Balcanice,** al cărei președinte de onoare este Garibaldi; în cadrul unor adunări organizate în principalele orașe ale Europei, Canini a făcut apel la o alianță eliberatoare a românilor cu sîrbii, bulgarii și grecii.

● 8/20 FEBRUARIE:

Comitetul pentru ridicarea monumentului lui I. Eliade-Rădulescu deschide o nouă listă de subscripție pentru acoperirea cheltuielilor; executarea statuii, din marmură de Carrara, a fost încredințată sculptorului Ettore Ferrari, din Roma (statuia va fi dezvelită în anul 1879).

● 9/21 FEBRUARIE:

ziarul conservator **Timpul** atacă pe C. A. Rosetti, susținînd că acesta ar avea legături cu cercurile socialiste internaționale, și ar contribui, împreună cu familia sa, la răspîndirea ideilor socialiste în România; articole cu un conținut asemănător apar și în numerele din 22 februarie / 6 martie și 23 februarie/7 martie.

● 11/23 FEBRUARIE:

sub titlul **Midhat-pașa la București,** ziarul **Timpul** publică întîmplarea hazlie petrecută la cafeneaua Brenner, cînd proprietarul unui debit de tutun de pe Calea Moșilor, numit Ichim Agop, este confundat de cei prezenți în local cu Midhat-pașa și întîmpinat cu vădită antipatie.

● 13/25 FEBRUARIE:

ziarele continuă să comenteze cauzele înlăturării de la putere a vizirului Midhat-pașa; conform telegramelor de presă publicate în **Românul, Unirea democratică, Journal de Bucarest,** acesta ar fi fost acuzat de complot împotriva lui Abdul-Hamid II, cu scopul readucerii la tron a fostului sultan Murad V; **Unirea democratică** începe să publice în mai multe numere articolul lui Robin Jacquemyns **Dreptul internațional și chestiunea Orientului,** în care analizează criza din sud-estul Europei din momentul încheierii armistițiului dintre Turcia pe de o parte și Serbia și Muntenegru, pe de alta (octombrie 1876).

● 15/27 FEBRUARIE:

conform telegramei ministrului de Externe român către I. Bălăceanu, agentul diplomatic al României la Viena, în cercurile guvernamentale bucureștene nu se prevede izbucnirea imediată a unui război ruso-turc; după atitudinea baronului Stuart, agentul diplomatic rus la București, se deduce că și Rusia ar dori menținerea păcii.

[1-2] **Vezi Magazin istoric, nr. 12/1976; 11/1973; 3/1976.**

CRONICI ÎN PIATRĂ ALE INDEPENDENȚEI

Încleștarea de pe ape

Dr. FLORIAN TUCĂ

În șirul monumentelor ridicate în cinstea eroilor Independenței se numără și cel de la kilometrul șase de pe Brațul Măcinului, ce amintește de izbînda navală, dobîndită de marinarii români și ruși care prin acțiuni îndrăznețe au scufundat monitorul „Duba Seify". Pe piatra memorială, ridicată în 1958, putem citi că, **„În acest loc, în noaptea de 7-8 iunie 1877 flota română-rusă a scufundat monitorul turc «Duba Seify». Glorie eroilor marinari români și ruși care au luptat împotriva turcilor, pentru independența națională a României...".**

O altă înfruntare maritimă, de la începutul lunii noiembrie, dintre monitorul turcesc „Podgoriţa" și bateria românească „Perseverența" o evocă obeliscul înălțat la Ciupercenii Noi, județul Dolj. Cu anihilarea „Podgoriței" a fost însărcinat maiorul Dimitrie Maican, din Flotila română de Dunăre, ajutat de locotenentul Perticari și de sublocotenenții Mardare și Mănescu. Bateria „Perseverența" a reușit — la cea de-a 77-a lovitură — să scufunde nava otomană. „După încetarea focului — preciza o relatare a acestei lupte — se văzu monitorul scufundat, zărindu-se numai cazemata și coșurile deasupra apei; dacă apa ar fi fost mai adîncă, s-ar fi scufundat de tot".

Inscripția de pe monument rememorează faptele de atunci cu aceste cuvinte: **„În memoria fericitului succes de la 7 noiembrie 1877, cînd bateria «Perseverența» comandată de maiorul D. Maican, comandantul bateriilor de coastă, cu trei mortiere de 150 mm, comandate de locotenentul Perticari, sublocotenentul Mardare și sublocotenentul Mănescu C. [...] au scufundat monitorul turc «Podgoriţa», remorcherul «Socrate» și două șlepuri...".**

TOATE PREROGATIVELE UNUI STAT SUVERAN

(Urmare din p. 8)

VI

[AGENTUL DIPLOMATIC ROMÂN DIN BERLIN CĂTRE MINISTERUL DE EXTERNE]

Berlin, 12/24 decembrie 1876

DOMNULE MINISTRU,

Principele de Bismarck, de la care solicitasem o audiență, înștiințîndu-mă prin nota verbală că „cu părere de rău nu-și poate concede plăcerea a mă primi din cauza gravelor ocupațiuni parlamentare", am comunicat considerațiunile cuprinse în telegrama Domniei Voastre cifrată cu nr. 812 din 8/20 decembrie Excelenței Sale domnului de Bülow — care m-a asigurat că guvernul german abundează în sentimente de sinceră afecțiune pentru România și e totdeauna gata a apăra, în limitele posibilului, drepturile și interesele noastre. În cît se atinge de cestiunile formulate în memoriul din 15 iunie a.c., domnul secretar de Stat la Departamentul Afacerilor Străine al guvernului german a zis că nu va întîrzia a se înțelege asupra acestui punct cu principele Bismarck; prevede însă că nu va putea face să ne bucurăm de sprijinul guvernului german decît numai dacă pretențiunile noastre nu vor fi de natură a agrava conflictul oriental. Cît pentru sancțiunea neutralității noastre, domnul de Bülow a repetat, că guvernul german, departe de a contesta drepturile noastre și utilitatea neutralizării României în sensul neutralității Belgiei etc..., declară că nu ne poate promite un sprijin energic în afacerea neutralității noastre, urmînd a se lua, în cazul unei complicațiuni mai serioase a conflictului oriental, măsurile ce le va dicta viitoarea constelațiune politică [...].

În privința utilității alianței cu Rusia, sînt în poziţiune a cita și părerea unui ilustru publicist, Heinrich Treitschke care, într-un articol din **Preussischer Jahrbücher,** reprodus în **National Zeitung,** nr. 599, se exprimă că România va dobîndi, poate, din alianța cu Rusia absoluta sa independență.

Primiți, Domnule Ministru, încredințarea profundului meu respect.

Agent A. DEGRÉ

VII

AGENȚIA DIPLOMATICĂ A ROMÂNIEI
Nr. 251

Constantinopol, 22 decembrie 1876/3 ianuarie 1877
Convorbire cu Savfet Pașa,
asupra articolului 7 al Constituției otomane

DOMNULE MINISTRU,

Mă grăbesc să completez prin cîteva amănunte lămuritoare telegrama mea cifrată nr. 98 din 20 decembrie 76/1 ianuarie 77, cu privire la articolul 7 al Constituției otomane.

În urma unei întreruperi a liniilor telegrafice în împrejurimile Constantinopolului, telegrama cifrată a Excelenței Voastre cu data de 17/29 decembrie, nr. 1964 nu mi-a parvenit decît în 19/31 seara. Așa că numai la 20 decembrie /1 ianuarie am putut cere domnului ministru al Afacerilor Străine al Înaltei Porți lămuririle pe care Excelența Voastră m-a însărcinat să le cer [...]

De aci, printr-o asociație de idei a căror intenție am priceput-o pe dată, Savfet Pașa a întors convorbirea spre neutralitatea României cu garanție specială a Europei și asupra notei remise de dl. D. Brătianu membrilor conferinței. Nemulțumit de a exprima cît de puține șanse de izbîndă avea cererea noastră, m-a determinat, prin cîteva fraze vagi, să presupun că el se va abține poate de a-i sesiza pe plenipotențiarii ai căror reuniuni le prezida. În curînd bănuielile mele au fost coroborate prin comentariile făcute de domnul ministru al Afacerilor Străine al Înaltei Porți în legătură cu nota d-lui D. Brătianu. „Această notă, mi-a spus el, pare să insinueze că principatele sînt în afara imperiului, că ele se bucură de o deplină independență, de o totală suveranitate. Or, această teză este inexactă; aceste pretenții sînt contrarii tratatelor existente. Principatele sînt provincii ale imperiului, din care fac parte integrantă. Ca atare, ele nu pot, nici deschis, nici implicit să susțină cauza independenței și suveranității lor".

Am combătut afirmațiile interlocutorului meu, dezvoltînd din nou argumentele care mi-au slujit atît de des ca temă în discuțiile mele cu miniștrii otomani, așa cum o dovedesc majoritatea rapoartelor mele către Departamentul Excelenței Voastre. Am invocat rînd pe rînd istoria, atestînd că România nu a fost niciodată cucerită, Capitulațiile noastre, atît de precise în stipulările lor, realitatea incontestabilă, deși prea contestată, a drepturilor noastre fundamentate pe teorie și practică etc., etc. Ar fi de prisos să revenim aci, chiar și în rezumat, asupra acestei argumentații.

Înainte de a încheia, îmi voi permite să semnalez Excelenței Voastre că, dacă susceptibilitățile pe care le-au putut trezi actualmente articolele 1, 7 și 8 ale Constituției otomane sînt dintre cele mai legitime, aluziile acestor articole la țara noastră, ideile pe care ele le ascund sau le pun în lumină asupra modului în care Înalta Poartă înțelege și vrea să mențină poziția noastră față de ea, în fine explicațiile pe care mi le-a oferit Excelența Sa Savfet Pașa constituie, în ansamblul lor, un fapt deloc nou; ci doar înnoit, sau mai degrabă tinzînd să garanteze împotriva unei prescripții posibile o teorie scumpă Înaltei Porți, teorie a cărei permanență am avut de nenumărate ori prilejul s-o constat și împotriva căreia protestele, într-o măsură prudentă, nu au întîrziat să se ridice la timpul potrivit, însă fără a produce vreodată efectul dorit [...]

Rog pe Excelența Sa să binevoiască a primi asigurarea înaltei mele considerațiuni.

General GHICA

O LEGĂTURĂ DE SÎNGE ȘI SIMȚIRE

CORNELIU ALBU

Secole de-a rîndul, românii din Transilvania au luptat pentru a fi ei înșiși în țara lor. Populație băștinașă, preexistentă tuturor celorlalte, și dintotdeauna majoritară în Transilvania, românii s-au bucurat, pînă la sfîrșitul secolului XIII, de obișnuitele privilegii ale unei „națiuni medievale constituite", fiind chemați, la adunările pentru Dieta țării, alături de unguri, secui și sași. Din sec. XIV însă ei au fost îndepărtați din aceste adunări, conducerea treburilor publice revenind doar reprezentanților celorlalte trei „națiuni". După răscoala de la Bobîlna, nobilimea maghiară și secuiască și patriciatul săsesc au încheiat — pentru a-și apăra privilegiile — o „unire frățească", Unio Trium Nationum **(„Uniunea celor trei națiuni"), prin care s-a impus românilor statutul de** națiune tolerată **în propria lor țară! Agravarea continuă a situației iobagilor, prin înăsprirea regimului feudal, a provocat, în veacurile care au urmat, noi și puternice răscoale, al căror caracter social a început să se împletească cu acela național. Articolul care urmează înfățișează unele aspecte ale acestei lupte, și anume acelea în care a fost amestecat și factorul religios, unul din nenumărații factori de unitate ai poporului român.**

Un model nepieritor

În 1514, cînd, la îndemnul papei, regele Ungariei, a inițiat o cruciadă antiotomană, chemînd sub arme nu numai țăranii liberi, dar și pe cei iobagi, nobilimea, nemulțumită de faptul că moșiile îi rămîneau nelucrate tocmai la începutul primăverii, a început să persecute familiile celor plecați. Urmarea a fost transformarea cruciadei într-un adevărat război țărănesc, în care, sub conducerea lui Gheorghe Doja, s-au înfrățit, în lupta antifeudală, țăranii români, maghiari și secui. După înfrîngerea lui, juristul ungur Ștefan Werböczi a redactat un cod în trei părți, faimosul **Tripartitum jurii,** care a consfințit privilegiile claselor de sus ale celor „trei națiuni", condamnînd, în același timp, țărănimea — indiferent de naționalitate — la „robie veșnică". De aceea, s-a spus despre această lege că a fost „scrisă cu sînge de iobag". Îndreptat împotriva iobagilor, **Tripartitul** a avut consecințele cele mai nefaste și pentru cei care trebuiau să fie beneficiarii lui, căci el interzicea țăranilor — sub pedeapsa tăierii brațului drept — să poarte arme: țăranii nu mai aveau ce căuta pe cîmpul de luptă, după cum nu mai aveau nici o patrie de apărat. Trecuse vremea cînd Iancu de Hunedoara putea să ridice masele populare pentru a apăra patria sa și libertatea altor popoare, împotriva oștirilor lui Mohamed II. Urmarea a fost că atunci cînd, în 1526, sultanul Soliman Magnificul a invadat Ungaria, regele Ludovic II nu i-a putut opune decît o oaste feudală de 28 000 oameni. Dintre aceștia, la 29 august 1526, la Mohács, au putut scăpa cu fuga numai 2 000; restul, împreună cu regele Ludovic și floarea nobilimii, au pierit în luptă. De acum înainte, pentru mai bine de 16 decenii, Ungaria va fi împărțită în trei părți; cea mai mare (centrul) a fost transformată în pașalîc turcesc; în restul țării, s-au proclamat doi regi: Ioan Zápolya, fostul voievod al Transilvaniei și arhiducele Ferdinand de Habsburg, cumnatul celui căzut la Mohács. Relațiile dintre cele două regate ungurești au fost încordate decenii în șir, pînă cînd, cu puțin înaintea morții lui Ioan Sigismund Zápolya — fiul regelui Ioan — Ungaria estică a acceptat să fie doar un principat — al Transilvaniei. Mulți dintre principii Transilvaniei, mai cu seamă cei care au urmat lui Ștefan Báthory — ales în 1576 rege al Poloniei — au urmărit, cu perseverență, trei obiective: 1) fie să redevină regi ai Ungariei; 2) fie să fie aleși regi ai Poloniei; 3) fie să cucerească Țara Românească și Moldova, pentru ca, unindu-le cu Transilvania, să se încoroneze regi ai Daciei. Pentru această ultimă dorință, marea realizare a lui Mihai Viteazul era un model nepieritor.

Curînd după luptele de la Mohács, în Transilvania au început să se răspîndească

ideile înnoitoare ale Reformei. Saşii au îmbrăţişat luteranismul de pe la 1542; majoritatea populaţiei maghiare a adoptat calvinismul (1564); o grupare mai puţin numeroasă a primit unitarianismul la 1570, iar grupări disparate au rămas catolice. Din această epocă, începe să se vorbească în Transilvania şi de cele patru religii recepte (recunoscute): calvină, luterană, unitariană şi romano-catolică. Românii, populaţie majoritară, erau scoşi din punct de vedere atît politic, cît şi religios, de sub scutul legilor: ei erau consideraţi toleraţi din necesitate.

În sec. XVII, în războaiele duse împotriva Habsburgilor catolici, principii transilvăneni au început să se folosească de legăturile lor cu puterile protestante din Europa, utilizînd calvinismul ca armă de luptă. Aceiaşi principi au încercat, prin cele mai variate mijloace, să-i smulgă pe români din ortodoxie şi să-i treacă în tabăra calvinismului sub lozinci umanitare foarte ademenitoare: drepturi pentru preoţi, toleranţă faţă de iobagi, posibilitatea pentru fiii iobagilor de a se instrui la şcolile calvinismului. Astfel, calvinizarea românilor din Transilvania a devenit una din preocupările principale ale principilor acestei ţări, cei mai zeloşi fiind Gabriel Báthory (1608-1613), Gabriel Bethlen (1613-1629), Gheorghe Rákóczy I (1631-1648) şi Gheorghe Rákóczy II (1648-1660).

O iniţiativă dintre cele mai ademenitoare a pornit de la Gabriel Báthory, considerat de istoricul maghiar Szilagy Sándor drept „cel mai năstruşnic şi mai despotic dintre Bathoreşti". Văzînd că preoţii românilor erau apăsaţi de „toate serviciile de jos, la fel ca oricare altul dintre iobagi", el a dat, la 9 iulie 1609, o diplomă (reconfirmată apoi de Bethlen, la 25 iunie 1614, de Rákóczy I, la 19 aprilie 1638, şi de Rákóczy II, la 28 iunie 1653). Recunoscînd că proprietarii de pămînturi confundau cu bună ştiinţă pe preoţii români cu iobagii, tratîndu-i „mişeleşte", principele a dispus — în speranţa de a uşura, astfel, atragerea la calvinism — ca aceşti preoţi să fie scutiţi de muncile şi slujbele cerute iobagilor.

Mereu în căutare de pricini războinice, Gabriel Báthory a considerat că trebuie să întreprindă campaniile la capătul cărora să se proclame rege al Daciei. În decembrie 1610, el a pătruns cu multă oaste în Ţara Românească şi a ocupat Tîrgovişteа (26 ianuarie 1611), pe care Radu Şerban, luat prin surprindere, nu a mai putut-o apăra, retrăgîndu-se în Moldova. Nefiind, însă, recunoscut de Poartă, ca „principe al Transilvaniei şi al Valahiei Transalpine" — cum se autoproclamase — Báthory a trebuit să se retragă. În vară, cu o oaste munteano-moldo-polonă, Radu Şerban a obţinut asupra lui, lîngă Sînpetru Braşovului, o zdrobitoare biruinţă; Báthory a scăpat doar cu fuga, ca odinioară unchiul său, cardinalul Andrei după lupta de la Şelimbăr (18/28 octombrie 1600).

Răspunsul patriarhului

Politica de calvinizare a românilor a fost continuată de Gabriel Bethlen.

Arma cea mai potrivită pentru atingerea unui asemenea scop era, după socotinţa lui, şcoala. La 23 iunie 1624, el a dat o lege conform căreia fiii iobagilor care se dedicau carierii de predicatori şi institutori (cei doi termeni îi denunţă intenţiile) să nu mai poată fi luaţi de la şcoală de către „domnii de pămînturi", sub pedeapsa unei amenzi de 300 florini. La Alba Iulia a înfiinţat o Academie, la care a chemat pedagogi şi cărturari de vază din Occident, printre care şi pe silezianul Martin Opitz[1]. În acest aşezămînt de cultură superioară, au fost primiţi la început şi români, cum a fost Ştefan Fogarăşi, traducătorul catehismului calvinesc în limba română.

Participînd la războiul de 30 ani[2], principele Bethlen a sperat mereu să obţină coroana regală a Ungariei; nu a reuşit. Şi-a îndreptat privirile spre Polonia, dar regele acestei ţări, a cărui moarte o aştepta cu nerăbdare ca să poată candida la tron, i-a supravieţuit cu trei ani. Mai rămăsese a treia variantă: regatul Daciei. A urzit căderea lui Miron Barnovschi, domnul Moldovei, apoi s-a pregătit pentru a năvăli în Ţara Românească. Mai înainte însă de a întreprinde expediţia, s-a adresat patriarhului ecumenic din Constantinopol, Chiril Lucaris, al cărui spirit tolerant îi adusese faima de înclinaţie spre Reformă, cerîndu-i să-l ajute la calvinizarea românilor din Transilvania; promitea, în schimb, înlesniri pentru preoţii şi chiar pentru iobagii români.

Preot român din Transilvania, sec. XVIII

[1] Vezi Magazin istoric, nr. 5/1976.
[2] Vezi Magazin istoric, nr. 5/1974 şi 4/1976.

Patru principi (de la stînga) — Gabriel Báthory, Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczy I și Gheorghe Rákóczy II — au încercat, fără succes, atragerea românilor transilvăneni la religia reformată

Într-o lungă scrisoare, datată 2 septembrie 1629, patriarhul a refuzat acest compromis, considerînd că „pentru îndeplinirea fericită și pașnică a acestei [schimbări de religie], ar trebui mai întîi să se rupă legătura de sînge și simțire, care zvîcnește în taină, dar cu multă putere, între românii din Transilvania și cei din Țara Românească și Moldova. Negreșit, principii vecini ai ziselor țări niciodată nu vor îngădui aceasta, ci desigur se vor opune, dacă nu cu armele, cel puțin prin îndemnuri tainice".

În același an însă moartea a pus stavilă visurilor de mărire ale ambițiosului principe transilvănean.

Nu putem trece sub tăcere nici rîvna pentru calvinizare a principelui Gheorghe Rákóczy I. Pînă atunci, cărțile bisericești erau în slavonă; în aceeași limbă se făcea și slujba religioasă, din care cauză ea rămînea neînțeleasă de masele populare. Una din ideile de bază ale Reformei fiind oficierea slujbei în limba națională, Rákóczy a crezut că, ajutînd pe români în acest sens, îi va convinge mai ușor să treacă la calvinism. Din ordinul lui s-a înființat la Alba Iulia o tipografie românească, în care, în 1648, s-a tipărit — sub îngrijirea mitropolitului Simion Ștefan — cartea cunoscută sub numele de **Noul Testament de la Bălgrad,** traducere românească a respectivelor texte biblice. În prefață, editorul a făcut referiri la unitatea limbii române, oglindire a unității etnice a locuitorilor din cele trei țări românești.

Toate încercările principilor transilvăneni de a atrage la calvinism pe supușii lor români au fost însă sortite eșecului. Atașamentul pentru tradițiile și obiceiurile moștenite din străbuni, dar nu mai puțin și acea „legătură de sînge și simțire care zvîcnește în taină, dar cu multă putere", unind pe românii de pretutindeni, au dat celor din Transilvania puterea de a rezista veacuri în șir unor asemenea presiuni care ar fi dus la deznaționalizarea lor. Datorită acestui fapt hotărîtor, ei au întors în folosul lor „armele" cu care principii calvini sperau să-i convertească: școala, tiparnița, cărțile în limba română.

În epoca foarte complexă și îndelungată de formare a popoarelor și națiunilor, în Europa de sud-est s-au răspîndit populații de origine etnică diferită, s-au constituit grupări naționale distincte. Astfel, împreună cu poporul român au rămas să conviețuiască populații de naționalitate maghiară, germană, sîrbă, un număr important de evrei și, într-o proporție mai redusă, alte naționalități. Totodată, în Ungaria, Serbia, Bulgaria, Rusia și, într-o măsură mai mare sau mai mică, și în alte țări a rămas să conviețuiască cu popoarele respective și populație de naționalitate română.

NICOLAE CEAUȘESCU

VLAHII DIN IMPERIUL BIZANTIN

EUGEN STĂNESCU

Cele mai vechi izvoare scrise dau românilor numele vlahi, **cu foarte multe variante — blachi, blaci, valahi, volohi, olahi, blasi, blazi, blök. Orice disociere între toate acestea rămîne, însă, pe planul obișnuitelor deosebiri de pronunție cerute de legile fonetice ale fiecărei limbi, neavînd un corespondent pe planul istoriei.**

Etnonimul vlahi **reprezintă un reflex al contactelor pe care populația romanizată din spațiul carpato-balcanic le-a avut cu slavii după secolul VI. Istoricii și lingviștii au ajuns de mult la concluzia că influența slavă s-a exercitat, în tot acest spațiu, asupra unei populații care-și conturase,** profilul etnic și lingvistic de romanitate orientală. **Din această mare masă de** vlahi, **care suferise influența slavă fără să-și modifice profilul, s-au separat, urmînd evoluții istorice diferite, două grupuri — cei din nordul și cei din sudul Dunării: din primii descind direct românii, popor cu o civilizație proprie autohtonă trainică, care s-a aflat într-un stadiu istoric superior de dezvoltare, suportînd cu succes examenul contactelor cu popoarele migratoare, iar din ultimii — aromânii (macedoromânii), megleno-românii și istroromânii.**

Făcînd parte multe veacuri din Imperiul bizantin, obiceiurile și ocupațiile vlahilor balcanici și-au găsit o mai largă reflectare în documentele și relatările cronicarilor din această parte a lumii. Este ceea ce își propun și însemnările care urmează, însemnări prezentate in extenso **în raportul,** Populația vlahă din Imperiul bizantin în sec. XI-XIII. Structură și mișcare, **susținut la al XV-lea Congres internațional de studii bizantine (Atena, septembrie 1976).**

În izvoarele bizantine, vlahii sînt pomeniți pentru întîia dată în istorisirea unui episod din anul 976, din timpul războiului bulgaro-bizantin de 50 ani (968-1018) consemnat, cam un veac mai tîrziu, de Ioan Skilitzes în **Istoria** sa. În legătură cu țarul bulgar Samuel, se spune că unul din frații săi, „David, a murit curînd, ucis de către niște vlahi călători". Se pune întrebarea: n-au existat și înainte de 976 evenimente privitoare la vlahi, care să fi meritat a face obiectul unor rapoarte intrate în arhivele Bizanțului? Explicația constă în faptul că veacurile VII-X s-au caracterizat printr-o „reconquistă" eficace, dar lentă, prin care Imperiul bizantin a reușit să reocupe Grecia continentală, invadată atunci în mare măsură de slavi. Abia în intervalul 968-1018, cînd s-a restaurat dominația bizantină asupra întregii Peninsule Balcanice, populația vlahă din aceste regiuni a reținut atenția autorităților din Constantinopol; prin contactul direct prilejuit de această nouă situație, urmașii tracilor romanizați au început să fie, treptat, înregistrați ca o realitate etnică deosebită de cea

slavă. În acest fel se explică tăcerea izvoarelor bizantine cu privire la vlahi înainte de 976 și nu prin invocarea unor împrejurări enigmatice, care i-ar fi adus dintr-o dată și fără continuitate anterioară pe scena istoriei.

Este semnificativ că, într-o serie de izvoare, românii nord-dunăreni încep să fie menționați cîteva decenii înaintea celor sudici. Astfel, relatînd un eveniment petrecut pe la anul 907, Cronica notarului anonim a regelui maghiar Bela consemna existența a trei „duci", conducători ai localnicilor din Transilvania și Banat; unul dintre ei, **Gelu** „quidam blacus" (un anume român), e arătat ca „Dux blacorum" (duce al românilor), care locuiau în centrul Transilvaniei (i se mai spune și „Dux Ultrasilvanus"); **Menumorut,** își avea „ducatul" în Bihor, iar **Glad** — în Banat.

O rețea de „țări" vlahe

Următoarea menționare — după cea din 976 — a vlahilor din Imperiul bizantin se referă la un comandament militar al „vlahilor din Elada" [Grecia continentală], încredințat în 979-980 de împăratul Vasile II Bulgaroctonul unui colaborator al său. Instituirea unui astfel de comandament al „vlahilor" nu ar fi fost posibilă dacă n-ar fi existat o numeroasă populație de acest fel în regiune. Mai tîrziu, în legătură cu o răscoală a vlahilor și bulgarilor din 1066, aflăm despre existența unei asemenea populații în Tessalia, făcîndu-se, indirect, o referire la o țară a vlahilor: „Acest Pleres este un rîu care are de-o parte și de alta o cîmpie mare și care trece prin mijlocul vlahilor despărțindu-i". Același text oferă informații și asupra ariei de răspîndire a acestora: „Și locuiau mai întîi lîngă rîul Dunăre și Saos, rîu pe care acum îl numim Sava [...]. Și aceștia, fugind de acolo, s-au împrăștiat în tot Epirul și toată Macedonia, iar cei mai mulți dintre ei s-au așezat în Elada". La mijlocul celei de-a doua jumătăți a veacului XI se știa, deci, că regiunile principale de locuire vlahă erau Epirul, Macedonia și Grecia (Tessalia).

La sfîrșitul aceluiași veac, în legătură cu războiul bizantino-normand (1081-1085) de la începutul domniei lui Alexios I Comnenul (1081-1118), căpătăm informații cu privire la existența în Epir a unor sate de vlahi. Populația era destul de compactă pentru ca rabinul Beniamin din Tudela să menționeze, în relatarea călătoriei sale ce a avut loc spre sfîrșitul epocii Comnenilor, despre o țară a vlahilor: „ai cărei locuitori trăiesc în munți; neamul însuși poartă numele de vlahi".

Vlahii sînt menționați, în aceeași perioadă și în Bulgaria. După cucerirea acesteia, împăratul Vasile II a reglementat situația ecleziastică a vlahilor, punîndu-i sub autoritatea arhiepiscopului de Ohrida, abilitat să încaseze dările de la „toți vlahii din toată Bulgaria". Deci și în cazul acestei zone existau regiuni de locuire vlahă demografic distincte. De altfel, participarea lor masivă la evenimentele dintre 1185-1205 (răscoala vlaho-bulgară de sub conducerea lui Petru și Asan și consecințele ei) ca și faptul că titlul oficial al țarului Ioniță era de „împărat al bulgarilor și vlahilor" ne arată importanța pe care au avut-o vlahii, ca etnie distinctă, în făurirea Imperiului Asăneștilor.

Aceasta este imaginea pe care o conturează documentele despre vlahi pînă la începutul veacului XIII.

Ulterior, Peninsula Balcanică înregistrează ca un fapt obișnuit existența unui mare număr de **Vlahii,** ceea ce înseamnă că în diferite regiuni populația vlahă era atît de deasă, încît, printr-o evoluție terminologică normală, „țară" a căpătat numele locuitorilor ei. O constatăm, pentru întîia dată, cu privire la Tessalia, în descrierea unor stări de lucruri din timpul prăbușirii Bizanțului sub loviturile Cruciadei a patra: „hotarele Tessaliei, care acum se numește Vlahia Mare". Este evident că această zonă trebuie să fi fost în asemenea măsură locuită de vlahi, încît, treptat, și-a schimbat numele.

Deși nu a folosit în scrierile sale termenul de „vlahi", un istoric din veacul XIII a consemnat, însă faptul că, în anul 1230, țarul Ioan Asan III „a năvălit în Vlahia Mare", iar în 1240 Manuel Angelos, fostul împărat de Salonic[1], „a sosit în părțile Vlahiei Mari". De asemenea, în legătură cu unele evenimente din 1259, se spune că despotul Epirului a fost sprijinit de către „megalovlahiți". Vlahii din Tessalia erau atît de numeroși, încît la un moment dat au început să se răspîndească. Ceva mai tîrziu, se găsesc în texte și expresii ca „Vlahia de Sus" sau „Vlahia Mică", prima pentru Epir, a doua pentru Etolia — Acarnania, ceea ce constituie o dovadă a creșterii numerice a vlahilor din aceste regiuni. Este interesant de remarcat că, în textele aceleiași vremi, termenii sînt aplicați și rețelei de „Vlahii" din spațiul carpato-danubian. Nu înseamnă oare aceasta că pentru bizantini, locuitorii acestor **Vlahii** — fie ele din nordul sau sudul Dunării — se înfățișau ca fiind de același neam și vorbind aceeași limbă?

ca fiind numeroasă și, în același timp, locuind un teritoriu bine delimitat trebuie, desigur, pus în legătură cu evoluția ei internă; vreme îndelungată a putut rămîne neremarcată de contemporani. Dezvoltîndu-se, unindu-se, ea a apărut în sec. X ca etnie distinctă, avîndu-și particularitățile sale de viață.

Păstori, dar și agricultori!

Așadar, harta Peninsulei Balcanice din veacurile XI-XIII înfățișează regiuni cu o populație vlahă compactă, recunoscute ca atare de către contemporani. În asemenea condiții, se pune, desigur, întrebarea: în ce constau caracteristicile organizării lor sociale? Pe baza unui pasaj în care se spune că împăratul Alexios Comnenul a hotărît „să înroleze, pe rînd, noi recruți și dintre bulgari și dintre cei ce duc o viață nomadă — pe aceștia limba populară îi numește vlahi..." s-a construit o întreagă teorie privind acest presupus nomadism al vlahilor.

O bună parte a populației vlahe se ocupa cu păstoritul, și nu întîmplător un poet din veacul XII consideră demn de menționat „brînza vlahă", probabil o delicatesă a vremii. În relatarea răscoalei din 1066 a vlahilor și bulgarilor din Larissa, capitala Tessaliei, conducătorii vlahi au fost, la un moment dat, întrebați: „Unde vă sînt acum dobitoacele și nevestele?" Ei au răspuns: „În munții Bulgariei, căci așa e obiceiul ca dobitoacele și familiile să stea din luna aprilie pînă în luna septembrie în locuri reci și munți înalți". Textul arată clar că acea parte a populației care se ocupa cu păstoritul trăia în Larissa. Această ocupație nu putea însă să acopere integral anul de muncă; din dialogul de mai sus, rezultă că proprietarii de turme se aflau doar cu intermitență în munți și, ca atare, desfășurau și alte ocupații. Se desprinde, astfel, concluzia că păstoritul era de caracter transhumant, cu un centru stabil și nu itinerant, specific popoarelor de stepă, nomade.

Răscoala din 1066 ne dezvăluie însă și alte aspecte. O cauză principală a izbucnirii ei a fost fiscalitatea abuzivă, datorită căreia rentabilitatea păstoritului se diminuase. Or, o fiscalitate riguroasă nu putea să privească decît păstoritul transhumant, bazat pe un centru statornic, unde se aflau înregistrările fiscale și unde trebuiau achitate dările. De altfel, pentru a curma unele excese fiscale, autoritatea imperială a socotit necesar să intervină cîteodată, ca de pildă, în 1184, cînd, printr-o ordonanță a împăratului Andronic Comnenul, s-au luat măsuri de apărare a păstorilor „bulgari și vlahi" năpăstuiți în diferite feluri.

Vlahii călătoreau mult nu numai ca păstori, ci și ca negustori, transportînd diverse mărfuri. Acei „vlahi călători", menționați în legătură cu episodul din 976, îndeplineau, probabil, anumite funcții economice (cărăuși de mărfuri, conducători de caravane comerciale, negustori itineranți). O asemenea posibilitate este relevată de un hrisov acordat unei mănăstiri de către regele Serbiei, Ștefan Miliutin, în 1318, și în care se spune: „În ceea ce privește legea vlahilor, ea este: nu au de plătit dijma cea mare, ci cea mică; să dea, în fiecare an, o oaie cu miel și o oaie stearpă la fiecare cincizeci de oi [...]; și fiecare să dea bisericii, odată pe an, două piei de oaie și cei care au sate să cosească iarba trei zile [...]; și să aducă fiecare în fiecare an, o măsură de grîu și o măsură de vin, și să transporte sare pentru biserică [...], zece măsuri de sare pentru fiecare patruzeci de case [...] și **voinic**-ul ca și **kjelator**-ul să aducă brînză de la munte și **kjelator**-ul să pască [turma] și să tundă lîna, iar **voinic**-ul să aibă grijă de păstori și, în caz de vreme urîtă, **voinic**-ul, ca și **kjelator**-ul, să meargă cu turma...". Vlahii erau, deci, împărțiți în două categorii: unii exercitau o funcție mai ales militară **(voinici)** și alții una mai ales economică (**kjelatori**), aceștia din urmă fiind — conform obligațiilor enumerate în hrisov — nu numai păstori și crescători de vite, ci totodată agricultori și viticultori și, de asemenea, transportori de produse.

Documentul din 1318 arată, cu destulă claritate, care trebuie să fi fost situația în întreaga perioadă anterioară. Similitudinea dintre **kjelatorii** din 1318 și **călătorii** din 976 relevă că populația vlahă se ocupa cu păstoritul și, limitat, cu agricultura și cărăușia de produse.

Datorită păstoritului transhumant și cărăușiei de produse s-a născut impresia de nomadism a vlahilor în societatea bizantină din veacurile XI-XIII. Or, dacă vlahii erau nu numai păstori și cărăuși, ci, întrucîtva, și agricultori, trăind în sate care erau ale lor în regiuni unde alcătuiau o populație compactă, sedentarismul lor apare ca o condiție normală a existenței. Ca atare, societatea vlahă din veacurile XI-XIII trebuie văzută ca un sistem dezvoltat și complex de raporturi umane. Dealtfel, un alt pasaj din relatarea asupra răscoalei din 1066 oferă în acest sens o viziune mai largă. La un moment dat, în legătură cu pregătirea mișcării, participanții se întreabă: „Și apoi acum e luna iunie și cum avem să secerăm dacă se face răscoală?". Mai tîrziu, spre sfîrșitul sec. XIII se spunea despre vlahi că sînt un „neam de oameni care se simțeau foarte bine în locuri greu de umblat

și care se ocupau cu păstoritul, dar totuși erau obișnuiți și cu luptele...“ De aceea, considerăm că în analiza modului de viață al vlahilor trebuie să se țină seama de caracterul economic mixt al societății medievale, chiar și în Imperiul bizantin. Ne referim la faptul că demarcația dintre agricultură (inclusiv creșterea vitelor) și meșteșuguri sau comerț nu era deosebit de netă la sate și nici chiar la

orașe. Exemplul vlahilor din Larissa este ilustrativ: orășeni fiind, ei se ocupau în același timp cu păstoritul, cu agricultura și desigur, cu meșteșugurile și comerțul. Dealtfel, o caracteristică a orașului medieval a fost întotdeauna aceea că o parte a locuitorilor au continuat să aibă și ocupații rurale; populația vlahă nu putea, desigur, face excepție.

„Cei mai temuți și mai tari“

Dacă, în mare, acestea erau particularitățile modului de viață al vlahilor sud-dunăreni, să vedem care era situația lor militară și politică. Din aproape toate relatările referitoare la vlahi se desprinde concluzia că aceștia se considerau beneficiarii unui statut special, pe care și-l apărau cu îndîrjire.

O formă concretă a acestui statut consta în organizarea lor ostășească. Sistemul militar bizantin se întemeia pe o puternică armată teritorială de rezervă, organizată sub forma de **theme,** a căror bază o constituiau obștiile de țărani liberi și loturile stratiotice[1]. Era firesc ca existența unor regiuni cu o populație având un mod specific de viață economică (așa cum era cazul vlahilor) să determine autoritățile de la Constantinopol să încerce integrarea lor în sistemul militar bizantin, prin constituirea unor corpuri regionale: din Tessalia, Epir, Haemus etc. Pe de altă parte, faptul că vlahii erau locuitori de munte a impus alcătuirea unor „corpuri“, „detașamente“, „unități“ specializate (cercetași, vînători, grăniceri). Este cazul comandamentului militar al „vlahilor din Elada“, amintit mai înainte. Tot un corp regional trebuie să fi alcătuit și vlahii participanți la expediția bizantină din Italia, din anul 1027, după cum cei care, sub conducerea lui Pudila, l-au ajutat pe Alexios Comnenul în războiul contra cumanilor, erau, după toate probabilitățile, cercetași. Un corp special de oaste l-au constituit și vlahii care au participat, în 1164-1165, la războiul bizantino-ungar, sau cei care au ajutat la prinderea lui Andronic Comnenul. Cronicarul Niketas Choniatos îi numea „vlahii urmăritori“.

Fapt remarcabil este că vlahii alcătuiau o forță militară redutabilă și bine instruită, amănunt ce reiese din mărturiile cronicarilor celei de-a patra cruciade. Vorbind despre ei, baronii cruciați ai lui Henric de Flandra afirmau că „...acești oameni sînt cei mai temuți și mai tari ai întregului Imperiu și chiar ai pămîntului“.

Această organizare militară a fost caracteristică veacurilor XI-XII, adică în vremea în care imperiul centralizat a exercitat un control eficace asupra întregului teritoriu. Ulterior, în sec. XIII, în perioada de fărîmițare a Bizanțului, în locul acestor corpuri speciale au apărut formațiuni autonome, ca o expresie a tendinței centrifugale specifice feudalismului. Din acest punct de vedere, răscoala declanșată în 1185 de Petru și Asan, care a avut ca rezultat constituirea Imperiului vlaho-bulgar, este o dovadă elocventă atît a forței lor militare, cît și a tendințelor de eliberare de sub dominația Bizanțului. Victoriile cruciaților din anii 1203-1204 au fost, în acest sens, înlesnite de existența unor asemenea

În pp. 19, 20, 21: *miniaturi bizantine (sec. XI-XII)*

formațiuni dependente mai mult formal de autoritățile bizantine. Pentru aducerea lor la ascultare, bizantinii au trebuit nu o dată să desfășoare ample acțiuni militare sau politice.

O asemenea formațiune politică a fost cea a lui Chrysos (Hîrsu) „vlah de neam“, care își înjghebase, în cetățuia Prosakos, o reședință fortificată, silind mai tîrziu pe împăratul bizantin să-i cedeze stăpînirea pămînturilor pe care le controla, ceea ce echivala cu o recunoaștere a caracterului autonom al teritoriului stăpînit de el. O altă formațiune politică autonomă a fost aceea condusă de Ivancu, căpetenie vlahă despre care se arată că „pe cei dintr-un neam cu dînsul îi învăța meșteșugul războiului, îmbogățindu-i prin daruri și întărindu-i cu armament și, refăcînd fortărețele, a făcut aproape de necucerit ținuturile din Țara Haemusului [Munții Balcani]. Puterea acestei formațiuni politice a ajuns la apogeu către anul 1200.

[1] Proprietate condiționată de îndeplinirea unor obligații militare și care înceta odată cu încheierea acestora — n.r.

Marea Vlahie din Tessalia a fost însă prima creaţie autonomă care a şi primit numele locuitorilor ei, fiind recunoscută ca atare şi de occidentalii care, referindu-se la ea, o denumeau „provincia Valachia" sau „provintia Blachia". Existenţa acestor „Vlahii" autonome devenise un fapt normal, care explica de ce Ioniţă a putut să se intituleze nu numai **Imperator Bulgarorum et Blachorum** („împărat al bulgarilor şi vlahilor"), ci şi **Imperator Bulgariae et Blachiae** („împărat al Bulgariei şi Vlahiei"). Că Marea Vlahie era o regiune cu o largă autonomie, reiese şi dintr-un act din 1342, prin care Ioan Cantacuzino, regent al împăratului minor Ioan V Paleologul, îl numea pe Ioan Anghelos ca despot în fruntea „cetăţilor şi ţinuturilor Vlahiei pe tot timpul vieţii sale". În lumina acestui act, Vlahia era, evident, o **ţară,** cu **hotare** proprii, un „despotat", avîndu-şi „despoţii" săi. Existenţa unei **Mari** Vlahii mai permite însă o concluzie: că în afară de ea, mai erau constituite şi alte formaţiuni autonome cu acelaşi nume (Vlahii) mai puţin întinse, poate, ca suprafaţă sau nu tot atît de puternice.

O puternică conştiinţă de sine

Apariţia formaţiunilor vlahe demonstrează eşecul autorităţilor bizantine în încercările lor de a-i asimila pe vlahi, introducîndu-i în sistemul militar al vremii, căci, în pofida eforturilor Constantinopolului, organizarea acestei populaţii nu a îmbrăcat o formă teritorial-administrativă. Nimic nu ilustrează mai bine dorinţa de supravieţuire a unei populaţii hotărîte să-şi asigure o viaţă liberă. De altfel, vlahii se remarcau printr-o puternică conştiinţă de sine, pe care autorii bizantini şi occidentali au menţionat-o adesea. Refuzul vlahilor de a accepta dominaţia străină a fost pomenit deseori de scriitorii bizantini, care, evident, considerau ca o crimă orice act de ostilitate faţă de imperiu.

Dar cum putea fi altfel, cînd autorităţile imperiale încercau să pedepsească refuzul asimilării prin tot felul de năpăstuiri şi chiar prin deportări ca aceea din 1285, cînd Andronic II Paleologul a „hotărît să-i mute în părţile răsăritene din faţa Bizanţului, dar să-i şi sărăcească prin angarale [...], dar ei [vlahii] socoteau mutarea nu mai puţin dăunătoare decît angaralele". Vlahii îşi iubeau un pămînt pe care-l considerau al lor, deoarece aici se născuseră şi trăiseră din moşi-strămoşi, pentru ei pierderea patriei fiind mai gravă decît pierderea bunurilor. De aceea, era firesc ca în diverse texte să se vorbească de originea romană a vlahilor. Kinnamos spunea despre ei că erau „coloniştii de demult din Italia". Cancelaria împăratului Ioniţă se referea şi ea la această origine în corespondenţa cu Scaunul papal, căruia i se mulţumea „pentru a ne fi readus la amintirea sîngelui şi patriei noastre, din care coborîm", fapt confirmat şi de documentele papale în care se scria: „după neam aşa eşti şi după modelul roman, ca şi poporul pămîntului tău, care din sîngele romanilor se socoteşte a coborî".

Iată de ce autorităţile imperiale, în veacurile XI-XIII, au recunoscut caracterul aparte al acestei populaţii, înzestrînd-o cu organizaţie ecleziastică proprie.

Prin restabilirea dominaţiei, după anul 1018, asupra întregii Peninsule Balcanice, Imperiul bizantin a ajuns în vecinătatea teritoriului locuit de români, care, în unele momente, au întreţinut legături politice cu Bizanţul. Se relatează astfel că în rezistenţa opusă lui Arpad, Menumorut se baza şi pe autoritatea suzerană a împăratului bizantin: „prin graţia stăpînului meu, împăratul de la Constantinopol nimeni nu poate să-l smulgă din mîinile mele" — spunea el, referitor la pămîntul său. De asemenea, în Banat, Ahtum primise puterea „de la greci [...] ctitorind la Morissena [Cenad] o mănăstire de călugări greci". Tot în Banat, împăratul Vasile II Bulgaroctonul a înfiinţat, în 1019-1020, o episcopie, la Dibiskos (anticul Tibiscum). În felul acesta s-au putut stabili similitudini între romanitatea balcanică şi cea nord-dunăreană, cum a făcut-o, pe bază de tradiţie, cronicarul Chalcocondyl în veacul XV.

Mărturiile bizantine (documente, cronici etc.) despre vlahi şi modul lor de viaţă arată încă o dată cît de lipsite de temei sînt teoriile privitoare la o migrare a vlahilor din sudul Dunării în nord. Nu găsim în nici unul din aceste texte — scrieri istorice şi literare sau acte de cancelarie — o semnalare cît de mică a unor astfel de mişcări de populaţii, care nu s-ar fi putut produce fără acele incidente firești provocate de trecerea unei mase de oameni prin regiuni locuite de alte populaţii. Este imposibil de crezut că o asemenea mişcare, ce presupunea mari deplasări de contribuabili şi soldaţi — aceasta într-o vreme cînd Bizanţul avea mai mult decît oricînd nevoie de ei — ar fi putut scăpa acelor observatori atenţi ai evenimentelor interne şi externe — aşa cum au fost cărturarii şi dregătorii bizantini.

Fişier bibliografic

Stelian Brezeanu, **De la populaţia romanizată la vlahii balcanici, Revista de istorie,** nr. 2/1976; G.G. Litavrin, **Vlahii vizantijskih istocnikov X-XIII v.v., Jugo-vostocnaja Evropa v srednije veka,** I, Chişinău; P.S. Năsturel, **Valaques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène,** Théssalonique, 1969; B. Primov, **Crearea celui de-al doilea ţarat bulgar şi participarea vlahilor. Relaţii româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII-XIX), Studii** I. Bucureşti, 1971; E. Stănescu, **Byzantinovlahica, I: Les Vlaques à la fin du Xe siècle-début du XIe siècle, Revue des Études sud-est européennes,** 3/1968; **Fontes Historiae Daco-Romaniae,** vol. III, 1976.

RENAȘTEREA ȘI REGII NEÎNCORONAȚI AI FINANȚEI

FRANTZ FUNK-BRENTANO

Renașterea — epocă de profunde transformări în istoria Europei[1]. „Întîlnim, scrie Karl Marx, referindu-se la această perioadă, primele începuturi ale producției capitaliste, în mod sporadic, în unele orașe mediteraneene încă în secolele XIV și XV". Mai tîrziu, în sec. XVI, după marile descoperiri geografice, avîntul comerțului și formarea pieței mondiale „inaugurează — notează tot Marx — istoria mondială a capitalului". Urmare a schimbări-

[1] Vezi pe larg tratarea acestor probleme în lucrarea **Renașterea,** a acad. Andrei Oțetea; vezi și **Magazin istoric,** nr. 7-8/1968; 2, 10/1969; 1,5,6/1970; 2/1971; 9/1972.

lor produse în economie, noua clasă socială în ascensiune, burghezia, începe să surpe supremația politică și economică a nobilimii feudale; apar primele state naționale, forma care corespunde mai bine condițiilor noi social-economice-politice de dezvoltare. Toate aceste transformări determină o profundă revoluție intelectuală și artistică. Exponenții noii culturi — umaniștii — consideră această perioadă istorică o epocă de renaștere **spirituală. În centrul ei se află Omul. Vorbind despre Renaștere, Engels o consideră ca pe o expresie a noii clase burgheze, a noii societăți pe care a produs-o la începuturile sale capitalismul, definind-o drept „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte trăise omenirea pînă atunci".**

Această epocă, cu fenomenele ei complexe: economice, sociale, politice, culturale, științifice și artistice a suscitat, de-a lungul vremii, interesul a extrem de numeroși cercetători. Unul dintre aceștia este și istoricul Frantz Funk-Brentano (1862-1947), membru al Academiei Franceze. Autor a numeroase opere, dintre care citățm: Originile istoriei Franței, Evul mediu, Regența, Monarhia (sec. XVII-XVIII), Cruciadele, Luther, **istoricul francez a scris și lucrarea** Renașterea, **apărută în 1935. Autorul descrie pe larg diferite aspecte ale acestei epoci de înflorire economică, științifică, culturală și artistică, într-un stil colorat, uzînd de o mare bogăție de fapte, vădind o informare multilaterală.**

Printre instituțiile specifice epocii sînt și băncile. Dezvoltarea activității industriale și comerciale pe scară mare a reclamat perfecționarea instrumentelor de credit, în măsură să permită efectuarea unor tranzacții financiare de anvergură și la distanțe mari; aceste deziderate ale noilor raporturi financiare le-au îndeplinit băncile. Ele și-au întins tentaculele asupra unor sectoare din ce în ce mai largi ale economiei. Finanțînd cheltuielile marii nobilimi și ale unora din cei mai puternici suverani, bancherii au exercitat o influență considerabilă asupra evenimentelor majore ale vremii.

Din cartea lui Funk-Brentano am ales pentru cititorii revistei noastre un fragment din capitolul Bancherii, **a căror activitate în sec. XVI marca creșterea înrîuririi marilor financiari în viața economică a epocii.**

Titlurile și subtitlurile aparțin redacției noastre.

Ioan DRAGOMIRESCU

Descoperirea Americii de către Cristofor Columb, urmată de cea a noului drum spre Indiile Orientale pe la Capul Bunei Speranțe de către Vasco da Gama (1497), aveau să producă profunde schimbări în condițiile economice și sociale, precum și în relațiile comerciale dintre popoarele Europei Occidentale. Afluxul de aur și argint importat din Lumea Nouă, dezvoltarea și ușurința tot mai mare a schimburilor între diverse ținuturi au creat condiții noi comerțului internațional. În timpul domniei regelui francez Ludovic XII (1498-1515),

Claude de Seyssel, episcop de Marsilia și apoi arhiepiscop de Torino, scria: „În ziua de azi e mult mai ușor să ajungi la Roma, Neapole, Londra, sau să traversezi mările, decît era odinioară să mergi de la Lyon la Geneva".

Imitîndu-i pe spanioli, rivalii acestora, portughezii, francezii, englezii, au organizat la rîndul lor expediții spre noile Indii (Occidentale) lăsîndu-se purtați de marile vînturi ale mării. În 1501, caravelele lui Alvarez Cabral au fost aruncate de furtună pe țărmurile Braziliei, care avea să sporească numărul teritoriilor explorate de europeni.

Afluxul metalelor prețioase din Lumea Nouă a determinat devalorizarea banilor și creșterea prețurilor. Inflația și scumpirea s-au făcut simțite mai întîi în Spania, unde se vărsau direct comorile Lumii Noi. Această tendință, de depreciere a monedei în circulație, s-a accentuat începînd din 1533. În anii imediat următori, Franța a importat peste o sută milioane aur și două sute milioane argint, ceea ce în condițiile financiare ale vremii, reprezenta un aflux enorm. După 1545, cînd a început exploatarea minelor de argint de la Potosi (Bolivia), revărsarea de metale prețioase a luat proporții „catastrofale", pentru a folosi expresia lui Hauser și Renaudet.

Ce consecințe au avut aceste perturbări economice, care au dezechilibrat principalele resorturi ale vieții sociale?

Proprietarii funciari, laici și clerici, erau legați de dijmașii lor prin numeroase contracte, în majoritate vechi de secole; după războaiele purtate de Anglia, aceste contracte s-au înmulțit. Deoarece dobînda rămînea neschimbată, iar sumele stipulate în contractele de dijmă se devalorizau cu trei pătrimi sau patru cincimi, proprietarii erau sărăciți în mod proporțional. Drept urmare, o serie de proprietăți senioriale au fost puse în vînzare. Domenii nobiliare, moștenite din tată în fiu, au încăput pe mîinile burghezilor. Patricieni și negustori bogați au intrat astfel în rîndul nobilimii. În sfîrșit, transformînd prin abundența și prin circulația ei rapidă condițiile schimburilor internaționale, cantitatea mare de monedă a dat naștere capitalismului bancar și comercial.

Extinderea comerțului, afluxul de metale prețioase și fluctuațiile monetare ce decurgeau din acest aflux, deschiderea unor noi căi de navigație și sporirea rapidă a numărului de nave, descoperirea de minereuri și dezvoltarea unor industrii pînă atunci necunoscute — toate acestea au avut consecințe foarte importante asupra relațiilor umane. Manipularea banilor, beneficiile pe care le furniza această operație, aveau să ocupe un loc tot mai mare în viața economică și socială, creînd figurile reprezentative ale noii epoci, marii și puternicii bancheri.

Activitatea bancherilor nu a cunoscut limite geografice, domeniul lor fiind internațional. Bancheri germani, de pildă, s-au instalat la Lyon, pe teritoriul Franței, nu departe de cantoanele elvețiene, de principatele italiene, pe drumul spre regatele Castiliei și Aragonului. Tiparul fiind un excelent mijloc de difuzare nu numai a ideilor, ci și a cursului bursei, a valorii mărfurilor și a cotelor de schimb, Lyon a devenit capitala cuvîntului tipărit. După ce, în 1473, aici a luat ființă prima tipografie, alte cincizeci i-au urmat în ultimele trei decenii ale sec. XV. În timpul lui Henric II (1547-1559), numărul tipografiilor și al librăriilor din acest oraș era de ordinul sutelor.

Unii dintre acești bancheri germani stabiliți la Lyon au dobîndit naționalitatea franceză, ca, de pildă, celebrul Kleberger, a cărui personalitate a căpătat o aură legendară sub denumirea măgulitoare de „neamțul cel bun". Kleberger a devenit slujitorul pe cît de devotat pe atît de interesat al regelui Franței, Francisc I (1515-1547), care l-a ridicat la rang nobiliar dîndu-i un titlu rîvnit de orice gentilom al vremii, acela de „valet personal al regelui". Alți bancheri germani s-au stabilit la Anvers — oraș care se remarcă și el tot prin tipografii — jucînd un rol asemănător, numai că în slujba lui Carol Quintul.

În acea epocă de necontenite războaie, expedierea unor mari sume de bani de la Anvers la Milano era nu numai incomodă, dar și periculoasă. O scrisoare de schimb, emisă de un bancher flamand pentru un confrate din Italia rezolva însă orice dificultate. În 1516, un cardinal de la Roma aștepta din Anglia 30 000 ducați. Inițial, a fost vorba să i se trimită suma printr-un reprezentant al unui personaj de vază, Strozzi, care se afla la Londra. Dar riscurile drumului erau prea mari, așa că regele Angliei, Henric VIII, a expediat suma printr-un cec, cum am spune noi azi, adresat unui bancher din Roma, evitînd astfel orice risc.

Prima criză bancară

În cele mai diverse și mai îndepărtate locuri ale Europei se țineau tîrguri: la Lyon, Leipzig, Anvers, în Champagne, pînă la Nijni Novgorod, în Rusia. În această situație, bancherii cumpărau mărfuri și efectuau plăți prin scrisori de schimb. Desigur, schimbul și cota valorilor variau de la o țară la alta, chiar mai mult decît în zilele noastre, deoarece nu exista nici telegraf, nici telefon prin intermediul cărora să se transmită cursurile. Marile bănci aveau însă mijloace de informare destul de rapide, pe cît le permitea tehnica vremii: ziarele, organe de informare financiară și comercială.

Datorită informațiilor furnizate prin aceste organe de presă, la care omul de rînd nu avea acces, bancherii puteau cumpăra și vinde, în condițiile cele mai avantajoase pentru ei,

mărfuri ale căror preţuri variau în diverse puncte ale Europei. Un bancher din Lyon afla, de pildă, că mătăsurile care în această zonă se vindeau la un anume preţ, atingeau cifre mult mai ridicate la Frankfurt sau Milano: drept care cumpăra la Lyon pentru a revinde la Frankfurt sau Milano.

În felul acesta, bancherii au ajuns să nu mai traficheze cu mărfurile, ci să uzeze de creanţe[1], pe care le comercializau după nevoie. Să presupunem că un negustor din Genova deţinea o creanţă cu o scadenţă mai îndepărtată asupra unui patrician florentin. Dintr-un motiv sau altul, comerciantul vroia să-şi încaseze banii mai repede. Un bancher din Genova i-o cumpăra la un preţ mai mic, obţinînd la data scadenţei un beneficiu considerabil. Firmele financiare importante, care nu duceau niciodată lipsă de bani peşin, au realizat astfel profituri mari într-un timp scurt.

Drept rezultat, puterea banului a crescut, acea putere „mîrşavă" cum o înfiera Biserica în evul mediu; în acest fel, „netrebnicile măsluieli", cum va spune un predicator spaniol, n-au întîrziat să se înmulţească. Prin îngrădiri voite în vînzarea într-un anumit loc a unor mărfuri, valoarea articolelor respective creştea; mai tîrziu stocul acumulat se vindea cu un mare profit.

Într-o etapă ulterioară, comerţul cu mărfuri părîndu-li-se anevoios, unii bancheri au început să comercializeze bani; astfel a apărut jocul de bursă cu fluctuaţiile lui, averile născute peste noapte şi crahurile fulgerătoare, atît de familiare vieţii moderne.

În această lume a marii finanţe din timpul Renaşterii, s-a remarcat, prin concepţiile sale îndrăzneţe, care au prefigurat viaţa financiară a sec. XIX şi XX, un bancher din Augsburg, Ambrosius Hochstädter. Pentru împrumuturile pe care le acordau nobililor, regilor, împăraţilor, oraşelor libere, iar pe de altă parte, pentru speculaţiile de anvergură cu stofe, alimente, metale, clădiri, bancherii aveau nevoie de mari sume de bani peşin. Hochstädter a avut ideea să procure aceste sume de la oricine le avea. A apelat, deci, la economiile oamenilor, împrumutîndu-le cu o dobîndă de 5%; cu capitalul astfel obţinut s-a lansat în speculaţii pe scară mare. Au venit la el să-şi depună economiile nu numai nobilii, prinţii, seniorii şi negustorii, ci şi poporul de rînd. Dobînzile plătite într-un an se ridicau la un milion de florini, un florin valorînd 260 franci actuali[2]. Iată deci că, în sec. XVI exista un bancher care plătea într-un an depunătorilor lui 260 milioane franci dobînzi!

Cu banii gheaţă de care dispunea, Hochstädter a acaparat anumite sectoare economice exercitînd un adevărat monopol al lemnului, al grîului, al vinului, al cuprului şi mai ales al mercurului. Al acelui mercur căruia prelucrarea metalelor preţioase, tot mai importantă din zi în zi, avea să-i dea o deosebită valoare. Dar în acest domeniu, Hochstädter a intrat în concurenţă cu confraţii lui din Augsburg — familia Fugger — care erau mai celebri şi mai puternici decît el, şi, într-o bună zi, s-a prăbuşit. „A fost prima dintre marile noastre crize bancare", cum subliniază economiştii Hauser şi Renaudet.

Dinastia Fugger

Familia Fugger era originară din satul Graben (ţinutul Augsburg). Cel mai îndepărtat strămoş cunoscut — Jacob — se îndeletnicea cu agricultura şi ţesutul, ceea ce l-a determinat mai tîrziu să se apuce de comerţul cu pînzeturi. Cei doi fii ai săi — Ulrich şi Johann — s-au mutat în oraşul Augsburg pe la sfîrşitul sec. XIV. Aici înflorea negoţul cu stofe. Cei doi fraţi au procurat de la Veneţia bumbac venit din Levant, ţesînd pînzeturi pe care tot ei le şi vopseau.

Căsătorindu-se cu o fată din oraş, Johann Fugger a căpătat dreptul să locuiască acolo. A avut doi fii, Andreas şi Jacob. Cel mai mare, Andreas, a reuşit să dea industriei paterne o asemenea amploare şi strălucire încît concetăţenii l-au supranumit „Fugger cel bogat". Fiul său cel mare a obţinut în 1452 primul blazon cu care s-a mîndrit familia: un căprior de aur pe un fond azuriu; dar spiţa lui s-a stins în 1483.

Fratele său mai mic, Jacob, decanul breslei ţesătorilor, a avut şapte fii, printre care Ulrich, Georg şi Jacob II. Ei au dat casei cea mai mare prosperitate şi strălucire.

Ulrich (1441-1510) şi-a desfăşurat activitatea pe un tărîm vast. El a avut agenţi la Veneţia, la celebrul antrepozit al germanilor — Fondaco dei tedeschi — la Anvers şi Lisabona, operaţiile sale bancare întinzîndu-se de la coasta spaniolă şi portugheză pînă în nord pe malul Balticii şi în sud în Golful Neapolelui. Ulrich Fugger a fost primul reprezentant al familiei care s-a ocupat în scopuri comerciale şi de opere de artă, comercializînd tablourile şi gravurile lui Albrecht Dürer în Italia.

Jacob Fugger II (1459-1525) s-a dedicat la început carierei ecleziastice şi a activat departe de freamătul lumesc, printre canonicii din Herrieden, în parohia Eichstädt. Mai tîrziu însă s-a lăsat convins de fratele său mai mare, Ulrich, să părăsească tihnita viaţă de teolog pentru a deveni om de afaceri. Canonicul devenit negustor avea să ridice dinastia pe treapta ei cea mai înaltă. Iniţial s-a ocupat de comerţul cu lînă, mătase, condimente; apoi, obiectul principal al preocupărilor sale au devenit exploatarea minieră — mai ales a minelor de la Schwatz (Tyrol) — şi speculaţiile financiare. Minele i-au adus o mare avere. În apro-

[1] Creanţă = dreptul creditorului de a i se plăti o sumă de bani de către debitorul său; înscrisul care stabileşte acest drept.

[2] Este vorba de valoarea francului francez în 1935, data cînd este tipărită cartea.

pierea lor, întreprinzătorul a construit un castel somptuos, unde urmaşii lui au dus o viaţă princiară.

Jacob Fugger II a fost unul dintre primii germani care au folosit noul drum comercial deschis de Vasco da Gama spre India. În 1505, asociindu-se cu alţi doi bancheri – Hochstädter din Augsburg, despre care am amintit, şi Welser din Nürnberg – a adus, direct din Indiile Orientale, trei corăbii încărcate cu mărfuri; astfel de produse nu ajunseseră pînă atunci în Germania decît pe calea mării, prin intermediul Veneţiei, şi pe uscat, cu ajutorul caravanelor. În 1509, bancherul l-a împrumutat pe împăratul Maximilian[1] cu 170 000 ducaţi, ajutîndu-l să-şi continue campania din Italia. Împăratul îi înnobilase, în 1504, atît pe el cît şi pe fratele său Ulrich, dîndu-le blazonul cu floarea de crin, ceea ce le-a adus numele de „Fugger - floare de crin". În plus, împăratul l-a desemnat pe Jacob consilier aulic. De aceeaşi cinste s-a bucurat bancherul şi din partea papei Leon X, care l-a ridicat la rangul de conte palatin. În această vreme, Banca Fugger centraliza şi fructifica banii încasaţi de papă în Germania, prin vinderea indulgenţelor. Cu prilejul candidaturii lui Carol Quintul la tronul împărătesc (1519), tot Jacob Fugger II i-a dat posibilitatea maiestăţii sale catolice să-l învingă pe concurentul său, regele Franţei, împrumutîndu-i 310 000 florini pentru cheltuielile electorale[2]; viitorul împărat i-a dat în gaj oraşul Anvers. Abilul neguţător-bancher a adăugat la averea sa bănească domeniile Kirchberg, Weisenhorn, Wullenstein, Pfaffenhoven etc.

„Cardinalul episcop de Brixen a murit la Roma. Se spunea despre el că e foarte bogat, dar asupra lui nu s-a găsit nici un ban, ci doar un bilet ascuns în mînecă; era o chitanţă pentru 300 000 florini depuşi la Banca Fugger. Papa l-a chemat pe reprezentantul băncii la Roma şi l-a întrebat:

— Puteţi achita această sumă?

— Chiar azi.

La scurt timp după aceea, papa Iuliu II i-a întrebat pe reprezentanţii regilor Franţei şi Angliei:

— Stăpînii voştri ar putea dispune de pe un ceas pe altul de trei tone de aur?

— Nu, sfinte părinte.

— Un burghez din Augsburg poate fără nici o dificultate".

Jacob Fugger II a construit şi la Augsburg un palat care-i poartă numele şi ale cărui ziduri exterioare au fost splendid decorate cu frescele lui Albrecht Altdorfer.

Murind în 1525 fără copii, bancherul a lăsat moştenire averea şi afacerile nepoţilor săi Raimund şi Anton. „Numele lui Jacob Fugger şi ale nepoţilor săi – scrie un cronicar al vremii — sînt cunoscute în toate ţările, chiar şi în cele păgîne. Împăraţii, prinţii şi regii i-au trimis solii, suveranul pontif l-a considerat fiul său mult iubit, iar cardinalii se ridicau în picioare în faţa lui".

Cei doi fraţi, Raimund şi Anton, în a căror epocă stirpea Fugger a atins maximum de bogăţie, strălucire şi prosperitate, vor rămîne împreună la Augsburg, în Palatul Fugger, constituind două figuri remarcabile şi reprezentative ale Renaşterii. Potrivit spuselor unui contemporan, Raimund a sprijinit dezvoltarea literelor, cu precădere a studiilor de istorie, s-a interesat cu generozitate de artele plastice, achiziţionînd numeroase opere antice din Grecia, Italia şi Sicilia. Asemenea unor familii senioriale, Fuggerii au avut legile lor proprii, şi au asigurat transmiterea din tată în fiu a patrimoniului şi a monopolului comerţului, astfel încît „casa" a rezistat neclintită pînă în sec. XIX.

La distanţă de cîteva generaţii, Raimund şi Anton Fugger au făcut din urmaşii umilului

Jacob Fugger, unul din cei mai renumiţi bancheri germani din veacul XVI, împreună cu secretarul său. În listele aflate în raftul din spate erau înscrise numele unor mari oraşe europene, cu care casa Fugger întreţinea relaţii de afaceri (miniatură din anul 1519)

[1] Maximilian I, rege al Germaniei (1486-1519) şi împărat al Imperiului romano-german (1493-1519).

[2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1976.

ţesător din Graben nişte seniori şi înalţi magistraţi; mulţi prinţi din acea vreme nu se bucurau nici de autoritatea şi nici de puterea lor. Carol Quintul, în al cărui imperiu soarele nu apunea niciodată, trebuia să se sprijine pe devotamentul lor. De altfel, împăratul i-a făcut pe cei doi fraţi conţi ai imperiului, învestindu-i cu puterea de a împărţi dreptate ca juzi; acest privilegiu rar datează din 1 martie 1530. La el s-a adăugat în 1534 şi dreptul regal de a bate monedă. Monarhul a primit importante împrumuturi în bani de la cei doi bancheri, ca de exemplu, cu prilejul expediţiei în Algeria; cînd, la întoarcere, împăratul a trecut prin Augsburg şi a tras la ei, Anton a folosit drept combustibil în uriaşul cămin al palatului scorţişoară — marfă foarte scumpă la vremea aceea; bancherul a aprins focul, în faţa împăratului, cu chitanţele pe care acesta i le dăduse în schimbul sumelor împrumutate.

Acelaşi Carol Quintul, mergînd la Paris, a vizitat tezaurul regal, fiind însoţit de Francisc I.

„Am la Augsburg — a spus el confratelui său regal — un negustor care v-ar cumpăra întregul tezaur la un preţ bun şi cu bani gheaţă".

Cînd a murit, Anton Fugger a lăsat doi fii, Ulrich şi Jacob-Johan, în care literaţii şi artiştii au găsit nişte generoşi protectori. Familia Fugger a făcut din Augsburgul sec. XVI, ceea ce Medicii au făcut în aceeaşi epocă din Florenţa: unul dintre centrele artistice cele mai strălucitoare ale Europei. Ulrich Fugger era el însuşi un distins elenist, editînd pe banii săi, prin intermediul lui Henri Estienne, operele mai multor autori greci, mai ales ale lui Xenofon. A investit sume mari de bani pentru alcătuirea unei minunate biblioteci, în care a strîns manuscrise greceşti, latine şi ebraice de o rară valoare.

După mai multe generaţii de mari bancheri şi mecenaţi, familia Fugger a dat şi guvernatori ai Augsburgului, dintre care unii războinici viteji. La începutul sec. XIX, capul familiei, contele Anselm Maria Fugger, a fost ridicat de împăratul Francisc II[1] la rangul de prinţ al imperiului.

Să nu ne imaginăm că familia Fugger din Augsburg a fost în sec. XVI unică în genul ei în Europa. Şi asociaţii ei, familia Thurzo din Cehoslovacia, au cultivat în oraşul natal Levatcha, căruia i-au rămas credincioşi, gustul pentru arte şi pentru stilul italian. Asemenea Fuggerilor din Augsburg au existat şi Welserii din Nürnberg.

Trecînd în Franţa îl găsim pe celebrul Jean Ango, armatorul din Dieppe. Averea lui nu a atins cifra celei mînuite cu atîta strălucire de Raimund şi Anton Fugger la Augsburg, dar era suficientă pentru ca, în 1530, să-şi organizeze cu resurse proprii o flotă de război cu care să asedieze Lisabona şi să prade coasta lusitană, răzbunînd astfel jefuirea uneia dintre navele sale de către portughezi. Tratînd cu el de la egal la egal, regele Portugaliei i-a trimis adevăraţi ambasadori. Francisc I l-a numit căpitan-guvernator al oraşului Dieppe, localitatea de reşedinţă a lui Jean Ango.

În Italia, Mariano di Agostino Chigi a pus la Siena, în sec. XV, bazele unei imense întreprinderi bancare. Fiul său, Agostino, era considerat la începutul acelui veac cel mai mare bancher din peninsulă. El a putut subvenţiona 100 corăbii care străbăteau mările pînă în Indiile Orientale şi Occidentale. Douăzeci de mii de salariaţi lucrau în birourile sale, care aveau sucursale la Lyon, Anvers, Londra, Constantinopol, Alexandria şi Cairo. Ca şi Jacob Fugger, el a devenit creditorul unor capete încoronate, printre care şi regele Franţei, Carol VIII (1483-1498).

Papa Iuliu II[2] îi era atît de obligat încît a încuviinţat ca bancherul să-şi adauge la numele de Chigi pe cel de della Rovere, şi a mers pînă la a-i excomunica pe cei care făceau dificultăţi financiare băncii. Asemenea lui Fugger la Augsburg şi Medici la Florenţa, el a fost un mare protector al literaţilor şi artiştilor. Pentru vila sa, Farnesina[3], au lucrat Rafael şi Giulio Romain[4]. Lui Rafael i-a comandat mozaicul cu care a decorat cupola bisericii Santa Maria del Popolo, din Roma.

Un alt mare bancher din Roma a fost Bindo Altoviti, şi el mare amator de artă şi colecţionar de antichităţi. El a finanţat o armată de 3 000 oameni pe care a pus-o la dispoziţia lui Cosimo de Medici în timpul războiului dus de acesta împotriva Pisei. Era prieten cu Michelangelo; Cellini i-a sculptat bustul, Rafael i-a făcut portretul şi a pictat pentru el celebra madonă Della Impannata, din palatul florentin Pitti.

---

[1] Francisc II, împărat german (1792-1806), apoi împărat al Austriei (1806-1835).

[2] Papa Iuliu II della Rovere (1503-1513).

[3] Vezi **Magazin istoric**, nr. 4/1976.

[4] Giulio Romain (1492-1546), arhitect şi pictor italian, elev al lui Rafael.

clio anunţă

Cu ultrasunetele în căutarea unei capodopere

La 29 iunie 1441, pe cîmpul de la Anghiari, oştile Florenţei au înfrînt forţele militare ale ducatului Milanului. În amintirea victoriei dobîndite atunci, primăria florentină i-a comandat lui Leonardo da Vinci o frescă, ce urma să fie realizată în sala de consiliu din Palazzo Vecchio. În 1505, marele pictor a început executarea tabloului, dar, din motive necunoscute, nu l-a terminat.

Cîţiva ani mai tîrziu, Giorgio Vasari a acoperit fresca cu un strat de vopsea, pe al cărei fond a pictat un alt tablou. Bătălia de la Anghiari, *opera lui Leonardo da Vinci, nu a rămas posterităţii decît în cîteva schiţe preliminare ale autorului sau în copiile executate de o seamă de pictori, printre care şi Rubens.*

Recent, după cum relatează revista Science et vie, *o echipă de restauratori şi specialişti în ultrasunete au pornit în căutarea capodoperei dispărute. Zidul pe care se află fresca va fi cercetat cu ajutorul unor unde de înaltă frecvenţă.*

Deşi pînă la obţinerea unor rezultate va mai trece timp, specialiştii se întreabă ce măsuri vor fi luate în cazul că ***se va şti cît de bine este păstrată fresca. Totul va rămîne aşa cum este astăzi, sau fresca lui Vasari va fi înlăturată, pentru a se da locul cuvenit operei lui da Vinci?***

Gh. DAVID

„NIMENI NU ESTE UITAT"

La apărarea eroică a Leningradului a luat parte întreaga populație. În fotografie: femei participînd la construirea de fortificații pe una din străzile orașului

NIMIC NU ESTE UITAT"

Cînd pașii murmură pe aleile necuprinsului cimitir Piskarevski — memorialul leningrădean pentru sutele de mii de fii căzuți înăuntrul și în jurul orașului, în timpul celor nouă sute de zile ale blocadei[1], dintre care cei mai mulți au chiar aici mormîntul comun — sentința istorică reprodusă în titlul acestor însemnări își dezvăluie întregul sens tragico-eroic. Nici un alt loc din Leningradul de azi, leagăn al Revoluției din Octombrie și metropolă sovietică, nu permite să imaginezi culmile și adîncurile acelor zile, urmele lor de neșters în amintirea oamenilor.

Epopeii Leningradului i-au fost consacrate nenumărate pagini. Între ele se înscriu și cele pe care, începînd cu acest număr, le va publica Magazin istoric. **Ele aparțin generalului de armată I. I. Fediuninski, participant la apărarea și victoria Leningradului.**

„Cheia nordului", orașul care furniza în ajunul războiului 12 la sută din producția industrială sovietică, a exercitat o atracție hipnotică asupra lui Hitler. În timpul pregătirii agresiunii împotriva U.R.S.S., el perora în conciliabulele vîrfurilor militare ale Germaniei naziste: „Citadelele bolșevismului sînt Leningrad și Stalingrad. Cînd ele vor fi luate, bolșevismul se va prăbuși". La 18 decembrie 1940, Directiva 21 privind „Operația Barbarossa"[2] stabilea ca principala lovitură în zona nord să se desfășoare pe „direcția generală Leningrad" și, după deținerea orașului, atacul să fie continuat pentru ocuparea Moscovei. Urmînd acest scenariu, forțele de invazie, declanșată la 22 iunie 1941, au parcurs în optsprezece zile peste 500 km, respectiv două treimi din distanța de la frontiera apuseană sovietică pînă la Leningrad. Pe căile de acces au fost angajate lupte grele. Pe măsură ce suflul războiului se apropia de Leningrad, Comandamentul suprem sovietic era tot mai conștient că, în cazul ocupării întregii zone a orașului, toate forțele de aici ale Wehrmacht-ului vor fi îndreptate asupra Moscovei, învăluind-o pe la nord-est.

[1–2] Vezi Magazin istoric, nr. 5/1967; 5/1973.

Cu toate acțiunile întreprinse de forțele sovietice, în septembrie orașul a fost izolat de restul țării. În aceeași lună, Hitler a decis ca „Leningradul să fie șters de pe fața pămîntului" cu întreaga sa populație. Forța leningrădenilor și a ostașilor armatei roșii, activitatea organizatorică a comuniștilor l-au transformat însă într-o cetate inexpugnabilă. Odată cu „blocada foamei", muncitorilor li s-a stabilit o rație zilnică de pîine de 250 grame, iar celorlalți locuitori de 120 grame. Bîntuia scorbutul, distrofia făcea ravagii, casele de lemn erau folosite drept combustibil. La această perioadă neînchipuit de grea se referă prima parte a însemnărilor lui I. I. Fediuninski.

În noiembrie 1941, înghețul Lacului Ladoga, o „autostradă" lungă de 380 km, a dat posibilitatea, în timpul iernii, ca orașul să poată fi aprovizionat, într-o anumită măsură. Din afara liniei sinuoase a încercuirii, trupele Frontului Volhov presau, măcinau pe asediatori. Dar, în cursul anului 1942, aceștia din urmă au continuat să vadă prin binoclu domul Catedralei Sf. Isaakiev, din centrul orașului, de care nu-i lăsa să se apropie temeritatea ostașilor, marinarilor și locuitorilor Leningradului. În iulie, Hitler a cerut trupelor sale capturarea orașului pînă în septembrie. Datorită convergenței eforturilor armatelor sovietice în lupta pentru despresurarea orașului, asediul a devenit însă tot mai mult o bătălie de încercuire a asediatorilor. La 12 ianuarie 1943, Fronturile Leningrad și Volhov au executat împreună o lovitură puternică. În a șaptea zi de luptă, într-o noapte cumplit de geroasă, postul de radio

Numele generalului de armată I. I. Fediuninski este cunoscut cititorului român încă din Memoriile *mareșalului G.K. Jukov*[1], *apărute în țara noastră în 1970. Autorul acestor* Memorii *menționează că, la începutul luptelor cu forțele japoneze din vara anului 1939, în zona Halhîn-Gol, I. I. Fediuninski ocupa funcția de locțiitor pentru probleme administrative ale comandantului Regimentului 24 motorizat. La scurt timp, el a devenit comandantul acestui regiment. Ca apreciere a calităților de care a dat dovadă, după încheierea operațiunilor de la Halhîn-Gol, a fost numit comandant al Diviziei 82.*

La declanșarea agresiunii germane el comanda un corp de armată din componența Frontului de sud-vest. În septembrie 1941, generalul Fediuninski a fost transferat la Leningrad, unde a comandat Armata 42 și ulterior Armata 54, care a apărat Volhovul. În vara lui 1942 a comandat Armata 5 pe Frontul de vest, a participat la operațiile din fața Moscovei, după care s-a reîntors pe Frontul Leningrad. Din decembrie 1943, a comandat Armata 2 de izbire și, după ruperea blocadei, a străbătut drumul de lupte pînă în Prusia Orientală.

În prefața Memoriilor *sale, I. I. Fediuninski arată că nu urmărește analiza operațiilor la care a participat, ci să relateze „despre oameni, făuritori ai victoriei, despre greutățile pe care le-au îndurat și jertfele care au trebuit aduse în slujba marelui și dreptului țel".*

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1970.

Leningrad, care nu și-a încetat niciodată programele, a anunțat: Blocada a fost străpunsă. Era un fir de numai 10-15 kilometri între orașul asediat și Pămîntul Mare, un nou drum al vieții. A trebuit să mai treacă un an de enorme sacrificii, de înverșunate lupte pentru ca „Valul de nord" — „Cercul de oțel" german, al cărui sistem de fortificații pe direcțiile Leningrad și Novgorod avea o adîncime de pînă la 250 km — să poată fi dat peste cap. În noaptea de 13 spre 14 ianuarie, trupele Fronturilor Leningrad (în care se afla și marea unitate comandată de I. I. Fediuninski), Volhov și 2 baltic au trecut la ofensivă, prima dintre cele zece mari ofensive ale armatei sovietice din 1944. Rupînd puternicul sistem de fortificații permanente și adînc eșalonate ale inamicului, trupele sovietice au lichidat complet, la 27 ianuarie 1944, blocada Leningradului și, în decurs de șase săptămîni, au respins diviziile germane cu 190-280 km. În orașul în care în timpul asediului căzuseră 150 000 obuze grele, bubuitul tunului a încetat să se mai audă. Dar mesajul epopeii Orașului-erou, care i-a însuflețit pe contemporanii luptei împotriva fascismului și continuă să fie și astăzi obiect de studiu militar, va răsuna peste timp — asemenea Simfoniei Leningradului compusă în acele zile eroice și tragice de Dmitri Șostakovici — ca o ilustrare a cuvintelor omului al cărui nume îl poartă: niciodată nu va fi învins poporul ai cărui muncitori și țărani și-au dat seama, au văzut și au simțit, în majoritatea lor, că ei își apără propria lor putere.

Eugen PREDA

Noiembrie 1941

Leningradul îi înfruntă pe asediatori

General de armată I. I. FEDIUNINSKI

Iarna venise de timpuriu. Pe la mijlocul lui noiembrie 1941, un strat gros de zăpadă acoperea pămîntul brăzdat de rănile războiului. Neva înghețase, dar pe Lacul Ladoga gheața încă nu-și făcuse apariția.

În fața frontului Armatei 54, vuietul luptelor ba se potolea, ba reizbucnea cu și mai mare furie. Trupele noastre, deși întîmpinau multe greutăți, stăvileau cu succes presiunea dușmanului, care se năpustea spre nord. În schimb, situația din fîșia Armatei 4, vecină cu noi, ne dădea motive de îngrijorare.

Marile unități de la flancul ei drept — aflate sub comanda generalului Leapin, șeful de Stat major al Armatei 4 — se retrăgeau în raionul Volhov și Kabona. Fire oarecum nehotărîtă, Leapin crea dificultăți suplimentare prin ordinele sale nejustificate.

Am fost nevoit să înaintez Statului major al frontului un raport în care precizam ce s-ar putea face pentru a ajuta Armata 4 să apere cu fermitate orașul Volhov. La 10 noiembrie, generalul Hozin, comandantul Frontului Leningrad, mi-a răspuns că, pentru apărarea Volhovului, a fost repartizată Divizia 3 de gardă și că această hotărîre a fost aprobată de Marele Cartier General.

— Nu dispunem de alte forțe și nici n-am avea cu ce le transporta, mi-a spus în încheiere Hozin.

Frontul se apropia tot mai mult de oraș. Inamicul pătrunsese la joncțiunea dintre Armatele 54 și 4. Leapin continua să dea ordine contradictorii, iar eforturile de a-mi coordona acțiunile cu ale lui nu dădeau rezultate.

Ofensiva germană din iarna anului 1941 pentru cucerirea orașelor Moscova și Leningrad a eșuat lamentabil. Ostași hitleriști se retrag în debandadă...

Armata 54 preia răspunderea

După o îndelungată chibzuință, am adresat Marelui Cartier General o telegramă în care am prezentat situația de la Volhov și am raportat măsurile ce trebuiau luate urgent, cerînd, totodată, ca trupele de la flancul drept al Armatei 4, aflate în retragere, să fie trecute în subordinea mea. „Dacă aceste măsuri vor fi luate încă astăzi, scriam eu, situația mai poate fi salvată. Dacă vor fi amînate pînă mîine, va fi prea tîrziu: Volhovul va cădea".

Între timp, la punctul meu de comandă, aflat într-o pădure, au sosit căpitanul de rangul I, V.S. Cirokov, comandantul Flotilei militare de pe Ladoga, și D. V. Pavlov, împuternicitul Comitetului de Stat al Apărării pentru aprovizionarea Leningradului.

Ambii erau îngrijorați de situația de la Volhov și voiau să cunoască mai multe amănunte. I-am pus la curent cu telegrama expediată. Cîteva minute mai tîrziu, de la Moscova mi s-a comunicat telefonic că propunerile mele au fost aprobate și că, de aici înainte întreaga răspundere pentru apărarea Volhovului revine armatei noastre. Apoi, seara tîrziu, s-a primit o telegramă în care se preciza că gruparea operativă Leapin (circa șase divizii, plus un regiment de arti-

lerie grea și o brigadă de tancuri) trece în subordinea mea, fiind inclusă în compunerea Armatei 54.

Imediat după primirea acestui ordin, am plecat cu Cirokov și Pavlov în satul Plehanovo, unde se afla Statul major al grupării operative Leapin. Generalul dormea instalat ca în timp de pace. Am cerut să fie trezit imediat și i-am comunicat că, din ordinul Marelui Cartier General, trupele sale trec sub comanda mea.

— Iar dumneata, am adăugat eu pe un ton aspru, urmează să te prezinți chiar în noaptea aceasta la Statul major al frontului.

Trebuia să acționăm fără să pierdem nici o clipă. După ce m-am orientat asupra situației, am hotărît să instalez Brigada de tancuri, comandată de colonelul Zazimko, în spatele dispozitivului trupelor aflate în retragere, iar artileria antiaeriană din zona Volhov s-o folosesc pentru trageri prin ochire directă împotriva tancurilor inamicului.

Pe căpitanul de rangul I, Cirokov, care nu-mi era subordonat, l-am rugat să demonteze mitralierele de pe cea mai mare parte a navelor Flotilei de pe Ladoga și să le trimită, împreună cu servanții respectivi, în raionul Volhov.

— Dacă voi scoate armamentul de pe nave voi fi aspru sancționat, mi-a răspuns Cirokov.

— Îmi asum întreaga răspundere pentru eventualele consecințe, i-am replicat eu. Te rog să înțelegi, Viktor Sergheevici, că, dacă inamicul va pătrunde în Volhov, atunci va trebui să sabordezi navele. Și în acest caz nu mai contează dacă se vor duce la fund cu sau fără mitraliere.

Apoi am redactat un ordin scurt prin care interziceam categoric orice nouă retragere.

În cursul nopții am reușit să regrupăm într-o oarecare măsură trupele, să punem în ordine marile unități și să aducem ceva alimente și muniții. Retragerea a încetat. Regimentele și batalioanele s-au îngropat în teren pe aliniamentele pe care le ocupau în acel moment.

Căpitanul de rangul I Cirokov mi-a îndeplinit dorința întocmai și la timp. În zori, marinarii și-au instalat mitralierele în dispozitivele de luptă ale unităților de infanterie, iar artileria antiaeriană a ocupat poziții pentru tragere prin ochire directă.

Situația părea să se îmbunătățească. Totuși Marele Cartier General continua să manifeste o îngrijorare absolut legitimă în privința soartei Volhovului și nu excludea posibilitatea ca inamicul să ocupe orașul. Cu cîteva zile în urmă, Statul major al frontului îi prezentase un plan pentru distrugerea, în caz de extremă necesitate, a obiectivelor militare și a hidrocentralei de la Volhov. Drept urmare, în zorii zilei de 12 noiembrie, am primit următoarea telegramă:

„Comandantului Frontului Leningrad

În copie: Comandantului Armatei 54

Marele Cartier General al Comandamentului Suprem a aprobat dispozițiunile dv. privind distrugerea Uzinei de aluminiu, hidrocentralei și podului de cale ferată de la Volhov, răspunderea pentru întreaga operație, inclusiv pentru alegerea momentului distrugerii, urmînd să revină comandantului Armatei 54".

L-am chemat pe generalul-maior Cekin, inginerul Armatei 54, și i-am arătat telegrama, ordonîndu-i să stea permanent cu un grup de artificieri la hidrocentrală.

— O veți distruge numai la ordinul meu, am subliniat eu. Așteptați acest ordin, chiar dacă dușmanul va ajunge la un pas de hidrocentrală. Nu vă zoriți în nici un caz.

Îmi dădeam, bineînțeles, seama că-mi asumam o mare răspundere, căci a rata distrugerea însemna a preda hidrocentrala inamicului. Pe de altă parte, a o distruge înainte de a fi dispărut orice posibilitate de a o apăra ar fi fost o crimă. Hidrocentrala „V. I. Lenin" de la Volhov reprezenta nu numai un important obiectiv militar și o imensă valoare materială, chiar și acum cînd aici funcționau numai două turbine auxiliare, ci și o mîndrie a oamenilor sovietici, care, prin munca lor eroică, construind acest obiectiv încă în 1926, făcuseră astfel primul pas important pe calea electrificării țării.

Situație critică la punctul de comandă

Inamicul a trecut la ofensivă pe la orele 10-11. Artileria noastră a declanșat imediat un uragan de foc. Cu mult succes acționa și aviația împotriva infanteriei fasciste, care, de asemenea, pornise la atac. Cu toate acestea, în unele sectoare, hitleriștii au reușit să dea peste cap subunitățile noastre. Lupta se apropia de Volhov. Dușmanul ajunsese doar la cîțiva kilometri de hidrocentrală.

Situația cea mai critică se crease la Divizia 310 infanterie, pe care o comanda unul din vechii mei camarazi, colonelul Zamirovski. Aici, în sectorul haltei de cale ferată Zeleneț, inamicul înregistrase cel mai important succes.

— Lupta se dă în raionul punctului de comandă, mi-a raportat colonelul. Ce să fac?

...în fața contraofensivei trupelor sovietice

Am înţeles imediat că-mi solicită permisiunea să se retragă, deşi nu-şi formulase cererea într-o formă deschisă. Dar în spatele lui se afla Volhovul şi, dacă aş fi aprobat retragerea, ar fi înlemnat să las inamicul să pătrundă spre oraş, spre hidrocentrală. I-am răspuns:

— Continuaţi să vă bateţi! Dacă n-aţi ştiut să opriţi duşmanul la o distanţă convenabilă, luptaţi acum la punctul de comandă.

Zamirovski tăcea. Îi auzeam respiraţia în receptor şi-mi dădeam seama cît de greu îi este. Aşteptase de la mine un alt răspuns, dar n-am putut să i-l dau.

— Am înţeles!, rosti el în cele din urmă cu glas înăbuşit.

Presiunea inamicului nu slăbea deloc. Apărarea noastră nu fusese ruptă nicăieri, dar, sub loviturile duşmanului, se arcuia. Va rezista Zamirovski?

Au trecut două ore. Şi iată că, din nou, mi-a telefonat Zamirovski.

— Tovarăşe general, permiteţi să raportez situaţia.

După tonul lui încrezător şi chiar un pic vesel, am înţeles pe dată că situaţia în sectorul haltei Zeleneţ s-a îmbunătăţit.

— Am respins inamicul la un kilometru de punctul de comandă, mi-a raportat comandantul diviziei.

— Foarte bine şi, dacă la fiecare două ore, îl vei respinge pe o distanţă de un kilometru, la căderea nopţii punctul tău de comandă se va afla la o depărtare normală de linia întîi. Îţi doresc succes.

În cursul după-amiezii au început să sosească rapoarte îmbucurătoare şi de la alte divizii.

La căderea nopţii, hitleriştii, opriţi în loc de apărarea dîrză a unităţilor noastre, au încetat ofensiva. A doua zi, din rapoartele comandanţilor de mari unităţi, am dedus clar că inamicul a renunţat la ofensivă în sectorul Volhov şi îşi regrupează forţele, pregătindu-se să execute o lovitură undeva în altă parte.

Era evident că noi obţinuserăm un succes important. Totuşi pericolul nu trecuse: trebuia să descifrăm intenţiile inamicului şi să ne pregătim pentru respingerea unor noi lovituri.

Ca un făcut, tocmai în acele momente m-a apucat o durere de dinţi de-a dreptul insuportabilă: nici nu mai eram în stare să-mi adun gîndurile.

Am chemat adjutantul:

— Caută-mi un dentist.

— Cred că prin apropiere nu e nici unul. Există chirurgi, tot soiul de internişti, dar dentişti nu. Va trebui să mă duc la un spital sau la vreun batalion medico-sanitar, se lansă în comentarii locotenentul Rojkov. Văzînd însă că nu sînt dispus să-i ascult peroraţiile, dispăru imediat şi, după vreo trei ceasuri, se înapoie cu un medic de rangul III, o femeie în vîrstă, plinuţă şi, după cît se părea, foarte energică. Dentista îşi spălă îndelung şi tacticos mîinile cu apă caldă, apoi la fel de tacticos şi le şterse cu grijă, fiecare deget în parte.

După ce desfăcu pe masă o trusă cu tot felul de cîrlige şi cleşti, simţeai că te trec fiorii numai cînd le vezi, dentista se apropie de mine şi, cu o voce groasă, aproape bărbătească, porunci scurt:

— Deschide gura, pacient. Mai tare!

Cîteva minute îmi tot ciocăni dinţii cu o drăcie metalică, apoi conchise:

— În dreapta ai trei dinţi bolnavi. Care din ei te doare?

— De unde să ştiu?, izbucnii eu mînios. Vedeţi că mi s-a umflat toată falca. Scoateţi-i pe toţi. N-am timp de pierdut cu dinţii.

— Dar am putea încerca să-i tratăm, obiectă ea.

— Nu, extrageţi-i. Şi cît mai repede.

Treptat, durerea începu să se potolească şi mă aşezai la birou.

În româneşte de
P. VERBIŢKI

PLANŞELE NOASTRE

① Nobilul florentin Pippo Spano, ostaş viteaz şi destoinic, s-a aflat alături de domnitorii români în luptele pentru independenţă. Pictură de Andrea Mantegna **(Un aliat italian al domnilor români,** p. 42)

② Vasile vodă Lupu, aşa cum trebuie să-l fi văzut şi Ioan Kemény

③ Fiica şi soţia domnului moldovean (fragmente din vechea frescă a bisericii Trei Ierarhi din Iaşi); în dreapta — portretele domniţei Ruxandra, ca soţie a lui Timuş Hmelniţki şi ca soţie a lui Antonovschi **(În solie la Vasile Lupu,** p. 37 şi **Cele trei portrete ale frumoasei domniţe Ruxandra,** p. 36)

④ Oraşul Sf. Gheorghe (sec. XVII) văzut din împrejurimi. În medalion: portul ţăranului valah. Gravură de epocă de Martin Engelbrecht **(O mărturie germană despre români,** p. 33)

„Vasilie vodă [...]
om cu hire înaltă
și impărătiască,
mai multu
decît domnească [...]
Fericită domniia
lui Vasilie vodă,
în care,
de au fostu cîndva
această țară
în tot binele
și bivșug
și plină de avuțiie,
cu mare fericiie
și trăgănată
pînă la 19 ani,
în dzilele
acestii domnii
au fostu".

MIRON COSTIN,
Letopisețul
Țării Moldovei
de la Aron vodă
încoace

O MĂRTURIE GERMANĂ DESPRE ROMÂNI ÎN SEC XVII

ANDREI CORBEA

Publicat în 1669, romanul Der abenteurliche Simplicius Simplicissimus **(„Aventurosul Simplicius Simplicissimus") al scriitorului german Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen a inaugurat o adevărată modă literară, a așa-numitelor „simpliciade", depășită doar de „robinsonadele" inaugurate de** Robinson Crusoe **al lui Defoe (1719). Una dintre aceste „simpliciade",** Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus **(„Simplicissimus ungar sau dac") — al cărei autor se ascunde sub semnificativul pseudonim Dacianischer Simplicissimus — a fost tipărită la Ulm în 1683, bucurîndu-se încă de două ediții, în 1683 și 1684; după îndelungate controverse, autorul a fost identificat în persoana compozitorului Daniel Speer (1636-1707). Apărut în toiul confruntării dintre otomani și imperiali sub zidurile Vienei[1], textul — ce are drept cadru al acțiunilor eroului său Ungaria și Transilvania — justifică pe deplin interesul nostru.**

Un ghid cu... subtexte

Nu toți cercetătorii acestui subiect au dat atenția cuvenită unui element semnificativ pentru intențiile autorului: **titlul.** De obicei, autorii „simpliciadelor" își alegeau pseudonimele în așa fel, încît puteau fi lesne „traduse" de contemporani. Unii au fost tentați să vadă, atît în titlu, cît și în modul de desemnare a autorului drept **Dacianischer Simplicissimus,** simpla intenție de a se ascunde în spatele unui pseudonim ușor descifrabil (potrivirea cu inițialele numelui autorului, Daniel Speer). Alți editori au minimalizat faptul într-atît, încît au publicat romanul cu titlul incomplet: **Simplicissimus ungar.**

În ceea ce ne privește, considerăm că rațiuni mult mai profunde decît cele criptice l-au condus pe Daniel Speer la această întreprindere. Eroul său pornește din Silezia, petrece un timp în Polonia, vine apoi în Slovacia, unde studiază muzica și participă la lupte cu turcii, intră la un moment dat în slujba unor magnați maghiari care îl aduc în Transilvania, unde, în cele din urmă, se angajează pe lîngă Gheorghe Ștefan, fostul domn al Moldovei (1653-1658), și apoi pe lîngă nefericitul principe ardelean Acațiu Barcsai. Acțiunea se petrece aproximativ între 1654-1661, continuînd apoi într-un alt roman „simplician" al lui Speer, **Türkischer Vagant,** în care eroul călătorește prin ținuturile asiatice ale Imperiului otoman.

În acea vreme, s-au tipărit o sumedenie de texte geografice și istoriografice în legătură cu deplasarea interesului politicii habsburgice către Ungaria și Balcani; în aceste texte, apare frecvent denumirea **Dacia**, aplicată uneia sau alteia dintre țările române, de cele mai multe ori însă tuturor la un loc, marcîndu-se astfel ideea unității lor inițiale. Tot atunci, circulau cu insistență zvonurile despre proiectele „dacice" ale principilor ardeleni — **Gabriel Bethlen și cei doi Rákóczi** — ale curții poloneze și chiar ale curții de la Viena. Toate acestea nu-i puteau fi străine lui Daniel Speer; în plus, propria sa prezență în Transilvania și Țara Românească, să nu-i fi oferit autorului amintit nici un fel de sugestii pentru romanul său?

Cartea lui Speer deplasa interesul pentru spațiile locuite de români din sfera unui mediu doct și restrîns în cea a publicului larg; este, de aceea, evident faptul că doar con-

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1970.

venţiile romanului l-au împiedicat pe Speer să stăruie asupra unor realităţi care impuneau o clară distincţie — întemeiată pe argumente istorice — între teritoriile coroanei Sfîntului Ştefan şi cele trei ţări române, legate prin unitatea originară dacică. Titlul romanului indică existenţa şi mai ales consistenţa unei idei deosebit de preţioase pentru conştiinţa opiniei publice europene a epocii, dincolo de proiectele urzite de cabinetele diplomatice: ideea reînvierii vechii Dacii, a reunirii celor trei ţări române într-un singur stat, aşa cum o făcuse Mihai Viteazul.

O problemă controversată, şi care deţine, de fapt, cheia valorii documentare a romanului lui Daniel Speer, este cea a autenticităţii experienţelor eroului; a cunoscut autorul însuşi ţinuturile descrise sau s-a mărginit să compileze cîteva surse ce i-au fost accesibile în momentul redactării? Neîndoios este faptul că, redactînd romanul după mai bine de două decenii de la vizitarea Slovaciei, Ungariei şi a ţărilor române, autorul, din dorinţa de a reda cît mai fidel unele realităţi, a recurs şi la consultarea unor lucrări apreciate pe atunci pentru exactitatea informaţiilor. Însăşi descrierea oraşului său natal, Breslau, a fost alcătuită cu ajutorul unor asemenea surse de informare. Vioiciunea naraţiunii, naturaleţea cu care sînt relatate evenimente atestate istoriceşte, redarea destul de exactă a unor amănunte din viaţa economică şi socială dovedesc o cunoaştere directă. Căci romanul se vrea mai mult decît o simplă „literatură de delectare"; Speer încearcă să compună un ghid informativ cît mai autentic pentru publicul dornic să înţeleagă premisele confruntării otomano-imperiale din faţa Vienei, la care participau atît „curuţii" lui Emeric Thököly, cît şi domnitorii români Şerban Cantacuzino[1] şi Gheorghe Duca, justificînd şi prefigurînd în subtext viitoarea intervenţie imperială în Ungaria, Transilvania şi Ţara Românească. Nu altceva vor să însemne desele referiri la anarhia nobiliară, la conflictele religioase din Ungaria Superioară şi Transilvania, la presiunile şi samavolniciile turceşti.

Cînd a pus pentru întîia dată „dacul" Simplicissimus — recte, Daniel Speer — piciorul pe pămîntul transilvan? S-au propus anii 1645 şi 1660, dar la un examen mai atent, aceste datări nu rezistă criticii.

Cele mai vechi partituri

Sînt, apoi, o seamă de inadvertenţe şi nepotriviri care ne-ar putea determina să conchidem că Daniel Speer nu e decît un fals martor. Dar ne-am pripi făcînd o asemenea afirmaţie. După opinia noastră, majoritatea relatărilor şi impresiilor culese „pe viu", luate izolat, sînt reale şi pot fi atestate documentar. Autorul însă spre a-şi impresiona publicul, s-a plasat pe sine însuşi în serviciul unor celebrităţi ale timpului, personaje cunoscute opiniei publice, în timp ce adevărata perspectivă din care Daniel Speer a asistat la evenimentele din ţările române a fost, de fapt, mult mai modestă; administrator la o mină de sare, în serviciul unui magnat. Deci, nu doar cei 20 ani trecuţi l-au încurcat pe Speer în cronologia politică, ci hăţişul unor fapte pe care le-a cunoscut doar aproximativ şi pe care le-a redat tot atît de aproximativ.

Despre români — **wallachen** — aflăm lucruri interesante cu mult înainte ca Simplicissimus să ajungă în Transilvania; ei constituie prezenţe semnificative în drumurile şi aventurile eroului nostru. Cu atît mai mult, cu cît înregistrăm, la un moment dat, propria declaraţie a „dacului" Simplicissimus că, în decursul celei de-a doua călătorii către Constantinopol, a avut prilejul să vorbească limba „valahă" cu o veche cunoştinţă, negustor „de lege grecească" (ortodox), pe care îl ştia din Eperjes (în Slovacia). Speer învăţase, aşadar, limba română, şi el nu subliniază faptul ca pe o realizare deosebită, de vreme ce, aşa cum tot el povesteşte, saşii sibieni ştiau şi vorbeau la fel de bine româneşte.

O primă postură în care Speer i-a cunoscut pe români a fost haiducia. Drumurile Ungariei Superioare erau, în acea vreme, primejduite continuu de haiduci; trecînd munţii dinspre Polonia în drum către oraşul Käsmarck, Simplicissimus a auzit vorbindu-se despre isprăvile unor cete „valahe" în pasul Iablunka. Cine să fi fost aceşti haiduci români acţionînd atît de departe, în Munţii Tatra? Documentele atestă, în aceste ţinuturi, imense latifundii ale unor mari seniori transilvăneni (Thököly, Rákóczi, Bocskai ş.a.), care n-ar fi pregetat să strămute familii româneşti de iobagi pe domeniile unde le lipsea mîna de lucru. Cum altfel decît prin haiducie şi-ar fi putut afla scăparea fugarii de pe aceste moşii, urmăriţi pretutindeni de legile aspre ale şerbiei? Pe de altă parte, e posibil ca românii să fi venit în Carpaţii Slovaciei şi ca păstori, cu turmele lor, o parte din ei devenind, ulterior, din diferite motive, haiduci. Păstorii pe care i-a întîlnit Simplicissimus în timpul ascensiunilor sale în Tatra au evidente legături cu haiducii; firi dure, ei s-au dovedit, în cele din urmă, primitori şi ospitalieri cu rarii drumeţi. La ei, eroul nostru a băut **sinczicze** (jinţă) şi a mîncat **brinse** (brînză).

Contacte mai depline cu românii Speer va avea însă în Transilvania. Va călători prin

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr.11/1976.

tot principatul, ba încă și prin Țara Românească, va compara Sibiul cu Breslau și Viena, va lăuda bogăția în miere, carne și vinuri a țării. Ca supraveghetor într-o mină de sare, va cunoaște și va descrie munca din ocnă, ca și cea dintr-o topitorie de metale. În cursul acestor peregrinări, îi va studia pe locuitorii acelor sate sărace din Maramureș (avem motive să credem că se referă, de fapt, la ținuturile din jurul Mureșului), îmbrăcați în „cămăși largi, cu mîneci lungi, lungi pînă la buric și ca niște saci, deschiși, albi, lungi pînă la încheietură, pantaloni largi de pînză, pe tălpi o bucată de piele crudă — chirze" [cîrță — **n.a.**], purtînd capul gol, mustăți și bărbi lungi, ocupați cu creșterea turmelor de vaci și porci.

În spatele acestui interes pentru populația „de lege grecească", recunoaștem însă ceva din limbajul și procedeele propagandei calvine, sprijinite de principi și îndeosebi de familia Rákóczi în tot acest secol XVII[1]. De pildă — în afirmația că românii sînt un popor dur, că „popii lor sînt egali cu norodul, ca port și ca gospodărie țărănească, și între ei și oamenii de rînd alt respect, altă deosebire nu-i, decît doar că ei știu să citească și să scrie și că poartă părul lung". Involuntar, Speer sugerează, în descrierea sa, acea sublimă și mîndră rezistență a unei Biserici sărace și simple, dar neînduplecate în păstrarea naționalității pe care o reprezenta. În discuțiile religioase cu un diacon maramureșean, „eu îl întrebam alb, el răspundea negru"; Speer se plîngea de „opacitatea" clerului românesc inferior pentru că acesta respingea argumentele și promisiunile calvine. De notat și solidaritatea oamenilor simpli cu această cauză a ortodoxiei, reprezentînd pentru ei garanția continuității tradițiilor neamului: „Oamenii aceia simpli ne stăteau adeseori în față, căscau gura și ziceau: «Diacone, apără-te că noi te-ajutăm, dacă el va fi prea grosolan ori se va-ntrece cu vorba». Și adesea, a trebuit să plec [...] rușinat și batjocorit, altfel m-ar fi bătut; dar uneori tot au rîs de mine".

Menționăm, în încheiere, și concluziile desprinse de muzicologul Viorel Cosma în urma cercetării partiturii unui spectacol muzical publicat de Speer în 1688 sub același pseudonim de **Dacianischer Simplicissimus** și care conține două „dansuri valahe", considerate „prima partitură de orchestră privitoare la muzica românească din perioada feudală". Peregrinările prin spațiile locuite de români i-au permis deci să cunoască și muzica noastră folclorică. Este un argument în plus în favoarea autenticității mărturiei literare lăsate de muzicianul Daniel Speer.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 12/1976.

De partea marii cauze a românilor

„Scriitor de talent, observator fin, o figură entuziastă", după cum îl caracteriza P.P. Panaitescu, francezul Felix Colson are meritul de a fi fost primul publicist care a relevat opiniei publice occidentale drepturile noastre imprescriptibile de suveranitate și de a fi susținut, prin scrierile sale, unirea și independența românilor.

Fiu al unui profesor care, după marea revoluție franceză, a emigrat în Țara Românească, Felix Colson a lucrat, în prima perioadă după stabilirea în principate, ca secretar al lui Chateaugiron, consulul francez la București, sosit la post în 5 august 1837. În timpul cît s-a aflat aici, a reușit să se familiarizeze cu realitățile din țară, apropiindu-se de tinerii boieri liberali, cunoscînd prin aceștia dezideratele partidei naționale. S-a împrietenit cu Ion Cîmpineanu, fruntașul mișcării revoluționare din 1838, pe care l-a secondat în multe din planurile și acțiunile sale.

La sfîrșitul anului 1838, partida națională, în frunte cu Ion Cîmpineanu, și-a expus principiile în două documente importante. La elaborarea unuia dintre acestea, proiectul de Constituție intitulat Osebitul act de numire a suveranului românilor, a contribuit și Colson. „Cîmpineanu este un adept al progresului — spunea el. Pe timpul cînd am elaborat împreună proiectul de Constituție învestit cu iscăliturile principalilor membri ai națiunii române, am avut prilejul să constat tot ceea ce el avea măreț în sufletul său".

În dorința de a-l ajuta pe Cîmpineanu în realizarea planului său, Colson l-a însoțit la Constantinopol și apoi în Franța. Rămas la Paris, a intrat în legătură cu studenții români aflați în capitala Franței și a inițiat o susținută campanie de prezentare — prin presă — în fața opiniei publice franceze — și, prin aceasta, a întregii Europe — a drepturilor de autonomie ale țărilor române statornicite prin tratatele (capitulațiile[1]) principatelor cu Poarta otomană. Într-o serie de articole publicate în Le National, Le Temps, Le Messager, La Gazette de France, a susținut cu ardoare cauza românilor pe care o considera ca „a lui proprie".

În 1839, devotatul prieten al românilor a publicat o serie de broșuri în care prezenta situația din principate, lucrări care au circulat și în țările române, unele dintre ele fiind trimise chiar de către autor domnitorului Sturdza, consulului francez Huber și consulului englez Colquhoun. Scrierile lui Colson au fost prețuite și în Transilvania.

O prezentare a lucrării De l'état présent et de l'avenir des Principautés..., apărută în Journal des débats a circulat, în traducere românească „din mînă în mînă". Florian Aaron i-a trimis-o lui George Barițiu, îndemnîndu-l: „apucă-te și scoate un ecstras zdravăn dintr-însul (pe cît te vor lăsa foarfecele cenzurii) și dă-l în foile dumitale cît mai curînd. Te încredințez că se va citi cu plăcere și toți cei buni îți vor mulțumi cum se cuvine".

De altfel, lucrarea De l'état présent et de l'avenir des Principautés... publicată în 1839 la Paris, a fost cea mai importantă scriere în favoarea cauzei românești din cîte fuseseră tipărite pînă la acea epocă. Conținutul cărții, prin care autorul a căutat să contureze un tablou de ansamblu al Principatelor Române în primele decenii ale secolului trecut, contribuind la mai buna cunoaștere a poporului nostru, a drepturilor lui uzurpate de puterile suzerană și protectoare, este rezumat chiar de Colson într-o scrisoare către Huber: „Fără să mă limitez, am tratat în amănunt toate chestiunile administrative, comerciale, literare și de unire, de alianțe maritime și politice, într-un cuvînt, m-am străduit să nu omit nimic..."

Lucrarea cuprinde și o hartă a țărilor române. La sfîrșitul volumului, Colson dă o listă alfabetică a istoricilor, călătorilor și a ziarelor care, la acea epocă, conțineau date consacrate istoriei și stării de atunci a Moldo-Valahiei. Tot în acest scop, autorul prezintă drept mărturie a afirmațiilor sale și o culegere de tratate.

Peste aproape un sfert de veac, în 1862, Colson tipărește volumul Nationalité et régénération des paysans moldo-valaques („Naționalitatea și regenerarea țăranilor moldo-valahi") prin care căuta să prezinte cele mai îndepărtate origini ale poporului român, așa cum mai tîrziu avea să o facă marele istoric francez Jules Michelet.

Scrierile sale reprezintă — la nivelul informației de care dispunea atunci autorul — un important mesaj al prieteniei franco-române, ele constituind, pînă în 1840, în publicistica pariziană, puncte de vedere de cea mai mare simpatie în favoarea recunoașterii drepturilor românilor.

I. URSU

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 3/1975.

CELE TREI PORTRETE ALE FRUMOASEI DOMNIȚE RUXANDRA

Prof. univ. dr. doc. V. CARMĂZINU-CACOVSCHI

Puține sînt portretele unor femei din evul mediu românesc păstrate pînă în zilele noastre. Puține și, adesea, insuficient de edificatoare asupra înfățișării celor ce le-au servit drept model. O excepție de la această regulă o reprezintă Ruxandra, domnița al cărei tragic destin a avut un vibrant ecou în istoria Moldovei din acel timp și căreia împrejurările vieții au făcut să i se păstreze nu unul, ci... trei portrete.

Ruxandra era cea de-a doua fiică a lui Vasile Lupu și a doamnei Teodosia (Tudosca). Copilăria fericită și lipsită de griji a petrecut-o la curtea tatălui său din Iași. În 1652, vrînd să dea un plus de consistență alianței cu hatmanul cazacilor, Bogdan Hmelnițki, Vasile Lupu a consimțit s-o dea în căsătorie fiului acestuia, Timuș. Dacă pentru ambițiile și dorințele de mărire ale lui vodă, căsătoria fiicei sale cu un cazac nu reprezenta o strălucită înrudire, în schimb, Ruxandra a fost mulțumită. Din nefericire pentru ea, mariajul a fost însă de scurtă durată, Timuș murind în timpul asedierii Sucevei de către Gheorghe Ștefan, venit cu ajutor polonez. Ruxandra s-a recăsătorit cu Ioan Antonovschi, comandantul suprem al infanteriei și artileriei ucrainene. Pînă în 1672 a locuit în castelul Rașcov, după care, din nou văduvă, s-a întors în țară, instalîndu-se pe o moșie a sa, la Deleni, lîngă Hîrlău. Aici a intrat în conflict cu un boier, Crupenos sau Crupenschi, vecin de moșie, care, voind să-și mărească proprietatea, o cerea insistent în căsătorie. Refuzul repetat al Ruxandrei a stîrnit în cele din urmă ura boierului care, în 1683 s-a răzbunat crunt pe ea pentru ofensa adusă, urmărind-o pînă la Cetatea Neamțului, unde Ruxandra se refugiase, și a omorît-o.

Acesta a fost, în puține cuvinte, destinul fiicei lui Vasile Lupu. Înfățișînd-o în diverse momente ale vieții ei, cele trei portrete, surprind, cu un remarcabil realism, nu numai schimbările survenite de trecerea anilor, ci și cele provocate de încercările vieții.

Primul dintre portretele domniței este cel din 1639, de la biserica Trei Ierarhi. Ca și ceilalți membri ai familiei lui Vasile Lupu, Ruxandra a fost desenată în mărime naturală. Pe cap are o bonetă roșie, ornamentată cu pietre prețioase, tivită cu blană scumpă. Gîtul îi este împodobit cu un colier prețios, iar în urechi poartă cercei din aur masiv, dispuși în trei rînduri. Trupul zvelt, e plin de viață. Capul domniței este întors pe trei sferturi spre stînga, privind-o parcă pe mama sa. Expresia feței sale, de o distinsă frumusețe, cu buzele pline, roșii, trădează o fire sentimentală. Chipul ușor îngîndurat, cu un zîmbet aproape imperceptibil, degajă naivitatea copilărească a unei fetițe ascultătoare. La vremea pictării portretului, Ruxandra nici nu era, de altfel, decît o copilă.

Alte două portrete au fost publicate, în 1959, la Kiev, de cercetătorul P. Bilețchi însă fără să i le atribuie Ruxandrei. Unul datează din timpul căsătoriei cu Timuș. Credem că femeia din tabloul respectiv o reprezintă pe domnița moldoveană. Pledează pentru aceasta asemănarea frapantă a figurii cu cea de la Trei Ierarhi, ca și faptul că portretul lui Timuș, prezentat în aceeași lucrare, este, în mod cert, opera aceluiași pictor. Autorul tabloului nu ne este cunoscut, însă se vede că era vădit influențat de creația lui Rembrandt. Afirmația se sprijină nu numai pe turbanele orientale, folosite uneori și de maestrul olandez pentru înfrumusețarea capetelor, ci mai cu seamă pe modul contrastant și concentrat al luminii asupra figurii, caracteristic creației lui Rembrandt. De altfel, însuși portretul lui Timuș, cu capul întors peste umăr, amintește celebrul autoportret al lui Rembrandt, cu soția lui, Saskia. În acest al doilea portret, fața Ruxandrei — care poartă pecetea îngrijorării — este mai prelungă decît în cel de la Iași; capul este puțin înclinat spre dreapta și privirea îndreptată în jos.

Cel de-al treilea portret o reprezintă, după părerea noastră, tot pe Ruxandra, în vremea cînd era căsătorită cu Antonovschi. Bilețchi consideră — cu destule rezerve însă — că tabloul ar reda chipul soției lui Bogdan Hmelnițki. Dar o serie de trăsături ale personajului — privirea ochilor, liniile sprîncenelor, nasul, buzele — care sînt identice cu cele din tablourile descrise mai înainte, confirmă mai degrabă ipoteza noastră. În acest din urmă tablou, Ruxandra este mult mai în vîrstă. Este îmbrăcată de sărbătoare, purtînd o rochie decoltată, iar în mîna dreaptă ține un evantai. Cu tot aspectul somptuos al vestimentației, pe față i se citește o expresie de neîncredere, explicabilă, date fiind încercările grele prin care trecuse.

ÎN SOLIE LA VASILE LUPU

Din „Memoriile" principelui transilvan IOAN KEMÉNY

Ioan Kemény, autorul Memoriilor **din care prezentăm cîteva fragmente, s-a născut la 14 decembrie 1607, şi a ocupat unele dintre cele mai înalte demnităţi ale principatului Transilvaniei. Şi-a început cariera la 16 ani, la curtea principelui Gabriel Bethlen, unde a primit cele dintîi învăţături de natură militară şi politică. Fiind favoritul principelui şi agreat de ceilalţi demnitari, atît pentru comportamentul său atent, cît şi pentru calităţile sale fizice şi intelectuale, a făcut parte din mai multe solii, bucurîndu-se de o carieră strălucită. Comite suprem al comitatului Alba Inferioară, apoi căpitan de Făgăraş, a îndeplinit funcţia de comandant al armatei în timpul domniei celor doi Gheorghe Rákóczi. Ulterior, a luptat atît împotriva austriacilor cît şi a turcilor, dovedindu-se un comandant bun, drept şi curajos. Pe cît putea, cruţa oastea; atît pe nobili, cît şi pe ostaşii de rînd îi obliga să facă pază noaptea, iar calităţile acestora le aprecia după curaj şi nu după rang, sau după neamul din care făceau parte.**

În timpul campaniei din 1657, din Polonia, a căzut prizonier la tătari la 31 iulie 1657, eliberîndu-se abia în august 1659, în schimbul unei sume mari (116 000 forinţi). În captivitatea tătară a citit Psalmii **şi a scris o lucrare asupra lor, precum şi valoroasele sale** Memorii, **sursă documentaristă de preţ pentru orice istorie medievală a ţărilor din această parte a Europei.**

Reîntors în Transilvania, şi-a reluat activitatea politică, devenind un adversar al principelui Acaţiu Barcsai, susţinut de Poartă. Rivalitatea a fost tranşată la 1 ianuarie 1661, cînd Ioan Kemény a fost ales principe al Transilvaniei. Deşi Dieta l-a ales cu o majoritate rar întîlnită în epocă, totuşi Poarta nu l-a recunoscut şi în vara anului 1661 a trimis împotriva lui o oaste turcească şi tătărească. Şi-a pierdut viaţa în cursul luptelor, la 23 ianuarie 1662, la Seleşul Mare[1].

Ca unul care, peste o jumătate de veac, şi-a petrecut viaţa în miezul evenimentelor istorice ale principatului Transilvaniei, observaţiile din Memoriile **sale, constituie însă pentru noi, mai întîi de toate, un izvor important pentru cunoaşterea legăturilor dintre cele trei ţări româneşti, cu atît mai preţioase cu cît nu au fost scrise din auzite, ci din experienţa proprie.**

În cele ce urmează, reproducem din aceste Memorii **cîteva fragmente[2], şi anume acelea privind două solii ale lui Kemény în Moldova; prima solie, în 1645, a fost prilejuită de căsătoria domniţei Maria, fiica lui Vasile vodă Lupu, cu prinţul lituanian Janusz Radziwill, căsătorie care, în intenţia celor care o plănuiseră, trebuia să pecetluiască aderarea domnului Moldovei la liga antiotomană patronată de regele Poloniei Vladislav IV Vasa şi de Gheorghe Rákóczi I, principele Transilvaniei. În acelaşi scop se va proiecta şi căsătoria domniţei Ruxandra — a doua fiică a lui Vasile Lupu — cu unul din fiii principelui, subiect despre care se va discuta în cursul celei de-a doua solii a lui Kemény la Iaşi.**

L. GERGELY

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 3/1974.

[2] Aceste fragmente au fost cuprinse, după o ediţie din 1856, şi în colecţia **Călători străini despre ţările române**, vol. V, Bucureşti, 1973. Dată fiind atît circulaţia restrînsă a acestei lucrări ştiinţifice (2 700 exemplare), cît şi interesul deosebit al acestor fragmente, ele au fost retraduse de colaboratorul nostru după ediţia apărută la Budapesta, în 1959 — **n.r.**

O nuntă domnească

La nunta ducelui lituanian Janusz Radziwill, am reprezentat pe principele Rákóczi, ca trimis de frunte; după mine venea Acaţiu Barcsai, iar după el urma Ştefan Mariassy [un curtean], reprezentînd pe Gheorghe Rákóczi cel tînăr [...]

Nunta s-a ţinut cu mare solemnitate. Din Polonia, au venit mulţi nobili, trimişi ai regelui şi ai altor nobili, foarte bine îmbrăcaţi şi gătiţi, buni călăreţi, cu mulţi oameni, ajungînd la vreo 2 000 călăreţi şi pedestraşi. Cu toate acestea, ei nu-i întreceau, în ceea ce priveşte frumuseţea şi bogăţia îmbrăcămintii pe curtenii lui vodă; hainele lor, căptuşite cu mătase şi cu blănuri de jder şi rîs, erau numai cele de toate zilele. Era o bogăţie în toate, la mese, indiferent de rang, mîncăruri proaspete, gătite după gustul polon, plăcinte, baclavale din abundenţă. La toate mesele lungi erau castroane şi farfurii de argint. Apoi erau diferite muzici, scamatori, acrobaţi, dansatori şi tot felul de oameni, care îşi arătau măiestria, toţi demni de admirat [...] În fruntea mesei era trimisul regelui polon şi alţi poloni, mirele Radziwill, după el mitropolitul Kievului, care era neam de vodă din familia Movilă, frate cu Gavrilă, Ion şi Moise [...] Acest mitropolit era şi un bun cărturar, de altfel erau şi alţi preoţi de religie română sau grecească, încît mai înainte nici nu credeam să fie între dînşii oameni atît de învăţaţi. Mitropolitul, care era un om deosebit de cinstit şi blînd, i-a cununat în biserică după ritul românesc [ortodox], Radziwill neîmpotrivindu-se, deşi era luteran. Ca să fac loc acestui mitropolit înaintea mea, voievodul mi-a explicat respectuos că, aşa cum şi la noi se obişnuieşte a se da mare atenţie naşului, şi la ei celor care cunună li se arată mare cinste, astfel că, cedînd eu, Movilă a stat înaintea mea. În casa aceea, şi la masă, nu era nici o femeie, nici o fată, nici mireasa, nici joc, fiindcă jocul s-a ţinut în piaţa oraşului. Înainte de a ne aşeza la masă, vreo cincizeci sau şaizeci de boieroaice, fete, prinzîndu-se de mînă, cînd în cerc, cînd în lung, au întins jocul românesc. Erau îmbrăcate plăcut. Bărbaţii doar priveau la ele, şi nici unul nu s-a amestecat în jocul lor. Înaintea lor însă sărea cît putea un stolnic bătrîn, care făcea mişcări ritmice cu băţul din mînă. Chiar şi ospăţul femeilor a fost în altă casă [...]

Vodă însuşi ieşise înaintea nuntaşilor, ca la o jumătate de milă, pe un armăsar foarte frumos; frîul şi şaua de pe cal erau lucrate cu aur şi pietre preţioase, la fel şi scăriţa de la şa; paloşul şi sabia erau tot la fel, pe căciulă avea un surguci[1] bogat, cu cinci diamante mari; alt diamant îl avea în inelul din deget. Îmbrăcămintea de pe el şi podoabele de pe cal, după socotelile noastre de atunci, puteau ajunge la circa 40 000 taleri [...]

Tratative secrete

În anul 1648, principele Rákóczi s-a îmbolnăvit din nou, în drum spre Gurghiu [jud. Mureş], loc care totdeauna i-a fost primejdios, şi mai înainte de a pleca de la Cluj, a sosit trimisul voievodului Lupu, logofătul Gheorghiţă Ştefan[2], cu recomandări şi cu daruri. Între altele, Lupu i-a scris în secret lui Rákóczi şi despre următoarele: că are de vorbit cu principele despre nişte lucruri deosebit de importante, pe care nu vrea să le destăinuiască nici chiar omului său, şi ca atare îl roagă să trimită la el pe Ioan Kemény [...] Îndată ce am ajuns în Moldova şi am ieşit din pasul Trotuşului, voievodul, conform asigurărilor date, m-a primit cu mare cinste, trimiţînd un boier de frunte cu mai mulţi înaintea mea ca să mă conducă la Iaşi, a trimis chiar şi caii săi de trăsură [...] Aproape de Iaşi, a venit să mă primească marele vistier [Iordache Cantacuzino] cu trăsura sa şi care m-a şi însoţit la reşedinţa mea, luxos împodobită, oamenii lui slujind la bucătăria şi masa mea, cu vasele, farfuriile şi cupele de argint, precum şi cu alte lucruri ale sale. Însoţirea la audienţă, în cîteva rînduri s-a făcut ca şi ospăţul, cu mare pompă. Cînd am tratat noi doi, voievodul n-a admis să fie de faţă nici tălmaciul pentru limba românească al principelui, pe care îl adusesem cu mine, nici al său, ci a trebuit să vorbesc cu el româneşte, aşa cum am ştiut.

Acele tratative secrete se refereau la următoarele: auzise de la unii oameni, că polonii au mari simpatii pentru principe şi că voiesc să-l cheme la Dieta ce se va întruni pentru alegerea regelui[3]. Aceasta voia să o transmită principelui, promiţînd totodată că, oricînd ar dori principele, va fi gata de a lucra împreună cu el, atît prin protectorii săi nobili din Polonia, cît şi pe alte căi, numai ca şi principele să-i manifeste prietenie şi să menţină o bună înţelegere etc. Despre aceasta am discutat mai mult şi, deşi nu aveam instrucţiuni de la principe — de fapt, nici nu ştiusem dinainte obiectul discuţiei, şi el lăsase totul în seama credinţei, discreţiei şi sîrguinţei mele, fiind însă suficiente scrisorile mele de plenipotenţă către voievod — am procedat astfel. Mai întîi, i-am mulţumit pentru bunăvoinţa arătată stăpînului meu; apoi, i-am recomandat să păstreze buna vecinătate, spiritul creştin şi prudenţa, şi să fie convins că atunci cînd caută a încheia o alianţă cu stăpînul meu şi cu casa lui, lucrează pentru întărirea sa, a casei şi stăpînirii sale [...] [I-am spus că] stăpînul meu va primi cu bunăvoinţă oferta aceasta, dar că doresc, în numele principelui, să declare că va îndeplini condiţiile ce-i voi propune, şi care sînt următoarele: 1) Dacă se va întîmpla ca stăpînul meu să meargă cu oşti în Polonia să i se asigure liberă trecere atît lui cît şi

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 10/1976.
[2] Viitorul domn al Moldovei (1653-1658).
[3] Tocmai murise regele Vladislav IV Vasa — **n.r.**

oamenilor lui şi oştilor sale; 2) dacă stăpînul meu va vrea să adune oşti din Moldova, să-i fie permis acest lucru; 3) dacă va cere bani cu împrumut — neputîndu-şi lua vistieria cu sine — să-i dea pînă la 10 000 galbeni; 4) să încerce din toată inima de a-l ajuta şi la Poartă, cu toată autoritatea şi mijloacele sale; 5) chiar de i se va porunci, să nu fie duşman stăpînului meu şi casei lui.

La toate acestea, vodă s-a angajat bucuros şi mi-a numit şi pe protectorii lui cei mari de la Poartă, ale căror nume le-am şi însemnat pe masa lui, cu cerneala, pana lui, pe hîrtia lui, astfel înţelegîndu-se că atît capuchehaiele principelui, cît şi cele ale voievodului la Poartă să aibă ordinul să se înţeleagă şi să lucreze împreună, ajutaţi de protectorii ambelor părţi [...]

Între altele, mai era şi faptul că, atunci cînd fusese la Rákóczi, solul moldovenesc Gheorghiţă Ştefan, amintit mai înainte, spusese fără îndoială din îndemnul său [al voievodului] că pe fiica cea mai mică a lui Lupu [...] ar fi fost potrivit să o ia în căsătorie Sigismund Rákóczi, arătînd totodată şi foloasele ce ar fi rezultat din această căsătorie. Acest lucru spunîndu-l principelui şi principesei, principele nu se prea învoia, principesa însă voia, şi ea l-a înduplecat şi pe principe. De aceea, mi s-a încredinţat la ducerea acestor tratative, să vorbesc şi despre ei, dacă se va ivi prilejul.

Părîndu-mi-se folositoare această căsătorie, am şi tratat în secret cu logofătul Gheorghiţă, şi fiind de faţă şi voievodul, ba i-am adus şi daruri de la principesă, şi am hotărît ca să-şi aducă fata, deoarece atunci voievodul o ţinea la Poartă. Îndată a şi trimis după ea şi cu mare cheltuială a şi adus-o. O trimisese acolo mai dinainte, pentru a-şi cîştiga mai mare încredere, voind să potolească bănuiala ce o aveau turcii, de cînd îşi măritase fata cea mai mare cu Radziwill. Şi m-a încredinţat chiar că, aducînd-o, tinerii se vor putea şi vedea.

Cînd am stat la Iaşi, au sosit scrisori şi soli prin care mi se făcea cunoscută starea tot mai rea a principelui [...] De aceea, am şi cerut voievodului să mă lase să plec sub motivul că principele mi-ar fi poruncit, prin oamenii sosiţi după mine, să mă grăbesc înapoi, pentru că doreşte să-l trimită pe fiul său mai mic în Ungaria şi aceasta nu o poate face, pînă cînd nu mă întorc eu.

Voievodul [...] m-a cinstit cu o mulţime de daruri: o mantie de catifea roşie cu guler de jder, cai turceşti şi cele ce trebuiesc pe ei cusute cu peruzele, mi-a mai dat şi o tolbă cusută din belşug cu fir de aur. Şi acum am fost însoţiţi cu aceeaşi îngrijire şi atenţie, ca la venire.

Abia m-am depărtat, cale de două mile, şi între Iaşi şi Tîrgul Frumos, m-a întîlnit [nobilul secui] Mihai Ugron, aducîndu-mi ştirea că principele a murit.

Această veste însă am tăinuit-o pînă ce am ajuns la Trotuş, de unde i-am scris voievodului, ca pînă să ajungă la el scrisoarea eu să fiu deja în Transilvania. În scrisoare i-am spus că, deşi nu mai am nici o speranţă asupra vieţii principelui, totuşi tratatele cu el le-am încheiat nu numai în numele principelui, ci şi în numele fiilor şi ţării sale. De aceea, l-am rugat să păstreze pacea şi cu fiii principelui şi cu ţara, arătîndu-i că, deşi principele a murit, totuşi are un urmaş şi ca atare tratatul încheiat între noi continuă să aibă valoare.

Cîţiva dintre eroii Memoriilor *lui Ioan Kemény: Vasile Lupu, domniţa Maria, cneazul Janusz Radziwill şi Gheorghe Ştefan*

→

TEMPLUL DE LA GRĂDIȘTEA DE MUNTE

Dr. I. H. CRIȘAN

Stadiul avansat al culturii materiale daco-getice din secolul I î.e.n. se evidențiază poate mai bine decît în oricare alt domeniu, pe tărîmul arhitecturii — militară, civilă, religioasă. Locul unde cea din urmă s-a manifestat în toată plenitudinea sa, a fost centrul de pe Dealul Grădiștii. Aici, săpăturile ample efectuate pe terasele largi — numerotate de arheologi: terasa X și XI — situate la est de așa-numita incintă militară, **au scos la iveală vestigiile unor sanctuare de forme și dimensiuni diferite, alcătuind** incinta sacră. **Pînă acum, au fost dezvelite aproape în întregime resturile a numeroase construcții cu caracter de cult. Spunem** resturi, **pentru că, fără nici o excepție, construcțiile au fost sistematic distruse, rase de pe suprafața pămîntului, în înțelesul cel mai propriu al cuvîntului, în așa fel, încît din sutele de stîlpi de piatră, n-a rămas nici măcar unul întreg. Conștienți de marele rol pe care îl juca religia în viața daco-geților, romanii au desființat centrul religios de la Sarmizegetusa.**

Ipoteze, ipoteze...

De aceea, se nasc astăzi atîtea dificultăți în reconstituirea templelor distruse. Cu greu ne putem face o imagine, cît de cît clară, asupra înfățișării și a rosturilor lor. De pildă, în zidul de apărare al așa-numitei incinte militare s-au descoperit, ca material de umplutură a spărturilor, numeroase piese arhitectonice — fuse de coloană, enormi bolțari, grinzi și traverse — toate din andezit și toate strîns legate de noțiunea de edificiu monumental. Singurele clădiri de acest tip la care elementele respective ar fi putut fi folosite sînt **sanctuarele.** Iar dintre acestea, cel cu 60 coloane de pe terasa X ni se pare a fi cel căruia i-au aparținut. Faptul că diametrele unor coloane variază pe lungimea lor, remarcîndu-se decalaje relativ mari, pledează pentru ideea existenței unor coloane înalte, cunoscută fiind o regulă a arhitecturii ca diametrul să fie mai mare la mijlocul coloanelor și mai mic spre vîrf. De aici, s-ar deduce că edificiul de pe terasa X a avut acoperiș (sau a fost proiectat să-l aibă) susținut de uriașe coloane de andezit.

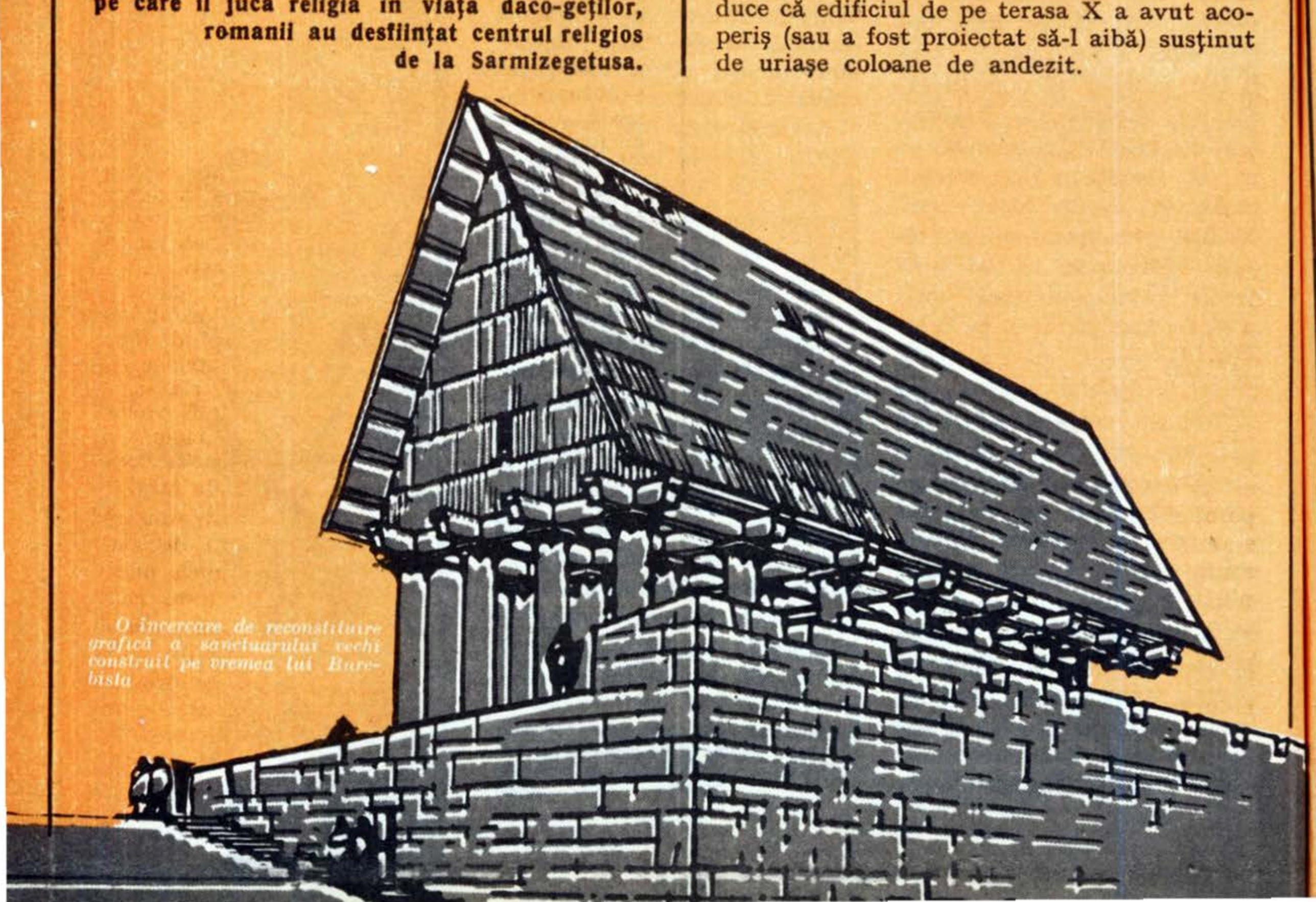

O încercare de reconstituire grafică a sanctuarului vechi construit pe vremea lui Burebista

Pînă nu demult, în încercarea de reconstituire a templelor de la Grădiște se pornea de la presupunerea că aceste construcții nu puteau fi decît deschise, sub cerul liber. O asemenea ipoteză se lovește însă de nenumărate obiecțiuni, mai ales de ordin logic. În primul rînd, e greu de crezut că s-a cheltuit o impresionantă muncă pentru a amenaja terase și a le sprijini cu ziduri uriașe de piatră, pentru ca în final pe spațiul astfel obținut, să se construiască doar niște aliniamente de discuri și tamburi (socluri). Apoi, ce rost puteau avea asemenea aliniamente de tamburi ce ajungeau doar la 1,50 metri înălțime? S-a presupus că aceste mici coloane urmau „să susțină vase mari de andezit în care aveau să ardă mirodeniile aduse prinos divinității". Este adevărat că s-au găsit și resturile a două vase mari de andezit; dar, ni se pare neverosimil ca pe toate cele 60 coloane să fi fost așezate asemenea vase! Ar fi trebuit să ardă o cantitate colosală de mirodenii și apoi, admițînd o asemenea explicație, ar trebui să limităm funcționarea templului — lipsit de acoperiș — doar la anotimpul cald și la zilele fără ploaie!

Existența coloanelor de care am pomenit, cu un diametru ale cărui dimensiuni variază pe lungime, ne duce la concluzia că respectivul edificiu de la Grădiștea de Munte a fost **acoperit**; el s-a asemănat în multe privințe cu templele grecești, al căror model era firesc să-l fi preluat și daco-geții. De altminteri, contribuția arhitecților și a meșterilor greci la ridicarea cetăților din Munții Orăștiei nu poate fi pusă la îndoială. Ea este dovedită de însuși sistemul zidurilor, la care se adaugă literele grecești săpate pe blocurile de piatră găsite în pereții mai multor cetăți. Elementelor arhitectonice grecești li s-au adăugat, fără îndoială, particularitățile specifice, de origine autohtonă.

Construcțiile monumentale cu coloane și acoperiș de la Sarmizegetusa sînt atestate și de reliefurile Columnei lui Traian. Pe scena care înfățișează asediul Sarmizegetusei, în interiorul zidurilor, se vede o lungă galerie acoperită, sprijinită pe coloane de piatră. Or, la Grădiște s-au găsit elemente ale unei asemenea construcții. Drumul pavat, care începe la poarta de est și duce la sanctuare, are, în cea mai mare parte, de ambele părți, parapete de zid, lucrate în aceeași manieră ca și zidurile de apărare, adică din blocuri paralelipipedice de calcar. Pe aceste ziduri s-au putut înălța coloanele galeriei reprezentate pe Columna lui Traian, căci un simplu drum nu necesita ziduri de o parte și de alta. Avem deci motive să credem că nu este vorba de un simplu drum, acoperit cu lespezi de calcar, ci ne găsim în fața unei monumentale galerii acoperite.

Pornind de la aceste constatări, am încercat să reconstituim, deocamdată, unul din sanctuarele descoperite la Grădiștea de Munte, pe cel cu 60 baze din calcar, situat pe terasa XI și despre care avem suficiente temeiuri să credem că funcționa pe vremea lui Burebista. Este o reconstituire ipotetică și, în mare măsură ideală, reprezentînd doar una dintre numeroasele variante posibile.

Întrebări și răspunsuri — întrebări fără răspunsuri

Prin tot ceea ce se cunoaște la ora actuală despre el, centrul religios de la Grădiște se dovedește a fi fost intens folosit în tot cursul anului. O concluzie care ne întărește convingerea că nu poate fi vorba de un loc de cult cu funcționalitatea limitată numai la un anumit anotimp. Condițiile de climă — din antichitate, ca și de astăzi — impuneau o construcție închisă, acoperită: sîntem la 1 200 metri altitudine, într-o zonă muntoasă, unde precipitațiile sînt abundente, iar zăpada căzută în timpul iernii ar fi făcut de neutilizat un sanctuar ce avea drept acoperiș doar... cerul.

Alt fapt, cu totul de neexplicat: lipsește orice fel de pardoseală! Plintele, temeliile, sînt așezate direct pe sol. E cu atît mai curios, cu cît este vorba de o construcție de proporții considerabile. Atîta vreme cît în imediata apropiere găsim o **propilee**, pavată cu frumoase lespezi de piatră, precum și o **piațetă** și ea acoperită cu plăci de calcar, este greu de presupus ca tocmai locul de cult să nu fi avut nici un fel de pardoseală. Arheologic, se constată că pardoseala de piatră nu a fost smulsă atunci cînd s-a abandonat sanctuarul, și că nu a existat nici o pardoseală de lemn. Explicația acestei aparente curiozități e alta.

Toate construcțiile dacice pe care le cunoaștem în Munții Orăștiei, durate în lemn, piatră ori cărămidă, au o încăpere inferioară, un fel de subsol. Este suficient să amintim turnurile-locuință de la Costești, unde se poate vedea cu ușurință că la nivelul solului au existat încăperi folosite drept depozite, locuința propriu-zisă începînd deasupra acestora. La fel sînt construite și azi casele, atît în munții Orăștiei, cît și în alte zone de munte, nu pentru că ar fi vorba de o perpetuare a unor construcții dacice, ci din motive impuse de climă. Această constatare trebuie aplicată și în cazul de față.

Mai există apoi o curiozitate, și anume: zidul care închidea oarecum latura de sud a sanctuarului se termină într-o mică platformă dreptunghiulară, ce avea toate cele patru fețe îngrijit lucrate, din piatră frumos cioplită. Se adaugă o scară făcută din lespezi de calcar, descoperită pe fața externă a aceluiași zid și care n-a putut fi urmărită pe toată întinderea ei. Ea urca însă cu siguranță,

(Continuare în p. 55)

Un aliat italian al domnilor români:

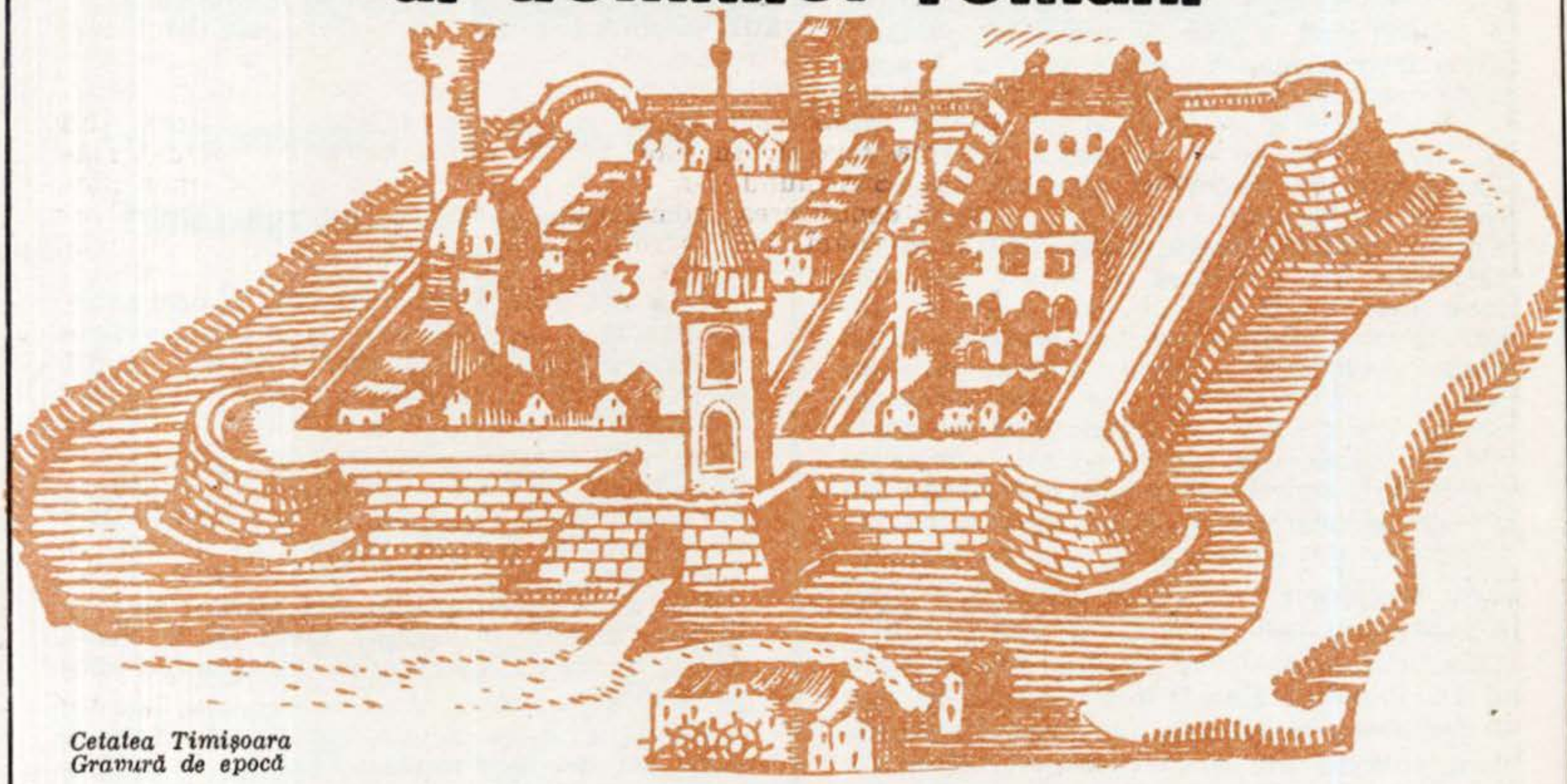

Cetatea Timişoara
Gravură de epocă

PIPPO SPANO

ADOLF ARMBRUSTER

Din anul 1393, cînd otomanii cuceresc ultimul teritoriu rămas în stăpînirea ţarului bulgar Şişman, Ţara Românească devine vecină a Imperiului otoman. Primejdia invaziei osmane în nordul Dunării este iminentă. Într-adevăr, în toamna următorului an, Ţara Românească este invadată, iar la 10 octombrie 1394 oştile lui Mircea cel Bătrîn înscriu în istoria ţării celebra victorie de la Rovine. În urma ei, nădejdile în izgonirea otomanilor din Peninsula Balcanică sporesc. În martie 1395 la Braşov se încheie — în condiţii de deplină egalitate — un tratat de alianţă între Mircea şi Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei. El prevede un plan amănunţit de cooperare a forţelor româno-maghiare într-un viitor război împotriva otomanilor, pentru izgonirea lor deplină din Peninsula Balcanică. În vara anului 1396, Sigismund declanşează o expediţie cruciată împotriva turcilor pe care o plănuia de cîţiva ani. Ea se încheie însă prin înfrîngerea cruciaţilor în vestita bătălie de la Nicopole (25 septembrie 1396).

În aceste condiţii, devine din ce în ce mai clar că rolul principal în stăvilirea înaintării otomane începe să treacă treptat asupra acestui sector al frontului pe care îl reprezenta Ţara Românească, învingătoarea lui Baiazid la Rovine. Iar singura tactică adecvată prin care se poate preîntîmpina în faza aceasta pericolul osman este fortificarea graniţelor şi încredinţarea lor unor comandanţi pricepuţi şi îndrăzneţi. Cu geniul lor militar, voievozii români se constituie ei înşişi, spontan, în astfel de apărători ai graniţelor. Cît priveşte pe regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, el caută să încredinţeze paza graniţelor unor comandanţi iscusiţi, pe unii dintre aceştia alegîndu-i şi din afara teritoriului pe care-l stăpîneşte.

Peste aproape trei decenii de la înfrîngerea de la Nicopole, la începutul anului 1423, o mare oaste otomană trece Dunărea cu scopul de a-l alunga pe domnitorul muntean Dan II — a cărui întronare, din anul precedent, era interpretată ca un gest de rupere a relaţiilor cu Poarta — şi a-l înlocui cu predecesorul lui, Radu Praznaglava. La 26 februarie, viteazul domn român „culcă la pămînt 30 000 turci", după însemnarea contemporană a unui sas din Ţara Bîrsei, dar, în cursul aceluiaşi an, turcii invadează din nou ţara. Dan II, aliat cu condotierul florentin Pippo Spano, iese şi de data aceasta victorios. El alungă forţele inamice, trece Dunărea şi arde Silistra. Aceasta este prima acţiune militară antiotomană în care un domn român îl are alături pe florentinul Filippo dei Scolari, cunoscut sub numele de Pippo Spano. Dar cine este viteazul aliat al lui Dan II?

Filippo dei Scolari s-a născut în anul 1369 la Tizzano, în apropiere de Florența, într-o familie nobilă, dar care, la acea dată, ajunsese la o situație materială precară. În familie se păstrase totuși o anumită tradiție în care se îmbina angajamentul politic în favoarea guelfilor[1] cu o febrilă activitate economică.

Deși reduse, mijloacele materiale ale familiei au permis totuși tînărului Pippo — cum îl alinta mama sa Antonia — o instrucție și o educație solidă. Băiatului i s-a fixat o carieră comercială, Florența fiind încă un important centru bancar, negustoresc și meșteșugăresc. A însoțit pe un negustor concitadin, Luca Pecchia, în Ungaria, unde negustorii florentini găsiseră mai de multă vreme o zonă de desfășurare propice, favorizată și de legăturile dintre Ungaria și Italia. Un biograf anonim al lui Filippo dei Scolari pretinde că, înaintea poposirii sale în Ungaria, el ar fi peregrinat prin Germania în compania unor negustori italieni, stabilindu-se un timp la Trier (oraș pe Moselle). Întreprinzător și inteligent, Pippo a intrat în anturajul arhiepiscopului de Strigoniu (Esztergom), care l-a apreciat pentru calitățile sale în domeniul economic și l-a răsplătit pentru munca de administrare și organizare a domeniilor și veniturilor sale. La curtea primului său stăpîn, și-a creat reputația de om cult și destoinic.

Span de Timișoara și consilier regal

Aici a avut loc și întîlnirea sa cu noul rege al Ungariei Sigismund de Luxemburg (1387-1437), care, impresionat de calitățile tînărului italian, l-a convins să intre în serviciul său. Acceptînd, Pippo dei Scolari a început să administreze o parte a veniturilor regale, dar probabil că aceste aptitudini n-au fost singurele prin care s-a impus atenției regelui, care îl considera, după mărturia unui alt biograf, ca pe „propriul său fiu". Cu ocazia marii răzvrătiri a nobilimii maghiare împotriva lui Sigismund, în anul 1403, Pippo a luat atitudine declarată în favoarea regelui. În anul următor, Sigismund i-a încredințat conducerea comitatului Timișoarei, iar patru ani mai tîrziu, i-a acordat titlul de ban (1408), de unde și supranumele de Spano[2]. Așezarea banatului Timișoarei sub comanda lui — după cum arată istoricul P. P. Panaitescu — trebuie pusă — alături de porunca de întărire a orașelor din Ardeal — în contextul complexului de măsuri luate de regele Ungariei în vederea unui război cu turcii.

Pippo Spano a urcat rapid scara favorurilor regale, mai ales după căsătoria sa cu bogata nobilă Barbara, moștenitoare a domeniului Ozora (Bosnia), după care el se va numi și Pippo de Ozora. Ca „span de Timișoara" a dat dispoziții castelanilor de Caraș și ca beneficiar al cămării sărilor regale din Transilvania a căzut la o învoială cu cărăușii de la Dej pentru transportul sării în Ungaria. El s-a îngrijit de pregătirea întîlnirii diplomatice dintre Mircea cel Bătrîn și Sigismund de Luxemburg la Severin (sfîrșitul anului 1406), unde s-a alcătuit planul luptei comune împotriva turcilor. „Întîlnirea dintre Sigismund și Mircea trebuie să fi fost în legătură și cu instalarea comitelui florentin în Banat și întărirea Orșovei la marginea Țării Românești", afirmă P. P. Panaitescu. În acei ani, Pippo Spano a devenit consilierul preferat al regelui Sigismund, îndeosebi în politica sa italiană; suveranul îl considera unul din comandanții militari de bază din zona balcanică. Astfel, cînd regele a instituit, cu ocazia căsătoriei monarhului cu Barbara de Cilli, Ordinul Dragonilor (1408), pentru fapte de arme deosebite, Pippo Spano a fost al nouălea între cei 24 „dragoni" fondatori. După o expediție în Bosnia, Pippo Spano și-a început cariera diplomatică de dimensiune europeană; în 1410 a plecat la Roma, pentru a trata cu papa, în numele regelui, probleme de politică imperială. S-a distins apoi în războiul cu Veneția (1411-1412). Întors din această campanie, a luat măsuri de rezolvare a unor probleme interne din Transilvania. De la Oradea a reglementat un diferend între sibieni și brașoveni. Era vorba de confiscarea unor postavuri de la brașoveni de către pîrcălabii Tălmaciului (comună în județul Sibiu), bănuiți a fi fost îndemnați la acest act de către sibieni. De la Buda a aplanat un conflict între orașele Dej și Satu Mare (1412-1413). Sigismund a apreciat mult serviciile sale diplomatice, politice și de administrator al cămării sărilor regale. Ca atare, el l-a luat, după 1415, în calitate de consilier, la Conciliul de la Konstanz[3], timp în care Pippo Spano a călătorit și pînă la Paris și Londra. În absența sa, vicecomitele Timișoarei, Niclas Peter, a avut de înfruntat noul val de expansiune otomană declanșat după depășirea crizei dinastice și politice din Imperiul otoman. Turcii au ocupat vremelnic Severinul, dar vicecomitele a reușit să învingă oastea lui Ishar-bey pătrunsă în Banat.

Ctitor de cetăți

După moartea lui Mircea cel Bătrîn turcii au încercat să cucerească Severinul, dar oștile lui Mihail I, fiul lui Mircea, și ale lui Pippo Spano au împiedicat această tentativă fără a putea înlătura însă pericolul. Sigismund a venit personal în această zonă: toamna lui 1419 l-a găsit în regiunea Vodița, Porțile de Fier, Orșova. El a smuls Severinul Țării Românești și l-a anexat, punîndu-l, împreună cu Orșova și Mehadia, sub

---

[1] În secolele XII-XV, în orașele italiene membrii unei grupări politice, formate mai ales din păturile comerciale și meșteșugărești, care au sprijinit pe papă în lupta împotriva împăraților germani și a ghibelinilor (grupare politică formată mai ales din seniori feudali).

[2] De la cuvîntul maghiar **ispan** („comite").

[3] Oraș în R. F. Germania. Aici a avut loc un conciliu ecumenic (1414-1418) cu scopul de a pune capăt schismei din sînul Bisericii catolice.

comanda lui Pippo Spano. Acesta a început acum să se preocupe în chip stăruitor de fortificarea cetăților dinspre fruntariile cu Imperiul otoman. Vechiul castel de la Timișoara a fost complet renovat, considerabil mărit și întărit, în conformitate cu noile cerințe militare condiționate de apariția armelor de foc. Pippo Spano a folosit la aceste munci meșteri italieni. În calitate de comite al Timișoarei, el a pus de s-au ridicat în Banat, pe malul Dunării, o cetate de piatră și două cetăți de lemn „așa încît nu mai era cu putință să treci fluviul, fără pierderi foarte grele", cum remarca N. Iorga în **Istoria românilor.** „Orșova fu puternic întărită cu un castel pe mal, lucrătorii erau siliți să lucreze și noaptea la lumina torțelor, ca să termine mai repede cetatea", scrie P. P. Panaitescu. Lucrări de întărire sau reparare s-au făcut și la cetățile Severinului și Mehadiei; la Lipova, Pippo Spano a construit un spital.

În anul 1420, atacul turcilor s-a repetat. Ei au devastat Țara Românească, l-au ucis pe voievodul Mihail I, înscăunîndu-l pe Radu Praznaglava. Au pătruns pînă în Țara Hațegului și au învins oastea voievodului Transilvaniei Nicolae Csáki, la „Poarta de Fier". Pippo Spano a participat apoi la două lupte împotriva husiților, dar curînd Sigismund l-a trimis din nou pe frontul antiotoman.

În 1422, Sigismund l-a ajutat pe Dan II să ocupe tronul Țării Românești. În lupta împotriva pericolului comun, forțele românești din Banat, comandate de Pippo Spano, s-au unit cu oastea voievodului muntean Dan II. O primă victorie a aliaților a fost cea din februarie 1423. Severinul a fost redat domnului Țării Românești, care întreținea cele mai bune relații cu Sigismund și cu Pippo Spano, animați fiind de un singur țel suprem: lupta antiotomană. Grație ei, au renăscut și speranțele împăratului bizantin Manuel II Paleologul (1391-1425), care se afla în anul 1424 la Curtea de la Buda, unde negocia o alianță cu Sigismund îndreptată împotriva sultanului Murad II. Sultanul a oferit mai multe daruri prin solii săi la Buda obținînd un armistițiu de doi ani. Sigismund n-a inclus însă în tratat și pe aliatul său Dan II, lăsîndu-l la dispoziția turcilor, care l-au izgonit, înlocuindu-l cu Radu. Regele Ungariei a continuat totuși pregătirile împotriva otomanilor, însărcinîndu-l pe Pippo Spano să fortifice suplimentar Severinul. La 16 august 1425, el însuși a venit la Orșova; de aici a plecat în Boemia pentru a lupta împotriva husiților, lăsîndu-i pe Pippo Spano și pe voievodul Transilvaniei, în vara anului 1425, să se împotrivească turcilor. Ei au fost însoțiți din nou de Dan II, care comanda de data aceasta trupe de mercenari (prima mențiune a folosirii mercenarilor în oastea Țării Românești) și de cetele bulgărești, comandate de Eufrosin, fiul fostului țar bulgar Șișman. Pippo a înaintat pînă la Vidin și Rahova, Dan pînă la Silistra. Se pare că, la aceste campanii, în oastea lui Spano a participat și Iancu de Hunedoara, care dobîndea astfel prima experiență în lupta împotriva Imperiului otoman. Cert este că Pippo Spano a întreținut strînse relații atît cu tatăl lui Iancu cît și cu acesta din urmă.

„Fiecare limbă părea că este limba sa maternă"

Testamentul politic al lui Pippo Spano nu ni s-a păstrat. Despre el aflăm însă dintr-o mențiune a unui tratat de alianță între Sigismund și Dan II; în toamna anului 1426, Sigismund s-a întîlnit la Lipova cu un logofăt muntean, care cerea de la rege 600 călăreți și pedeștri, pentru garda voievodului Dan. Sigismund i-a acordat 900 pedestrași și 100 călăreți. Suveranul se obliga să plătească solda acestora pentru prima lună, sașii din Brașov sau Sibiu urmînd să achite suma în continuare. Regele a ordonat sașilor să fie gata de a da ajutor domnului muntean. În scrisoarea lui Sigismund către conducătorii sași și secui (Lipova, 5 noiembrie 1426), regele nu a uitat să amintească faptul că acest tratat a fost încheiat prin consultarea lui Pippo Spano. La 26 decembrie 1426, suveranul se afla la Brașov; în ziua următoare, Pippo Spano a murit la Lipova. El a fost înmormîntat solemn la Alba Regală.

Pe lîngă multele bătălii purtate (izvoarele vorbesc de 18, chiar 20 bătălii și aproape tot atîtea victorii!), comitele Timișoarei a fost și un animator al artelor frumoase. Dispunînd de o avere impresionantă, Pippo Spano a fost un promotor al culturii renascentiste italiene în regiune. În afara lucrărilor de fortificații, a construit numeroase biserici, apelînd la arhitectul italian M. Ammanetini. Cel mai cunoscut artist italian de la curtea sa a fost însă celebrul pictor Masolino[1].

„După biografia sa scrisă la Florența, Pippo Spano învățase și românește și știa limbile străine «așa de bine, încît le vorbea cu accent propriu... încît fiecare părea că este limba sa maternă»", scria P. P. Panaitescu în lucrarea sa **Mircea cel Bătrîn,** citîndu-l din nou pe Nicolae Iorga. Prin luptele purtate împotriva turcilor în cooperare cu voievozii români, Pippo Spano și-a înscris numele și personalitatea în istoria sud-estului european de la începutul secolului XV.

---

[1] Masolino da Panicale (1383-c. 1447) a lucrat la Florența și Roma, dar și la Oradea și Timișoara.

JOSEPH PAUL - BONCOUR

PAGINI DE ISTORIE TRĂITĂ

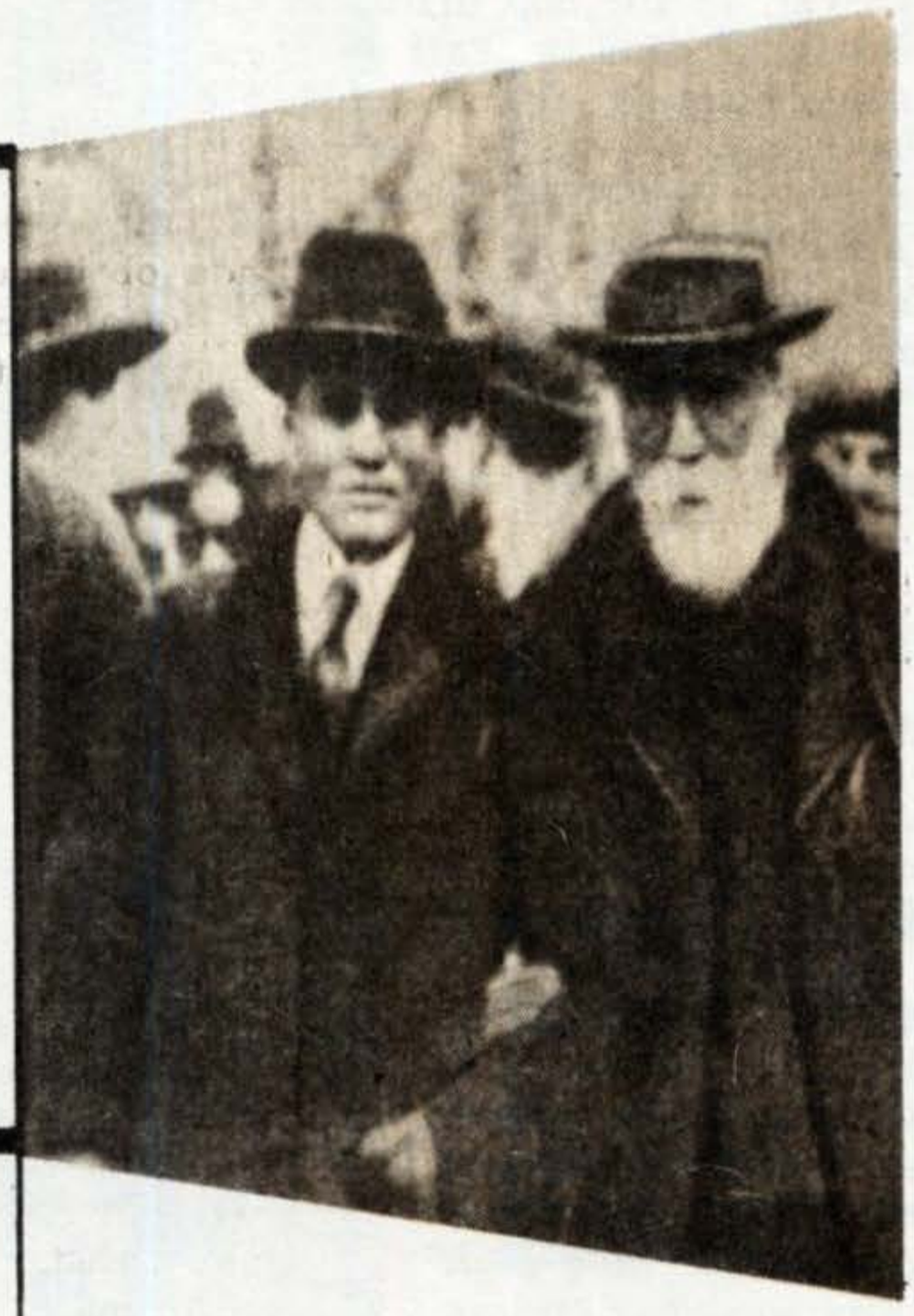

Fragmentul pe care îl redăm în continuare din Amintirile **lui Joseph Paul-Boncour, personalitate marcantă a Franței din prima jumătate a acestui secol[1], se referă la procesul asasinului fruntașului socialist Jean Jaurès[2] și la implicațiile politice pe care acest act juridic le-a avut în Franța imediat postbelică. Dar asupra lui Jaurès, care — după părerea autorului** Amintirilor **— fusese ucis „exact în momentul în care socialismul și Franța ar fi avut mai multă nevoie de el" se revine des în cele trei volume ale lucrării. Subliniind influența pe care personalitatea tribunului socialist a exercitat-o asupra propriei sale evoluții, amintind cît de onorat a fost atunci cînd i-a succedat lui Jaurès ca deputat „al muncitorilor din Carmaux și al țăranilor din Carmausin" în acea aspră dar dragă regiune Tarn în care „însuși pămîntul este roșu", Boncour pune în relief trăsăturile dominante ale celui pe care îl recunoaște ca pe unul dintre maeștrii săi: înalta cultură cizelată la cea mai prestigioasă instituție franceză de învățămînt, École Normale Supérieure; curajul și generozitatea cu care se avînta în luptă pentru cauza celor mulți; marele talent oratoric; integritatea morală și noblețea de caracter. Autorul reconstituie totodată circumstanțele care au condus la asasinarea prestigiosului fruntaș al socialiștilor francezi. Acesta făcuse din lupta pentru apărarea păcii un obiectiv de frunte. Iată de ce, pentru cercurile militariste, ca și pentru toți cei interesați în declanșarea războiului, Jean Jaurès devenea din ce în ce mai stînjenitor. În plus, eliminîndu-l pe conducătorul necontestat al socialiștilor, aceste cercuri urmăreau să lovească în stînga franceză, care își dovedise forța și capacitatea de mobilizare a maselor în lupta pentru menținerea păcii. Așa se explică faptul că adepții războiului, și în primul rînd exponenții mișcărilor de extremă dreaptă, inițiaseră o vastă campanie de defăimare a lui Jaurès, pe care îl denunțau vindictei publice ca „defetist" și chiar ca „trădător de patrie".**

Relatînd ultima întrevedere cu Jaurès înainte de atentat, Paul-Boncour arată că liderul socialist îi expusese din nou poziția lui în problema războiului. El voia „să se meargă pînă la capăt în efortul disperat de a se evita un nou măcel". Pentru Jaurès, începerea ostilităților ar fi fost justificată numai după ce guvernul francez ar fi epuizat toate posibilitățile de reglementare pașnică. Autorul Amintirilor **ține să sublinieze și nedreptatea acuzației adusă de denigratorii lui Jaurès, care susțineau că acesta ar fi voit să mențină Alsacia și Lorena despărțite de Franța. Boncour demonstrează că, dimpotrivă, fruntașul socialist milita pentru readucerea — dar pe altă cale decît cea a războiului — a celor două provincii în comunitatea franceză.**

Referindu-se la situația creată pentru el și tovarășii săi de idei, în urma campaniei dusă de cercurile de extremă dreaptă care în vara lui 1914 ajunsese la paroxism, Jaurès

---

[1-2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1977; 8/1974.

— relatează Boncour — avusese cuvinte de tragică previziune: „Întîi vom fi uciși; apoi vor veni, poate, regretele; va fi însă prea tîrziu!".

Într-adevăr, 15 zile mai tîrziu, un oarecare Raoul Villain, pîndind la „Café du Croissant", unde Jaurès obișnuia să-și ia dejunul, a pus, cu cîteva gloanțe de pistol, capăt unei vieți închinate luptei împotriva uciderii oamenilor.

Cine a fost acest Villain? Nici azi, după atîtea decenii, nu s-a făcut pe deplin lumină în cazul lui. Nici Boncour, altfel atît de bun cunoscător al „cazului", nu aduce vreo lumină în această privință. El arată — pe de o parte — că instrucția în vederea procesului a fost pe cît de îndelungată, pe atît de incompletă; pe de altă parte, înșiși avocații părții civile — în rîndul cărora se afla și el — n-au ținut să acorde atenția principală acuzatului din boxă, preferînd să facă totul pentru a aduce memoriei celui ucis acea „restitutio in integrum" la care avea dreptul.

Fapt este că sfîrșitul vieții lui Jaurès, în 1914, n-a reprezentat în același timp și încheierea unei bătălii politice. Procesul ucigașului, care a avut loc imediat după terminarea războiului, a determinat, prin verdictul adus de jurați, noi și dure confruntări în sînul societății franceze. Despre aceasta ne vorbește în cele ce urmează Joseph Paul-Boncour. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Un proces politic și implicațiile lui

În fața Curții cu juri a Senei

În luna aprilie[1], poporul Parisului s-a ridicat din nou. Era imediat după procesul lui Villain, care îl asasinase pe Jaurès.

În tot timpul războiului, temîndu-se să nu atîțe pasiunile, justiția amînase pedepsirea nelegiuirii.

O instrucție interminabilă și totuși insuficientă fusese pretextul amînării. De fapt, nu era nevoie de pretexte. Partidul socialist făcuse sacrificiul — cerut de apărarea națională și de necesitatea de a se asigura unanimitatea franceză — de a aștepta pacea pentru a apăra memoria conducătorului său iubit.

Reluîndu-mi roba de avocat odată cu activitatea politică, am avut onoarea de a fi însărcinat ca, împreună cu confrații mei Le Trocquer și Ducos de la Haille, să reprezint partea civilă cînd procesul asasinului a fost adus, în sfîrșit, la 24 martie 1919, în fața Curții cu juri a Senei.

Întrucît timp de patru ani nu pledasem, nu rostisem nici un discurs, nu-mi ridicasem glasul decît pentru a comanda batalionul[2], este ușor de imaginat cu cîtă emoție m-am prezentat din nou la bară și încă într-un asemenea proces.

De acord cu conducerea partidului socialist, cu familia și cu prietenii lui Jaurès, voiam ca acest proces să se desfășoare în toată amploarea. Ne preocupa mai puțin asasinul, un biet nenorocit a cărui minte slabă și exaltată fusese înfierbîntată de tot felul de lecturi, cît memoria victimei care trebuia apărată mai ales împotriva abominabilei acuzații care îl însoțise pe Jaurès în ultimii ani ai vieții. Cu cincisprezece zile înainte de a muri, el avusese presentimentul că, în caz de război, această calomnie va înarma brațul unui fanatic.

Astfel, renunțînd să cercetăm dacă existaseră legături directe sau indirecte între calomniatori și ucigaș, cercetare de altfel imposibilă în starea destul de imprecisă în care instrucția lăsase dosarul, iar în ce mă privește asemenea legături nu-mi apăreau probabile, am citat ca martori în proces cele mai înalte personalități — inclusiv din rîndul adversarilor — reprezentînd cercurile științifice, istorice, politice și militare, pentru a dovedi juraților, ca și opiniei publice, că Jaurès fusese ucis în momentul în care Franța ar fi avut mai multă nevoie de el.

Ribot[3], masiv, solemn, cu spatele puțin încovoiat de vîrstă și capul încununat de păr alb, a venit să-și depene amintirile personale și să explice de ce Jaurès părăsise mișcarea de centru-stînga, din care făcuse mai întîi parte și unde „marile lui aripi nu se puteau desfășura în voie". Ribot, acest parlamentar de înaltă clasă, dispărut înainte ca parlamentarismul să sucombe la Vichy, își dovedea noblețea de spirit venind să ne ofere sprijinul său. Căci în lunga luptă politică ce-i opusese, Jaurès nu-l menajase. Lui îi adresase șeful socialiștilor apostrofa plină de acea lirică ironie care constituia una dintre trăsăturile, atît de variate, ale prodigiosului său talent oratoric: „Ah, domnule Ribot, vi s-ar potrivi cuvintele cu care Socrate se adresa lui Focion[4]: «Focion, ești ca un chiparos; înalt și trist, dar nu dai roade...»" Îi aud și acum glasul cu sonorități metalice, cu accentul localnicilor din Tarn.

În afara luptelor politice, cînd nu se aflau la tribună, Jaurès și Ribot nutreau un mare respect unul față de celălalt. L-am văzut pe Jaurès,

---

[1] Evenimentele relatate se petrec în primăvara anului 1919.

[2] În 1914, imediat după declararea războiului, Boncour se prezentase autorităților militare, cerînd să fie mobilizat. A fost ofițer combatant în tot timpul ostilităților.

[3] Alexandre Ribot (1842-1923), unul din șefii partidului republican moderat. De mai multe ori ministru de Finanțe și al Afacerilor Străine; președinte al Consiliului de miniștri (1895, 1917).

[4] Strateg și om de stat atenian (cca. 402-318 î.e.n.), discipolul lui Platon.

corectîndu-şi şpalturile unui discurs pe care îl rostise cu puţin înainte şi mirîndu-se de ceea ce citea. Întorcîndu-se spre Ribot, care, la rîndul său, revedea prezentarea unui discurs, îl întrebase:

— Să fie oare adevărat? Am spus eu aşa ceva?

Ribot, scuturîndu-şi frumosul cap de pianist, cum spunea Barrès[1] pe vremea tinereţii lui bătăioase, îi răspunsese:

— Da, da, e perfect adevărat, aţi spus chiar aşa!

Şi l-am văzut pe Jaurès înclinîndu-se, de vreme ce domnul Ribot o afirma.

Messimy a venit şi el să confirme patriotismul lui Jaurès; generalul Sarrail a analizat justeţea previziunilor militare ale fruntaşului socialist.

Domnul Aulard, mare autoritate în domeniul istoriei revoluţiei franceze, a vorbit cu admiraţie despre cele trei volume ale unei ediţii populare, cu copertele de un roşu aprins, şi în care Jaurès, continuîndu-şi efortul de sinteză, căuta în această mare cotitură a istoriei noastre care fusese revoluţia, originile socialismului francez. Intimii lui Jaurès îmi povestiseră condiţiile de necrezut în care crease această operă fundamentală şi care — atît din punct de vedere strict istoric, cît şi prin elocinţa sa — merită să fie pusă alături de **Girondinii** lui Lamartine[2]. În timpul turneelor sale de propagandă socialistă, deosebit de intensă în epoca în care scrisese lucrarea, Jaurès cu fecunditatea geniului său, zvîrlea pagină după pagină prin camere de han sau prin bufete de gară. „Zvîrlea" este exact cuvîntul potrivit pentru felul în care scria el. Umplînd filă după filă, fără a face aproape nici o ştersătură, el arunca pe jos paginile pe măsură ce le termina, întocmai ca un tîmplar care împrăştie talaşul ţîşnit de sub rindea.

[1] Maurice Barrès (1862-1923), literat şi om politic. Ales deputat al Federaţiei Socialiste a Senei în 1906, apoi reales.

[2] Cunoscutul poet a publicat şi **Istoria girondinilor** (1847).

Raoul Villain, asasinul lui Jaurès, răspunzînd întrebărilor preşedintelui Curţii cu juri, la procesul din martie 1919

În p. 45: *Joseph Paul-Boncour împreună cu scriitorul Anatole France (în dreapta imaginii) în timpul manifestaţiei organizate de partidul socialist, în aprilie 1919*

Levy-Bruhl[3], care fusese coleg cu el la École Normale Supérieure, a evocat tinereţea studioasă şi primele manifestări ale geniului marelui dispărut. Mai era cineva care ar fi putut să evoce aceeaşi perioadă şi a cărui depoziţie ar fi fost de natură să impresioneze pe juraţii Tribunalului Senei. Pe acest cineva îl solicitasem, de asemenea. Era vorba de Monseniorul Baudrillart, care fusese şi el coleg cu Jaurès la aceeaşi şcoală. Dar, inaugurînd seria altor abţineri, Monseniorul n-a socotit că e cazul să dea curs invitaţiei noastre.

[3] Filozof francez (1857-1939); autor de studii sociologice.

Léon Blum, palid, cu vocea surdă, abia stăpînindu-şi emoţia, şi-a încheiat depoziţia spunînd:

— El avea totul: în arta elocinţei era Mirabeau, Gambetta; în poezie era Hugo; în istorie era Michelet...

Glasul Alsaciei şi Lorenei

Ţinusem ca nici Alsacia şi Lorena, cele două provincii ale noastre, reintrate în comunitatea franceză, să nu lipsească de la acest plebiscit şi să vină să spună ele însele, că Jaurès — care fusese atît de mîrşav acuzat de a fi voit să le menţină captive — nu încetase în fapt, prin poziţia adoptată în această problemă atît de sensibilă pentru Franţa din 1870 şi pînă în 1914, să le menţină speranţa. Iată de ce, au fost audiaţi, rînd pe rînd, Peirotes, primarul acelui Strasbourg, spre care ochii Franţei fuseseră îndreptaţi timp de treizeci şi trei de ani şi a cărui statuie din Piaţa Concordiei devenea plină de flori la fiecare aniversare a înfrîngerii[4]; Vicky, primarul oraşului Mulhouse; Weill, care fusese deputat în Reichstag, ca şi alţii, mai puţin cunoscuţi, unii dintre ei nevorbind decît dialectul alsacian, ceea ce a impus necesitatea de a găsi un interpret. A fost profund emoţionant faptul că, sub bolţile Palatului nostru de Justiţie, în plin Paris, au putut fi auzite cuvintele şi

[4] În Place de la Concorde, cea mai impozantă piaţă a Parisului, o serie de opt statui personifică principalele oraşe ale Franţei, printre care şi Strasbourgul, capitala Alsaciei, pierdută de Franţa, împreună cu Lorena, după războiul din 1870 şi recucerită, totodată cu Lorena, după primul război mondial.

accentul dialectului alsacian, folosit de niște oameni care, exprimîndu-și bucuria de a fi revenit la Franța, spuneau, în același timp, că îl înțeleseseră pe Jaurès și că erau recunoscători de a fi voit să-i readucă la patria comună, fără ca Alsacia lor să devină cîmp de bătălie într-un nou război.

Într-adevăr, aceasta fusese poziția lui Jaurès; și nu numai în legătură cu Alsacia și Lorena, dar și cu toate naționalitățile oprimate, înglobate în interiorul unor frontiere care nu fuseseră alese de ele și nu corespundeau aspirațiilor lor. Problema renașterii acestor naționalități constituia tocmai atunci obiect de ample deliberări în vederea încheierii tratatelor de pace. Iată de ce această problemă a fost una dintre temele asupra cărora am insistat cu putere în pledoaria mea. Aveam profunda convingere că apăram astfel nu numai ceea ce voise Jaurès în bătălia lui de o viață, dar și ceea ce ar fi apărat el în acel moment, dacă ar fi fost în viață, urmărind ca rezolvarea problemei naționale, care tocmai era în discuție, să nu comporte noi opresiuni, ca, în clauzele viitoarelor tratate de pace, această problemă să nu mai fie germenele unor noi războaie. Curînd după aceea, aveam să dezvolt aceleași idei și la tribuna Camerei deputaților, în numele partidului socialist.

Jurații Tribunalului Senei, nemăsurînd întreaga greutate a pierderii pe care o suferise Franța, au rămas insensibili la demonstrația ce fusese totuși sprijinită de depoziții de înalt prestigiu, făcute de oameni care nu erau toți socialiști. Să fi fost ei oare descumpăniți? În ce ne privește, contrar obiceiului părții civile în materie criminală, noi, avocații, ne ocupaserăm mai puțin de netrebnicia asasinului, decît de măreția victimei; și, credincioși concepțiilor lui Jaurès, care fusese adversar al pedepsei cu moartea, conducătorii partidului socialist îmi dăduseră mandatul să nu cer pedeapsa capitală. Evident, nici personal nu doream o asemenea pedeapsă. Dar concluzia de achitare pusă de jurați ne-a apărut ca un act scandalos, ca o sfidare aruncată atît memoriei lui Jaurès cît și partidului socialist.

Clipa cea mai emoționantă

Socialiștii au hotărît să nu se oprească aici. Uluitorul verdict fusese dat în noaptea de 29 martie. Chiar a doua zi, m-am dus la redacția ziarului **L'Humanité,** întemeiat de Jaurès[1]. Acolo se afla Marcel Cachin, directorul ziarului[2]. Era de asemenea Frossard[3], principalul lui colaborator. Acestuia îi datorez un articol, apărut chiar în acea dimineață, în care spunea despre mine că, proaspăt venit în mijlocul socialiștilor, îmi cucerisem, prin pledoaria făcută la proces, înaltele drepturi de naturalizare în acest partid. În redacție se mai aflau Léon Blum și alți cîțiva prieteni. Le-am împărtășit tuturor proiectul meu: organizarea la Paris, chiar în prima duminică, a unei mari demonstrații de protest care să reprezinte răspunsul maselor la sentința celor 12 jurați ai Tribunalului Senei.

Ideea a fost adoptată cu entuziasm. Clemenceau[4] nu ne-a făcut greutăți. Intermediar între el și noi a fost Fernand Buisson, pe atunci socialist, și singurul membru al partidului nostru ce nu refuzase participarea la guvernul lui Clemenceau. Buisson deținea titlul oficial de Înalt Comisar.

Ni se ceru doar să ținem seama de exigențele serviciului de ordine, manifestația anunțîndu-se ca foarte masivă. Și într-adevăr, ea a fost uriașă. Mă feresc să dau cifre [...] Prefer să dau cîteva date de ordin topografic.

Fie că pe Clemenceau nu-l supăra deloc ideea de a arăta majorității lui parlamentare că există totuși în Paris un popor ce freamătă și de care trebuie să se țină seamă; fie că poliția, în șiretenia ei, apreciase că, într-un cartier aristocratic, departe de periferiile muncitorești, mulțimea va fi mai puțin densă, punctul de pornire al manifestației fusese fixat de autorități în Piața Étoile, iar punctul de sosire în Bois de Boulogne, traseul urmînd marile artere Avenue Kléber și Avenue Henri-Martin[5].

În fruntea demonstranților mergeau Anatole France, Buisson și cu mine. În Piața Trocadéro m-am întors și am privit înapoi: ultimele rînduri ale coloanei erau încă la Étoile. Ajunși la Avenue Henri-Martin am întors din nou capul să privesc coloana. Cei din urmă nu intraseră încă în Piața Trocadéro. Or, dacă ne gîndim că întreaga circulație era întreruptă, că manifestanții, înaintînd în rînduri strînse, cot la cot, ocupau în întregime toată lărgimea arterelor pe care treceau, ne putem face o idee despre numărul imens al participanților.

---

[1] Fondat în 1904 de Jaurès, **L'Humanité** a devenit, în 1920, după întemeierea Partidului Comunist Francez, organul central de presă al acestui partid.

[2] Devenit unul din fruntașii Partidului Comunist Francez el a rămas pînă la moarte, în 1958, directorul lui **L'Humanité.**

[3] Ludovic Oscar Frossard (1889-1946), ziarist și om politic; din noiembrie 1922, a fost o perioadă de timp, împreună cu Treint, secretar general al partidului comunist.

[4] Georges Clemenceau (1841-1929), om politic și ziarist; pe atunci prim-ministru.

[5] Această zonă este rezervată Parisului tradițional, marilor proprietari conservatori, fiind în același timp și loc de solemnități oficiale, în Place de L'Étoile înălțîndu-se Arcul de Triumf și Monumentul Eroului Necunoscut.

Nici un cîntec, nici o lozincă. Se aducea omagiu unui mort și, prin el, tuturor morților din acel război pe care Jaurès luptase cu disperare să-l evite.

Dar mai semnificativ chiar decît numărul demonstranților a fost altceva. Ceva care a demonstrat în ce direcție mergeau simpatiile Parisului. Pe tot traseul, de la Étoile pînă în Bois de Boulogne, de o parte și de alta a drumului, largile trotuare de pe Avenue Kléber sau Avenue Henri-Martin erau, cum se spune, „negre de lume". O lume densă, strînsă cot la cot, ca și manifestanții. Privirile, chipurile, atitudinea acestor oameni exprimau altceva decît curiozitatea: salutau drapelele roșii, ca și cohorta foștilor combatanți mutilați, care preceda masa demonstranților.

De altfel, acestor mutilați li s-a datorat clipa cea mai emoționantă a zilei, clipa care a dat adevăratul sens întregii manifestații. Printr-unul din acele gesturi spontane care țîșnesc din mulțime, primii mutilați care trecură prin fața bustului lui Jaurès, de unde demonstranții trebuiau să se împrăștie, și-au scos crucile de război și însemnele Legiunii de Onoare cu care fuseseră decorați și le-au depus pe soclu; toți cei ce au urmat i-au imitat. Cînd grosul manifestanților a trecut, bustul lui Jaurès se înălța dintr-un munte de decorații verzi și roșii, omagiul tuturor eroilor ce se bătuseră pentru eliberarea teritoriului și libertate. Florile roșii, depuse la rîndul lor de demonstranți, se adăugară acestei emoționante cinstiri a memoriei marelui dispărut.

Stăteam în fața monumentului, Anatole France și cu mine, privind toate acestea. Nu s-au rostit discursuri. Fuseseră interzise și era mai bine fără ele. Anatole France, bătrînul maestru, spuse doar atît:

„Trăiască Internaționala!", și mă îmbrățișă îndelung.

Introducere și traducere de
L. SĂRĂȚEANU

Omagierea memoriei lui Jaurès a prilejuit și alte manifestări semnificative. Una dintre ele este de asemenea evocată de Boncour, în Amintirile sale. Este vorba de cortegiul organizat atunci cînd, în 1924, radical-socialistul Edouard Herriot, devenit prim-ministru, a hotărît transferarea rămășițelor pămîntești ale lui Jean Jaurès, din solul Tarnului natal, la Panteon. Depunerea a avut loc la 23 noiembrie și a dat loc, relatează autorul, unei manifestații ce s-a desfășurat „amplă, nobilă, tăcută", de la Palatul Bourbon — Camera deputaților — și pînă la Palatul Panteonului, pe frontispiciul căruia se află inscripția: „Marilor bărbați, patria recunoscătoare".

La sediul Camerei, încărcat de flamuri tricolore, deputații de stînga făcuseră de gardă cu schimbul la catafalc, pînă cînd cortegiul s-a pus în mișcare. Pe drum s-a păstrat o tăcere adîncă. Doar o muzică, transmisă prin difuzoarele instalate pe tot traseul, marca pașii celor din coloană. Era o creație a lui Gustave Charpentier, vestitul compozitor, membru al Institutului Franței și care, „pentru a-l celebra pe Jaurès, își regăsise inspirațiile de tinerețe". Boncour se referă la o epocă anterioară în care, alături de alți entuziaști, inițiatori ai Universităților populare și ai manifestărilor artistice organizate pentru lumea proletară, Charpentier prezenta în cartierele muncitorești poemul său simfonic Încoronarea muzei, *sau opera* Louise, *alegîndu-și chiar din public figurația și corul (de altfel, Gustave Charpentier n-a fost singurul reprezentant al lumii artelor care a găsit surse pentru o nouă creație în suprema recunoaștere a meritelor lui Jaurès. Anna Elisabeth de Noailles, poeta de origine română — aparținînd prin naștere familiilor Mavrocordat, Bibescu, Brîncoveanu — a scris un inspirat poem intitulat* Imortalitate — Jaurès la Panteon. *Manuscrisul, în fruntea căruia a notat „În amintirea lui 23 noiembrie 1924", a fost dăruit de autoare lui Joseph Paul-Boncour care îl reproduce în facsimil, împreună cu efigia lui Jaurès, în lucrarea sa).*

Pe tot traseul de la Camera deputaților și pînă sus, pe colina Sainte-Geneviève, unde se află Panteonul, catafalcul a fost purtat de un grup de mineri din Carmaux — „minerii lui Jaurès, adevărații însoțitori de care el avea nevoie pentru ultimul său drum".

Ca un ecou al necruțătoarei uri de altădată, cîțiva provocatori din cadrul ultrareacționarei mișcări L'Action Française[1] *au încercat să tulbure manifestația. Dar „spectacolul mulțimii tăcute și compacte i-a făcut să-și schimbe repede gîndurile".*

Amintindu-și felul în care poporul francez și-a manifestat respectul pentru figura lui Jean Jaurès, autorul lucrării trage o concluzie cu caracter mai general:

„Am reconstituit aceste imagini, deoarece, mai mult decît statisticile sau graficele, ele pot ilustra cu exemple concrete marile curente ce străbat masele și care, dacă cei ce conduc știu să le folosească și să se lase inspirați de ele, determină, în cele din urmă, transformările politice".

[1] Mișcare ce preconiza monarhia „ereditară, antiparlamentară și descentralizată".

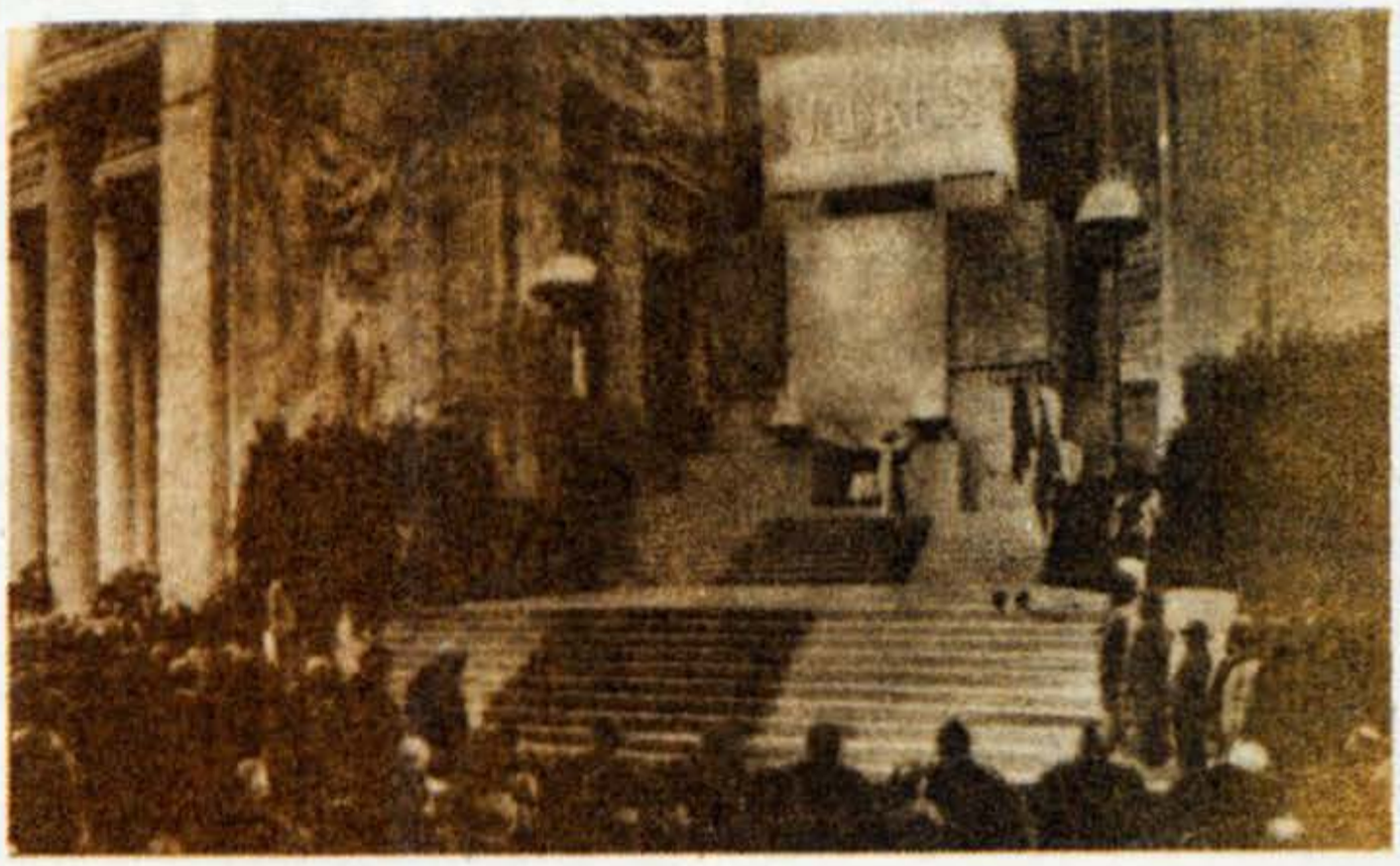

Solemnitatea transferării rămășițelor pămîntești ale lui Jaurès, la Panteon (23 noiembrie 1924)

LUMEA TRACILOR ÎN ARIA MARILOR LUMI ALE ANTICHITĂȚII EUROPENE

Cum s-a desfășurat procesul de etnogeneză a tracilor în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului? În ce a constat aportul popoarelor tracice la dezvoltarea metalurgiei în sud-estul continentului european? Care au fost originile simbolului solar și cum s-a răspîndit motivul ornamental spiralat? Iată cîteva din problemele dezbătute în prima parte a mesei rotunde[1] organizată de revista noastră cu specialiști de prestigiu, participanți, la Congresul internațional de tracologie care a avut loc, în septembrie anul trecut, la București.

Relevîndu-se rolul cercetărilor interdisciplinare, în cadrul discuției s-a subliniat contribuția adusă de antropologie în elucidarea unei enigme arheologice. Dar să urmărim, în continuare, firul dezbaterilor:

M. GARAȘANIN: O problemă nerezolvată încă este și aceea a elementelor care au afectat, în sec. XIII-XI î.e.n. lumea miceniană, de exemplu, sau a Troiei. Se vorbește astăzi despre rolul jucat în acest proces de purtătorii culturii Babadag, ale cărei elemente le regăsim la Troia[2]. De asemenea, nu putem omite participarea populațiilor purtătoare ale culturii Mediana (din Serbia) la dispariția civilizației bronzului final în Macedonia, deci la transformările care au determinat dispariția civilizației miceniene. Mecanismul tuturor acestor mutații este însă greu de sesizat. Se produc și numeroase regrupări, încît aș putea spune că marea migrație egeeană s-a manifestat nu atît prin mișcări externe, cît mai ales prin mișcări interne care au structurat noile populații.

Pentru a reveni la etnogeneza popoarelor trac și ilir, am spus că, la început, este greu de făcut o distincție precisă între cele două grupări etnice (termenul mi se pare mai corect, cel puțin pentru această fază inițială). Totuși, situația din Serbia Occidentală și Bosnia este edificatoare pentru evoluția în sens tracic a populației de aici, în vreme ce la vest de aceste regiuni — spre coasta Adriaticei — predominant este elementul ilir. În ambele zone, continuitatea poate fi urmărită cu ușurință. De exemplu, în partea occidentală, necropola iliră de la Glazinač, continuă fără întrerupere din epoca bronzului, pînă în cea de-a doua epocă a fierului. La fel, în Serbia și regiunea Moravei, continuitatea civilizației central-europene tumulare poate fi urmărită de-a lungul întregii perioade. Alături de ele, apar și culturi de tipul Vatina-Verbicioara, cu elemente trace și ilire care reprezintă punctul comun, de influențare reciprocă a celor două populații.

Nu pot fi neglijate, desigur, nici influențele jucate de enclavele ilire aflate în plin teritoriu trac, de pildă cea de la Balta Verde-Gogoșu, despre care colegul meu Alexandru Vulpe a și scris. Sînt însă influențe izolate, pentru că, repet, întrepătrunderea civilizațiilor iliră și tracă s-a produs cu deosebire în „granița" dintre cele două popoare.

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA: Aș vrea să adaug doar că elemente de cultură iliră (mai ales fibule) au fost întîlnite și mai departe, spre est, la Stoicani, în sudul Moldovei.

OLGA NECRASOV: Influența iliră se reflectă foarte bine și în structura antropologică a populației de la Balta Verde și Gogoșu, din județul Mehedinți. Studiind necropola iliră de la Glazinač, cercetătoarea Ilse Schwidetzky a demonstrat că populația de aici era compusă dintr-un mare număr de brahicefali[3] (o treime din seria craniologică fiind constituită din dinaroizi). La noi, înainte ca influența iliră să se fi remarcat, populația din Cîmpia Dunării era, în cea mai mare parte, dolihocefală[4]. Imediat ce trecem în Hallstatt (prima epocă a fierului), odată cu apariția influenței ilire se constată o creștere a procentului de brahicefali la Balta Verde, pentru ca în ultima fază a acestei culturi (Gogoșu), numărul lor să devină și mai mare. Iată dar că

[1–2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1/1977; 11/1973.

[3] În antropologie, un craniu care are diametrul longitudinal relativ scurt, cel transversal fiind larg. În cazul brahicefalilor, de pildă, indicele cefalic este 81,0 - 85,4 — **n.r.**

[4] Cranii lungi și, relativ, înguste (indicele cefalic 75 - 81) — **n.r.**

antropologia sprijină, prin datele ce le oferă (în cazul concret ele au fost obținute de N. Harasim), o ipoteză arheologică.

AL. VULPE: Exemplul de colaborare dintre cele două discipline este excelent. De altfel, și eu am recurs la ajutorul antropologiei pentru a demonstra evoluția enclavei ilire de la Balta Verde. Din cîte știu, cercetările antropologice v-au furnizat date interesante și asupra altor zone ale țării. De exemplu în ceea ce privește așa-zisul grup scitic din Transilvania.

Misterul agatirșilor din Ciumbrud

O. NECRASOV: Da, la Ciumbrud, unde am analizat antropologic rezultatele cercetărilor profesorului Ion Gabriel Rusu, de la Cluj-Napoca. Aici s-a descoperit o necropolă, care, pe baza culturii materiale, a fost considerată scită. M-am gîndit să fac o comparație antropologică între datele pe care prof. Rusu mi le-a comunicat (el nu le-a publicat niciodată) și datele pe care le aveam asupra sciților din Uniunea Sovietică. Am remarcat mari discordanțe antropologice între aceștia și „sciții" de la Ciumbrud. În același timp, împreună cu unul din colaboratorii mei, Dan Botezatu, am comparat caracteristicile „sciților" de aici cu cele ale populației din epoca bronzului mijlociu și final din Transilvania, constatînd asemănări frapante, ceea ce m-a dus la concluzia că locuitorii de la Ciumbrud erau „scitizați" doar din punctul de vedere al culturii materiale.

Am avut satisfacția de a constata că, recent, cercetătoarea sovietică Marina Velikanova a aplicat aceeași metodă, comparînd scheletele presupus scite din așezarea de la Nikolaevka, de pe Nistru, cu cele din necropole atribuite categoric sciților. Diferențele mari din punct de vedere antropologic au determinat-o și pe ea să tragă concluzia că la Nikolaevka era vorba de o populație tracică, foarte puțin amestecată cu sciții, dar puternic influențată de cultura acestora.

Împingînd analiza mai departe, asupra sciților din Ungaria, ea a putut să constate că mulți dintre aceștia nu erau decît presupuși sciți, adică „scitizați" pe planul culturii materiale, dar reprezentînd o populație tracică din regiunile învecinate Tisei.

M. GARAȘANIN: Am înțeles, deci, că antropologia ne demonstrează că atît de discutata apartenență a agatirșilor de la Ciumbrud...

O. NECRASOV... se poate rezolva, cred, în acest fel: este vorba fie de o populație tracă influențată cultural de sciți, fie de una amestecată cu sciții.

AL. VULPE: La aceste argumente antropologice aș adăuga și unul arheologic, care demonstrează, după părerea mea, caracterul mai mult ocazional al influenței sciților. Trebuie subliniat că obiceiul, tipic sciților, de a pune zăbale sau piese de harnașament în morminte nu este constatat în Transilvania decît rareori, la Cristești, și, pare-mi-se încă într-un alt loc.

Pe de altă parte la Ferigile, în zona subcarpatică, în rîndul unei populații geto-dacice, în toate mormintele de luptători au fost descoperite zăbale. Iată, deci, o aparentă contradicție: geto-dacii de la munte seamănă în această privință mai mult cu sciții decît așa-zișii sciți din Transilvania. Din punct de vedere arheologic, cultura materială a acestora este în evident contrast cu culturile învecinate. Dar de aici pînă la a-i considera drept o enclavă scitică este o diferență ca de la cer la pămînt. Părerea mea — am exprimat-o și cu alte prilejuri — este că agatirșii trebuie considerați fie un grup iranian, prescitic, fugit din calea sciților, fie un grup tracic din zonele răsăritene ale spațiului carpato-dunărean, refugiat de asemenea din cauza presiunii sciților.

Amazoana de la Cozia

O. NECRASOV: O descoperire mai veche, ne arată și alte căi de abordare a diverselor interferențe etnoculturale. Este vorba de mica enclavă scită de la Cavadar, studiată de C. Maximilian, în care s-au cercetat patru cranii — două masculine și două feminine. Studiul antropologic ne-a arătat o diferență mare între ele din punct de vedere tipologic. Craniile masculine ar putea fi atribuite sciților, în vreme ce cele feminine sînt net mediteranoide, putînd, astfel, aparține populației locale. În acest caz, cred că este vorba, pur și simplu, de sciți căsătoriți cu femei autohtone. Și m-aș mai referi la o descoperire amuzantă și, în același timp, foarte interesantă pentru știință. Făcînd cercetări la Cozia, județul Iași, Attila László, de la Universitatea din Iași, a găsit un schelet destul de prost păstrat, avînd alături un akinakes[1]. Acest fapt l-a determinat pe autorul descoperirii să considere că aparținea unui războinic scit. Dar „războinicul", după cum am putut stabili continuînd cercetările era... femeie. Am numit-o „Fata de la Cozia". Ieri, în cadrul congresului, am avut ocazia să vorbesc cu cercetătoarea sovietică Galina Smirnova, pe care am întrebat-o: „Ce părere ați avea dacă ați descoperi schelete feminine, avînd alături arme, de pildă un akinakes?" Mi-a răspuns că asemenea cazuri a întîlnit și dînsa. Mă întreb dacă în astfel de cazuri nu este vorba de acele atît de discutate amazoane? Oricum aș vrea să atrag atenția asupra faptului că „Fata de la Cozia" prezenta caracteristici dinaro-mediteranoide, era deci din rîndurile populației tracice locale.

AL. VULPE: Aș vrea să ne referim, în numai cîteva cuvinte, la sistemul fortificațiilor militare ale tracilor. Mi se pare că apariția puternicului sistem de fortificații dacice din Moldova, Oltenia și Muntenia de vest, trebuie atribuită tocmai presiunilor exercitate de către unele dintre populațiile învecinate.

Tracii și citadelele lor de piatră

FL. MARINESCU: Există, într-adevăr, îndeosebi în Moldova o seamă de fortificații — adevărate cetăți — care nu au corespondent în lumile înconjurătoare. Ele sînt, după părerea mea, rezultatul unei tradiții locale de a construi. S-a vorbit despre o posibilă influență grecească. Este însă puțin probabil ca la Cotnari, de pildă, să se fi manifestat o asemenea influență, chiar dacă cetatea prezintă unele asemănări cu cea

de la Istria, de pildă. Există, în același timp, și mari diferențe. Astfel, dacă maniera de a zidi nu este diferită, zidurile de la Cotnari sînt altfel dispuse. Aș remarca apoi existența acelor ziduri oblice cu rol de contraforturi. La Istria nu întîlnim contraforturi, nici adevărate, nici false.

Și în Oltenia construcțiile sînt tradiționale. Aici ele sînt prevăzute cu valuri de pămînt sau cu palisade, uneori din lemn, alteori din pămînt ars. În sfîrșit, ar mai fi ceva de spus în legătură cu modul în care sînt orientate fortificațiile, orientarea fiind, cred eu, determinată de pericolul împotriva căruia serveau drept punct de apărare.

KURT HOREDT: Este interesant de remarcat că cetățile se dezvoltă îndeosebi după marea migrație egeeană. Apariția cetăților se petrece, aproape simultan, în toate ținuturile tracice. Și în România sînt multe asemenea cetăți. Le întîlnim pe întregul teritoriu al țării: în Banat, în Transilvania, în Oltenia, Moldova, Țara Românească. Ce le distinge față de fortificațiile din perioada anterioară marii migrații? În primul rînd, marea lor întindere. Pînă în sec. XIII-XI î.e.n., cetățile aveau unul, două, maximum pînă la zece hectare. După această perioadă, cetatea de la Sîntana, de lîngă Arad, se întindea pe 80 ha, cetatea de la Stînceşti, din Moldova, pe 45 ha. Să fie această creștere a dimensiunilor o consecință a faptului că deveneau, la vremuri de restriște, loc de refugiu pentru păstorii și agricultorii din împrejurimi? Ar fi o explicație, ceea ce ar însemna că respectivele cetăți jucau și un fel de rol de centru politic, de reședință pentru un grup mai mare de oameni. Țin să relev și faptul

---

[1] Spadă scurtă sau pumnal cu două tăișuri, cu o gardă caracteristică în formă de inimă, foarte răspîndită în sec. VI-III î.e.n., în spațiul carpato-dunărean — **n.r.**

că o seamă de elemente de construcţie dau specificitate sistemului tracic de fortificaţii. De pildă, uriaşele valuri de pămînt ce le înconjură, a căror înălţime variază între trei şi şapte metri, grosimea bazei atingînd, în unele cazuri, 20 m.

Tracii ajunseseră la ingenioase soluţii tehnice pentru construirea valurilor. Astfel, la Voivodeni, lîngă Tg. Mureş, şanţul de apărare a fost săpat într-o zonă cu pietriş

şi nisip, deci într-un teren mai puţin rezistent. De aceea, pentru a se consolida valul, pe măsură ce acesta a fost înălţat, s-au introdus benzi de întărire din lut, un fel de beton armat al zilelor noastre.

Un alt element de originalitate în construirea valurilor îl reprezintă dispunerea lor, asemănător talazurilor unei ape alternînd: o curbură mai mare a valului cu două mici, apoi din nou una mare şi iar două mici ş.a.m.d. Este un principiu, o tehnică pe care o regăsim pînă tîrziu, la fortificaţiile din evul mediu.

FL. MARINESCU: Aş vrea să mă opresc mai pe larg asupra sistemului de fortificaţii al dacilor. Cum s-a subliniat şi mai înainte, el reprezintă un element de inovaţie în arta militară a antichităţii. Este vorba, desigur, şi de sistemul de legare a pietrelor de construcţie între ele, de acel **murus dacicus,** dar îndeosebi de tehnica de construcţie cu ziduri oblice.

HRISTO DANOV: Există şi la noi cîteva asemenea cetăţi.

FL. MARINESCU: Cred că este un sistem inventat de lumea getodacică, care se manifestă cu pregnanţă îndeosebi din sec. II î.e.n. Desigur, după ce Burebista şi-a întins stăpînirea şi asupra cetăţilor pontice[1], în construirea cetăţilor (la Grădiştea Muncelului, Blidaru, Costeşti) se resimte şi o influenţă greacă, substratul autohton fiind, însă, evident. Cred că aceste cetăţi au fost construite într-o zonă bine delimitată, în centrul regatului lui Burebista şi, mai apoi, şi al lui Decebal. Ele sînt roadele unui stat foarte bine organizat, avîndu-şi centrul în Munţii Orăştiei, această adevărată cetate naturală a Transilvaniei.

Marele tezaur dacic

AL. VULPE: Foarte documentatele intervenţii ce s-au făcut aici în legătură cu evoluţia şi rolul tracilor în derularea istoriei din această zonă a lumii, a contactelor avute de aceştia cu diferite lumi, au relevat — şi faptul mi se pare esenţial — că factorul intern a fost decisiv în dezvoltarea lumii tracilor, că influenţele — aşa cum a subliniat şi prof. Mircea Petrescu-Dîmboviţa — nu au jucat decît un rol temporar. Alteori, întrepătrunderile, cu lumea grecească, de pildă, au fost mai intense, dar — şi în acest caz — capacitatea creatoare a autohtonilor şi-a pus o amprentă puternică.

H. DANOV: După cum se ştie, începuturile colonizării greceşti pe ţărmul tracic sînt de dată foarte veche, se pare de la sfîrşitul sec. VIII î.e.n. Discutînd despre acest fenomen, nu pot să nu scot în evidenţă excelenta ocazie pe care o oferă Histria pentru cercetarea arheologică. Într-adevăr, atît Tomisul şi Callatisul la dv., cît şi Apollonia şi Odessos la noi — pentru a da doar cîteva exemple, se află sub actualele oraşe Constanţa, Mangalia, Burgaz şi Varna, ceea ce face practic imposibilă studierea coloniilor greceşti timpurii. De aceea, avantajul studierii unei cetăţi cum este Histria, peste care nu s-au suprapus alte aşezări, este deosebit.

Încă de la întemeiere, coloniile au avut un important rol economic şi au exercitat o puternică influenţă culturală. Acest lucru este oglindit şi de descoperirile din ţinuturile sudtracice şi se resimte şi în schimburile materiale ale grecilor cu triburile traco-macedonene.

Desigur, izvoarele scrise, inscripţiile în special, care să ateste intensitatea relaţiilor dintre traci şi cetăţile greceşti sînt mai tîrzii. Ele încep să apară spre sfîrşitul sec. VI î.e.n., sînt ceva mai multe în sec. V şi sînt cu adevărat numeroase abia în perioada clasică, a sec. IV. Totuşi, ele ne dau suficiente informaţii, inclusiv asupra pătrunderii influenţelor trace în viaţa acestor colonii. Evident, locuitori traci existau în aceste oraşe încă de la întemeierea lor. Ei nu aveau însă şi un rol politic, rol pe care îl capătă mai tîrziu. Explicaţia constă în faptul că pînă în sec. V î.e.n., societatea coloniilor greceşti se păstrează într-un cerc închis. Tocmai de aceea, cunoscuta listă a preoţilor din Odessos este un document de primă mărime, întîiul care menţionează printre preoţi şi un nume trac. Este un început care dovedeşte stabilirea unor relaţii reciproce, faptul că lumea tracă se integra în cea greacă. În sfîrşit, aş aduce în discuţie, o serie de descoperiri arheologice din localităţile aflate de-a lungul Dunării, ca şi în sudul Bulgariei. Acestea au relevat prezenţa unui important grup de obiecte de influenţă ateniană, dar, concomitent, s-au descoperit şi obiecte provenite direct din atelierele ateniene. Mă gîndesc dacă, alături de meşteşugari traci (care imitau obiectele greceşti) în aceste oraşe (ale tracilor, nu coloniile greceşti) nu se aflau şi meşteşugari veniţi din Grecia?

O. NECRASOV: La cele spuse de prof. Danov aş vrea să dau un exemplu. Vizitînd odată Bulgaria, la Muzeul din Plovdiv am văzut o frumoasă mască mortuară, foarte asemănătoare cu tipul armenoid. Ar atesta aceasta prezenţa în Bulgaria a unei populaţii avînd caracteristici armenoide? Realitatea era că măşti de acest fel erau confecţionate în ţinuturile din vecinătatea Siriei, fiind importate de nobilii traci. Mă întreb dacă acele obiecte ateniene nu sînt şi ele rezultate din import.

AL. VULPE: Aş aduce în discuţie o seamă de interesante analogii ce apar la periferia lumii elenistice, în puncte aparent fără contact unele cu altele.

K. HOREDT: De pildă, aflîndumă acum cîţiva ani, în R.F. Germania, directorul Institutului german de arheologie mi-a prezentat cîteva planşe, întrebîndu-mă ce reprezintă. I-am răspuns că sînt obiecte de argint dacice. Mi-a spus: „NU!" A dat la o parte pagina de gardă şi mi-a arătat că proveniența obiectelor era iberică. Cum se poate explica această uimitoare concordanţă? Legături directe între traci şi iberici nu puteau exista. Ne-am putea gîndi la celţi, care în această perioadă se întindeau între lumea tracă şi cea iberică. Adevărata explicaţie este însă că această frapantă asemănare este un rezultat al influenţelor culturale pe care lumea elenistică le-a avut atît la Dunăre cît şi în Iberia.

M. GARAŠANIN: Aş mai da un alt exemplu care ilustrează cele arătate mai înainte de colegul Kurt Horedt. Stelele funerare romane reflectă existenţa unor ateliere regionale foarte diferite între ele. Or, într-o zonă cu siguranţă iliră, din Muntenegru, am întîlnit reprezentări practic identice cu cele din Iberia. Mi se pare şi în acest caz, că asemenea coincidenţe s-ar datora influenţei comune, fie din epoca elenistică, fie din cea romană, asupra unor populaţii avînd un nivel de civilizaţie asemănător, respectiv aflîndu-se pe un plan oarecum egal de dezvoltare. În acest caz şi ilirii şi iberii au receptat aproape la fel influenţele, deoarece se aflau într-un stadiu asemănător al evoluţiei social-economice.

AL. VULPE: Nu aş vrea să încheiem acest subiect înainte de a aminti aportul tracilor în transmiterea culturii, dinspre Orient spre Occident, dinspre sud spre nord şi nord-est. S-a vorbit şi se vorbeşte încă despre contribuţia tracilor în preluarea şi transmiterea pînă în vestul Europei, a unor stiluri artistice proprii Asiei Mici[2]. Apare evident, de asemenea, rolul lor de punte de legătură în tranziţia culturii egeene spre nord şi est. Sînt sigur că cercetările viitoare vor demonstra că aportul civilizaţiei tracice a fost decisiv şi pentru difuzarea culturii egeene spre Europa Centrală. Ceea ce mi se pare, iarăşi, demn de relevat, este participarea activă a tracilor în toate procesele evoluţiei cultural-istorice, ceea ce a făcut ca aceste popoare să creeze o valoroasă şi consistentă civilizaţie a Europei antice.

Text pregătit pentru tipar de
Gheorghe DAVID

[1–2] Vezi **Magazin istoric,** nr. 6/1976; 9/1976.

Pe teritoriul de astăzi al României s-au succedat, de-a lungul mileniilor, corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice, orînduirile sociale cunoscute pe plan universal, acumulîndu-se o bogată civilizație materială și spirituală. O importanță deosebită a avut organizarea statală traco-dacică, ce a atins punctul culminant în perioada regatului lui Burebista și al lui Decebal.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

NEAMURI ȘI TRIBURI TRACICE

agriani
albocensi
aletoi
ansamensi
appiarensi
apsinthioi
apuli
arsietai
artaci
asti
ausdecensi (usdecensi)
bebrici
beni
berecynti
bessi
bettegeri
biefi
bisalti
bistoni
bitini
bottiai
brianti (priantti?)
brigi
brisi
buri (buridavensi)
caeni
carpi
carpodaci
caucoensi
celagisi
celegerri
ciconi
coilaletae
coralli
corpili
costoboci
cotensi
crestoni
crobizi
crusaei
daci (v. geto-daci)
dantheleti
darsi (darsai)
derroni
digerri
dimensi
diobessi
dioi
dolonsi (dolongi)
drosi
drugeri
edoni
geti (getae, v. geto-daci)
harpi
hypsalti
iai
maedobithyni
moesi (mysi)
mygdoni
napei
nipsaioi (tranipsioi)
obulensi
odomanti
odrisi
oinensi
oitensi
olizoni
orresci
paiopli
paiti
panaioi
piarensi
piefigi
piengeti
pieri
pirogeri
pliasti
potulatensi
pradavensi
ratacensi (racatensi)
rondaioi
saboci
saci
sapei
sargeti
satri
serdi
siensi
sindi
singi
sithoni
suci
tagri
terizi
thunati
tilati
tini
trausi
treri
tribali
tynteni
tyrageti
uti
zaieli
zbaleoni
zerani

Tinii

Trib tracic[1] menționat încă de Herodot printre neamurile din Asia Mică asupra cărora își întinsese stăpînirea Cresus (sec. VI î.e.n.), ultimul rege al Lidiei. Strabon îi amintește printre triburile trace care „au părăsit cu desăvîrșire Europa", fenomen ce s-a produs în două etape, prima în sec. XII, a doua în sec. VII î.e.n.

Această informație, pe care o găsim și la Pliniu cel Bătrîn se vădește în parte falsă, pentru că în veacurile următoare tinii au fost prezenți încă în număr mare în sudul Traciei europene, la nord de Bizanț. Într-adevăr, pe teritoriul lor s-a desfășurat acțiunea militară din anii 400-399 î.e.n., prin care Seuthes II (circa 405-391) principe din familia domnitoare odrisă, a întemeiat, cu ajutorul grecilor comandați de Xenofon, un regat în sudul Traciei, unde domnise și tatăl său, Maisades, răsturnat de supușii săi cu cîțiva ani mai înainte.

Medokos, regele odrișilor, fusese de acord cu această acțiune, ceea ce arată că populațiile din regiunea respectivă scăpau deseori de sub controlul puterii centrale a odrișilor. Faptul este confirmat de relatările lui Xenofon despre un alt cîrmuitor odris, Teres, care, deși adunase o armată numeroasă, pierduse mulți oameni în acest ținut, unde tinii „îi luaseră pînă și lucrurile". Tinii erau considerați între traci ca „cei mai buni luptători, mai ales în timpul nopții".

Satele din cîmpia tinilor erau bogate, așa cum reiese din episodul în care se relatează că într-o singură luptă, grecii aliați cu Seuthes au capturat de la ei 1 000 prizonieri, 2 000 boi și 10 000 alte capete de vite. Casele lor erau înconjurate de garduri înalte. Din cauza iernilor friguroase, tinii, ca și alți traci, purtau pe cap piei de vulpe, care le protejau și urechile, și se îmbrăcau în tunici care le acopereau pieptul și coapsele. Călăreții purtau în plus mantii, ce le atîrnau pînă la picioare.

Pe coasta tracă se afla o regiune pustie și stîncoasă, din care făceau parte promontoriul Thynias și orașul

(Continuare în p. 56)

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1-12/1976 și 1/1977.

EDIȚIA 1977

CONCURSUL MAGAZIN ISTORIC

MEMORIA INDEPENDENȚEI

Seria a II-a de întrebări

1. Acest viteaz voievod a purtat, așa cum precizează și inscripția de pe piatra sa tombală, 20 lupte pentru păstrarea libertății țării.
Numele lui? (1975)

2. Vitejia armatei române în luptele de la Mărășești a avut ecou în lumea întreagă. În semn de cinstire, generalului Eremia Grigorescu i-au fost acordate numeroase distincții, printre care și o sabie japoneză de onoare. De mîner era atîrnată o plăcuță albă cu o inscripție în limba niponă.
Vă amintiți textul ei? (1975)

3. Magazin istoric pentru Dacia, revista scoasă de Nicolae Bălcescu și de August Treboniu-Laurian, menționa în primul său număr că „o nație, care în mijlocul atîtor nevoi și-a păstrat naționalitatea ei în curgere de 18 veacuri, nu mai poate pieri".
Cînd a apărut primul tom al revistei? (1969)

4. Istoricul Dio Cassius scria despre un strălucit rege al înaintașilor noștri că „era priceput în ale războiului și iscusit la faptă, știind cînd să năvălească și cînd să se retragă la timp; meșter în a întinde curse, viteaz în luptă, știind a se folosi cu dibăcie de o victorie și a scăpa cu bine dintr-o înfrîngere".
Despre cine este vorba? (1974)

5. Garda civică — corpul de voluntari care își va aduce o substanțială contribuție la războiul de independență — a fost creată la 29 martie 1866. La 10 iunie, același an, ea a fost pusă sub comanda unui cunoscut fruntaș al revoluției de la 1848.
Vă amintiți numele lui? (1972)

6. Care este primul escadron care la 16 iulie 1877 a trecut Dunărea, pentru asediul cetății Nicopole? (1976)

7. Între eroii războiului de independență s-a numărat și Paul Lucasievici, înaintat la gradul de sergent pentru actele sale de bravură. Comportarea sa a atras atenția unui vestit comandant inamic, căzut prizonier, care, în semn de prețuire, i-a dăruit o carte.
Despre ce comandant este vorba? (1970)

8. În **Getica** istoricul Iordanes relatează despre o campanie pe care Cyrus ar fi purtat-o împotriva geților, fiind învins de regina acestora, Tomira. Pentru preamărirea victoriei, regina ar fi întemeiat o cetate.
Numele ei? (1970)

9. În 1785, cu patru ani înaintea revoluției franceze, Jean Pierre Brissot scria, citînd dintr-un important document: „Toți oamenii se nasc egali, liberi, independenți și au drepturi naturale, esențiale, inalienabile, printre care și dreptul de a-și apăra libertatea".
Care erou al poporului român i-a prilejuit lui Brissot aceste reflecții? (1970)

10. Sub numele ducelui Ramunc, **Cîntecul nibelungilor** reflectă o realitate obiectivă, existența românilor ca popor constituit. Ramunc mai apare și într-o altă legendă medievală de largă circulație.
În care anume? (1976)

11. De pe frontul de luptă al Comunei din Paris, pe acelea ale războiului pentru cucerirea independenței; pentru vitejia sa, tînărul medic român a fost răsplătit cu medaliile „Apărătorii independenței" și „Trecerea Dunării".
Numele lui? (1976)

12. În primul său număr, apărut la 26 mai 1877, o gazetă românească scria: „Azi însă e timpul cînd românii, în avîntul și entuziasmul suvenirilor trecute, iau arma pentru a-și apăra independența".
Titlul gazetei) (1972)

13. Schița de față, după monumentul lui Tudor Vladimirescu aflat la Tîrgu Jiu, este una dintre primele lucrări ale unui mare artist român.
Care este numele lui? (1976)

14. Imaginea de mai sus reprezintă un fragment dintr-un celebru tablou al lui Nicolae Grigorescu înfățișînd unul dintre cele mai semnificative episoade ale războiului pentru independența absolută a României.
Despre ce luptă este vorba? (1969)

15. Personajul din acest tablou, unul dintre eroii luptei antiotomane din Transilvania, a pătruns, grație vitejiei și neobișnuitei sale forțe fizice, în legendă. **L-ați recunoscut?** (1975)

16. Referindu-se la un important act istoric înfăptuit de țara noastră, Cavour spunea: „Românii, acești frați îndepărtați ai italienilor, au dat o mare dovadă de patriotism, un exemplu admirabil pe care noi, italienii, sîntem gata a-l urma".

La ce act se referea? (1972)

17. Despre un vrednic urmaș al lui Ștefan cel Mare, Grigore Ureche spunea că „întru tot simăna cu firea moșu-său, lui Ștefan Vodă cel Bun".

La cine se referea cronicarul moldovean? (1974)

18. Pe monumentul de la Griviția se află efigiile în bronz a trei eroi români.

Numiți-i! (1972)

19. „Jurăm cu toții ca unul că vom lupta cu arma în mînă pentru libertatea și independența poporului român". Aceste cuvinte au fost tipărite de P.C.R. pe o carte poștală ilustrată, răspîndită după marea manifestație populară din 21 mai 1936. Ea înfățișa tineri depunînd o coroană de flori pe un monument.

Imaginea cărui monument istoric era tipărită pe cartea poștală menționată? (1969)

20. „N-am cruțat nici cheltuieli, nici osteneală, nici sînge, nici însăși viața mea, ci am purtat războiul așa de multă vreme singur, cu sabia în mînă [...] și nu am pregetat să mă alătur cu puterile mele [...] și nici nu le-am făcut silit de cineva, ci ca să am și eu un loc și un nume".

Cine este autorul acestor rînduri, vie expresie a eroismului și demnității? (1976)

* Talonul se află în p. 63.

TEMPLUL DE LA GRĂDIȘTEA DE MUNTE

(Urmare din p. 41)

pînă la nivelul acelei platforme care constituia, după părerea noastră, o întoarcere de scară. Toate acestea sînt însă la un nivel mult mai înalt decît cel al solului, respectiv al temeliilor. Iată dovada că avem de-a face cu un subsol și că pardoseala și edificiul în sine erau mult înălțate față de nivelul temeliilor. În acest fel, lipsa pardoselii este perfect justificată, iar vestigiile descoperite își găsesc explicația.

Pe unele discuri s-au putut observa urmele unor coloane al căror diametru nu poate fi stabilit cu certitudine — în general, pînă la un metru. Diametrul plintei este în jur de 1,50 m, depășind astfel coloana cu 0,25 m. Aceste soluții arhitectonice sînt cunoscute în lumea grecească la rezolvarea bazelor coloanelor ionice. Dispunerea plintelor, atît pe șiruri, cît și în cadrul acestora, sugerează, de asemenea, închiderea templului printr-o fațadă cu fronton în stil ionic. Chiar și cele 15 coloane de pe un șir longitudinal își găsesc analogia în templele grecești. Toate acestea dovedesc, după părerea noastră, că ne găsim în prezența unui edificiu de tip grecesc și anume foarte apropiat stilului ionic. Așa se explică grija deosebită cu care au fost lucrate paramentele celor două ziduri ce mărginesc sanctuarul spre nord și sud. Dacă toate acestea ar fi fost doar simple ziduri îngropate, de susținere a terasei, nu era nevoie ca fețele lor să fie lucrate cu atîta grijă. În ipoteza noastră, faptul își găsește deplină rațiune: este vorba de pereții subsolului.

Toate cele arătate pînă acum ne-au dus la concluzia că sanctuarul vechi, cu 60 coloane, de pe terasa XI de la Grădiștea de Munte este un templu de tip grecesc, ușor adaptat. Pe discurile de calcar, erau așezate coloane din aceeași piatră, mai dese în subsol — pentru a putea susține planșeul masiv — și mai rare în templu, unde nu mai aveau de susținut decît acoperișul, fără îndoială din lemn; în plus, prin reducerea numărului coloanelor creștea și spațiul din templu.

În ceea ce privește **cella** templului (încăperea propriu-zisă) — plasată, probabil, între șirurile intermediare de coloane — ea a putut avea pereți din lemn. Un indiciu clar în acest sens ni-l oferă țintele mari de fier, ce au diametrul de 0,30 metri și lungimea cuiului de 0,25 metri, împodobite cu motive neîndoielnic grecești. Asemenea ornamente nu puteau fi aplicate decît pe o construcție de lemn.

Cine este arhitectul sau arhitecții care au proiectat și realizat templul de pe terasa XI, inspirîndu-se din arhitectura grecească a templului? Cărei zeități din panteonul daco-getic îi era închinat? Iată doar două dintre întrebările la care, pe baza extrem de puținelor vestigii ajunse pînă la noi, nu putem răspunde. Existența monumentalului templu de la Grădiște dovedește însă fără putință de tăgadă, înaltul nivel de dezvoltare pe care îl atinsese civilizația daco-getică în vremea lui Burebista.

cărți sosite la redacție

● **Dumitru Berciu — DE LA BUREBISTA LA DECEBAL.**

Ed. Politică, București, 1976, 84 pp., 2,50 lei: *studiu consacrat istoriei statului dac din sec. I î.e.n. pînă în sec. I e.n.; lucrarea pune în lumină permanența și unitatea substratului traco-dac al poporului român, continuitatea sa neîntreruptă pe aceste meleaguri, tezaurul de civilizație lăsat de înaintași.*

● **PAGES DE L'HISTOIRE DE L'ARMÉE ROUMAINE.** *Lucrare apărută sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară; coordonator: colonel dr.* **Al. Gh. Savu.**

Ed. Academiei, Ed. Militară, București, 1976, 256 pp., 30 lei: *culegere de studii consacrate unor momente semnificative din istoria militară a poporului român, din cele mai străvechi timpuri pînă în zilele noastre; volumul a apărut și în limba spaniolă.*

● **Ilie Corfus — L'AGRICULTURE EN VALACHIE DEPUIS LA RÉVOLUTION DE 1848 JUSQU'A LA REFORME DE 1864.**

Ed. Academiei, București, 1976, 216 pp., 10 lei: *istoria agriculturii din Țara Românească, după revoluția din 1848 și pînă la reforma agrară din 1864, perioadă ce a marcat înlocuirea relațiilor feudale cu cele capitaliste în agricultura românească.*

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN.** *Volum întocmit, sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, de locotenent-colonel* **Constantin Căzănișteanu** *— coordonator — colonel dr.* **Vasile Alexandrescu,** *locotenent-colonel* **Niculae Niculae,** *locotenent-colonel* **Constantin Toderașcu.**

Ed. Militară, București, 1976, 520 pp., 35 lei: *272 documente, majoritatea inedite, referitoare la politica militară a statului român în perioada iulie 1891-decembrie 1894.*

● *Dr.* **Maria Totu — GARDA CIVICĂ DIN ROMÂNIA.**

Ed. Militară, București, 1976, 300 pp., 9,75 lei: *pagini din trecutul acestei instituții, creată în timpul revoluției din 1848 cu misiunea de a veghea la „se-curitatea persoanelor, securitatea proprietăților" și la „menținerea bunei ordini și a liniștei publice".*

● **Edward Gibbon — ISTORIA DECLINULUI ȘI A PRĂBUȘIRII IMPERIULUI ROMAN.** *(Antologie, traducere și prefață de* **Dan Hurmuzescu***).*

Ed. Minerva, București, 1976, vol. I — 240 pp., vol II — 278 pp., vol. III — 270 pp., 15 lei: *destrămarea și căderea uneia dintre cele mai impresionante construcții politice cunoscute de istorie, cu o cultură și civilizație unică, în viziunea unuia dintre clasicii istoriografiei britanice.*

● **Ștefan Ionescu — MANUC BEI.**

Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1976, 208 pp., 7,75 lei: *viața și activitatea economică și politică a cunoscutului „zaraf și diplomat" de la începutul sec. XIX, prezentate și în revista noastră, nr. 9/1972.*

● *General-locotenent (r.)* **Emilian Ionescu — PE NEAJLOV, ÎNTR-O TOAMNĂ RECE.**

Ed. Militară, București, 1976, 148 pp., 6 lei: *bătălia pentru București, din noiembrie-decembrie 1916, cea mai mare operațiune militară din acel an de pe frontul românesc.*

● **V. Batalli,** *col. dr.* **V. Mocanu,** *col.* **I. Strujan — PE AICI NU SE TRECE!**

Ed. Militară, București, 1976, 296 pp., 8,50 lei: *fapte, eroi, momente, din lupta poporului român în primul război mondial, evocate prin intermediul unor „povestiri adevărate".*

NEAMURI ȘI TRIBURI TRACICE

(Urmare din p. 53)

Thynia (azi Iniada, în Turcia). Ținutul aparținea coloniei grecești Apollonia, așa cum ne informează Strabon, dar dominația acesteia pare să fi fost mai mult nominală. Regiunea se bucura de un prost renume în antichitate, ea fiind una din zonele de acțiune predilecte ale piraților traci (vezi și asti). Xenofon, în Anabasis, ne relatează chiar că „tracii ce locuiau în aceste locuri înfipseseră stîlpi de demarcație și fiecare trib jefuia corăbiile ajunse în porțiunea lui", căci înainte de introducerea acestui sistem avuseseră loc ciocniri sîngeroase pentru împărțirea prăzii.

De notat că în enumerarea obiectelor găsite de grecii lui Xenofon la fața locului se află cea mai veche indicație despre comerțul de carte în antichitate: foi de papirus scrise, care se transportau în butoaie de lemn.

Tyntenii

Cu cîțiva ani în urmă, între Iordania și Siria, a fost descoperită, într-un important tezaur monetar, o octodrahmă de argint în greutate de 29,83 g cu legenda TYN. Moneda, emisă cam la hotarul dintre veacurile VI-V î.e.n., are pe avers un personaj în picioare alături de doi boi, iar pe revers o roată într-un pătrat adîncit. Alte monede, purtînd inscripția TYNTENON, sugerează ipoteza că octodrahma a fost emisă de tribul tyntenilor. Ținînd seama de iconografia ei, similară cu cea de pe monedele altor triburi tracice din zona muntelui Pangeu, acest trib s-ar situa cam în aceeași regiune. Pe de altă parte, începutul de nume tyn ne-ar permite să ne gîndim și la tribul tracic al tinilor, destul de binecunoscut din izvoarele literare, dar așezarea lui geografică face puțin probabilă această eventualitate. Dacă facem abstracție de legătura TYN — TYNTENON, ar trebui, totuși, să avem în vedere un trib din celebra zonă minieră, al cărui nume ar urma atunci să facă obiectul unor cercetări viitoare.

Gh. POENARU BORDEA

MISIUNEA „DOCTORULUI" KERSTEN

J. KESSEL
membru al Academiei Franceze

Felix Kersten, un finlandez cu „mîini de aur", adevărat artist în alinarea suferinţelor pacienţilor săi prin tehnica masajului, devine, la începutul lui 1939, „medicul" curant al odiosului personaj hitlerist care a fost Heinrich Himmler. Potolindu-i desele şi violentele crize de stomac, „doctorul" capătă lună de lună un ascendent tot mai evident asupra fruntaşului nazist. Acesta îi face confidenţe şi îi dezvăluie unele planuri politice şi militare secrete. Kersten ia o hotărîre pe cît de temerară, pe atît de periculoasă: profitînd de recunoştinţa lui Himmler, îl determină pe acesta să uşureze soarta unor deţinuţi politici şi să atenueze sau să anuleze unele măsuri represive luate de autorităţile naziste în ţările vest-europene ocupate în 1940.

O misiune pîndită, la fiecare pas, de incalculabile riscuri, deoarece, bănuit de activitate antifascistă, „doctorul" intră în conflict cu unul dintre adjuncţii lui Himmler, nu mai puţin sinistrul Kaltenbrunner.

Dar să-l lăsăm pe academicianul Kessel să-şi continue relatările în paginile care urmează şi pe care le reproducem într-o formă condensată.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Cu aurul şi argintul Europei

Către sfîrşitul anului 1942, Himmler răspunse cu deosebită generozitate demersurilor întreprinse de doctor în favoarea unui mic grup de suedezi asupra căruia îi atrăseseră atenţia Kivimoki, ambasadorul Finlandei, şi Richart, ambasadorul Suediei. Erau ingineri şi industriaşi arestaţi în Polonia de poliţia germană. Doi dintre ei, nu prea importanţi, fură imediat eliberaţi din închisoare. Celorlalţi, care fuseseră condamnaţi la moarte, Himmler le comută pedeapsa în închisoare pe viaţă şi făgădui doctorului să-i elibereze treptat.

Kersten comunică rezultatele celor doi ambasadori şi plecă să-şi petreacă Anul nou, ca de obicei, la Hartzwalde. Acolo, domnea acelaşi calm încîntător al cîmpiilor şi copacilor, blîndeţea unui cămin familial.

Cei doi fii ai lui Kersten creşteau robuşti şi vioi. Irmgard, cu toate că aştepta naşterea unui nou copil, se ocupa cu sîrguinţă de casă. Dar liniştea şi pacea de aici contrastau cu gîndurile negre ale doctorului care aflase că Himmler pusese la cale un plan de înfometare a Olandei, Belgiei şi Franţei.

Kersten auzise despre acest proiect încă din 1941, dar în

termeni vagi. Doar în luna august a anului 1942 înțelesese toată grozăvia lui din diverse informații obținute de la Brandt. Pe lîngă rechizițiile și livrările impuse prin condițiile de armistițiu, autoritățile de ocupație urmau să achiziționeze la bursa neagră mari cantități de produse alimentare pe care trebuiau să le trimită în Germania. Pentru a se convinge de exactitatea informațiilor, Kersten se adresase direct lui Himmler, mărginindu-se însă să-i vorbească doar de Olanda.

— E adevărat, îl întrebase Kersten, că vă pregătiți să epuizați toate rezervele alimentare ale Olandei?

— Nu numai ale Olandei, ci și ale Belgiei și ale Franței, răspunsese Himmler. Din două motive. Primul: obținem astfel resurse alimentare complimentare. Al doilea: am fi foarte mulțumiți să vedem aceste popoare crăpînd de foame. În felul acesta un mare număr de francezi — și la drept vorbind doar ei contează pentru noi ca adversari — vor dispărea repede. Cu cît vor fi mai puțini, cu atît va fi mai bine pentru Germania.

— Dar asta-i diabolic!, exclamase Kersten. Fără să mai pomenesc de omenie, gîndiți-vă la valorile spirituale create de poporul francez, la ceea ce a dăruit el lumii.

Himmler zîmbi și răspunse:

— Dragă domnule Kersten, ești prea omenos și prea umanist. Într-un război pe viață și pe moarte, orice mijloc e bun.

După aceea, Himmler ațipi pe jumătate, în starea de beatitudine pe care i-o dădea tratamentul doctorului.

Mai tîrziu, doctorul reluase discuția, vorbindu-i pacientului său despre renumiții artiști și strălucitii scriitori ai Franței. Dar Himmler, în loc să cedeze stăruințelor lui Kersten, se mîndrea cu planul său diabolic. Spunea:

— Țăranii vor continua să supraviețuiască. Aceasta ne este necesar: o Franță eminamente agricolă.

Himmler mai adăugase:

— Sînt sigur de rezultat. Dacă speculanții șovăie să accepte plata în bancnote, îi vom plăti cu monede de argint, pe care le-am strîns din toată Europa. Și, dacă nici argintul nu ajută, le vom da aur.

Și încheiase:

— Germania nu va avea nici un amestec în toată treaba asta. Doar traficanții de la bursa neagră vor purta vina morții a milioane de francezi. Noi ne vom păstra mîinile curate.

Kersten plecase la Hartzwalde fără să poată atenua cu o iotă punerea în practică a acestui plan. Exact înainte de plecarea sa, Brandt îi dăduse informații îngrijorătoare despre situația alimentară a Franței. Traficanții de la bursa neagră, finanțați de autoritățile de ocupație, achiziționau mari cantități de alimente pentru Germania hitleristă. Hrana se împuțina din ce în ce, moralul slăbea, tuberculoza făcea progrese îngrozitoare.

„Credinciosul Heinrich“ se lasă păcălit

În primele zile ale lunii februarie 1943, Reichsführerul, care se afla la cartierul său general din Prusia Orientală, îl chemă de urgență pe doctor.

Kersten îl găsi în plină criză și într-o stare de depresiune sufletească. Ceața glacială ce înconjura compartimentul îngust al trenului ce servea drept cartier general, izolarea lui Himmler, care bănuia în fiecare ofițer din jur un trădător, după debarcarea aliaților în Africa de Nord[1] și dezastrul de la Stalingrad[2] — toate acestea îi dădeau Reichsführerului o stare de deprimare.

Kersten, care își cunoștea prea bine bolnavul, își dădu seama de acest lucru. De aceea, după ce-i alină durerile, îi vorbi cu tonul cel mai prietenos posibil.

— Nu v-ați gîndit niciodată, domnule Reichsführer, cît 'de dureros trebuie să fie pentru o mamă franceză să-l vadă pe copilul său chinuit de crampele foamei și să n-aibă nimic să-i dea de mîncare. Poate că nu știți, dar crampele foamei sînt provocate — ca și durerile dumneavoastră — de nervul „marele simpatic“. Iar acești bieți oameni n-au un doctor care să-i poată vindeca. Gîndiți-vă la ce fac eu pentru dumneavoastră și fiți, la rîndul dumneavoastră, un doctor Kersten pentru nenorociții de francezi. Iar peste o mie de ani, istoria va mai vorbi încă de Reichsführerul Heinrich Himmler și va sărbători generozitatea acestui mare șef german.

În starea de spirit în care se afla în clipa aceea, fiecare cuvînt pe care-l rostea Kersten îl emoționa pe Himmler care-i dădu dreptate doctorului.

— Am să-l văd pe Führer, exclamă el, și am să fac tot ce-mi va sta în putință ca să-l conving.

Himmler se ținu de cuvînt. În timpul conferinței zilnice pe care o avea cu Hitler, îi spuse acestuia că dacă se va continua cu înfometarea populației franceze, numărul luptătorilor din Rezistență se va mări, creîndu-se dificultăți și mai mari Wehrmachtului. Hitler n-avea nici un motiv să-și închipuie că motivele invocate de „credinciosul său Heinrich“ puteau fi inspirate de cineva străin. Se lăsă, deci, ușor convins. În consecință, Himmler ordonă, în numele Führerului, încetarea oricăror achiziții la bursa neagră. Așa cum bănuise Kersten, măsura fu extinsă, fără să mai fie nevoie de intervenția sa și în Olanda și în Belgia.

În următoarele trei luni, viața lui Kersten se scurse fără evenimente deosebite. În zilele de lucru îl îngrijea în fiecare dimineață pe Himmler; sărbătorile și le petrecea la moșie. O viață obișnuită, s-ar putea zice.

Despre acele zile, întîlnim însă numeroase note în jurnalul său: „Azi am obținut grațierea a 42 olandezi condamnați la moarte“. „Azi am avut noroc. Am reușit să salvez 14 olandezi osîndiți la pedeapsa capitală. Himmler era foarte suferind. Era gata să accepte tot ceea ce îi ceream“. „Ieri am reușit să fac să fie eliberați din lagărele de con-

---

[1-2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1-3/1974; 2/1968, 2/1973.

centrare trei estonieni, doi letoni, șase olandezi și un belgian".

O zi de două ori norocoasă

Viața doctorului se desfășură astfel pînă în luna mai, cînd soția sa aduse pe lume al treilea băiat, prilej ca doctorul Kersten să petreacă două săptămîni fericite la Hartzwalde. La 18 mai, Brandt îl chemă la telefon și-i spuse:

— Luați imediat mașina și veniți la Berlin. Acolo vă așteaptă un avion, care o să vă ducă la München, de unde veți fi condus la Berchtersgaden.

Himmler era foarte bolnav. Avionul personal al Reichsführerului, cu care zbură Kersten, era un Junkers-52, un aparat vechi, dar solid.

Se aflau în aer cam de-o oră, zburînd spre sud-vest, cînd doctorul zări la stînga sa un punct mic, strălucitor, care se îndrepta către ei. Apoi, altele și altele care căpătară imediat forma unor avioane ușoare și rapide.

„Ce să fie oare?", se întrebă Kersten, cu o curiozitate liniștită.

Răspunsul i-l dădu un zgomot sacadat în fuzelaj, însoțit de un miros înecăcios de praf de pușcă.

Junkersul plonjă brusc spre pămînt.

„Doamne sfinte! Englezii! Sîntem pierduți", își spuse Kersten.

O lovitură violentă zgîlțîi avionul încît acesta trosni din toate încheieturile.

„Gata, s-a sfîrșit cu noi", își spuse doctorul. Dar aparatul, ajuns pe sol, încetă să trepideze și pilotul ieși din cabină.

— Doctore, doctore!, strigă el. Am avut un noroc nemaipomenit! Dar priviți! Priviți! Pilotul îi arătă impactul gloanțelor mitraliorului englez cu fuzelajul. Degetul său se opri pe cele două rînduri de găuri foarte regulate care se întrerupeau exact în locul unde Kersten își ținuse capul sprijinit pe hublou. Erau urmele celor două rafale. Mitraliorul trăsese ca într-un exercițiu de tir, cu pauza reglementară de o secundă între două apăsări pe trăgaci. Tocmai această secundă îl salvase pe doctor.

Pilotul examină avionul; acesta nu suferise nici o avarie importantă. Cum aterizarea se făcuse pe o vastă pajiște, Junkersul putu decola cu ușurință. Ajunse chiar pe aeroportul de la München cu foarte puțină întîrziere față de ora prevăzută.

Cînd Reichsführerul află despre primejdia prin care trecuse Kersten, fu foarte emoționat.

— E ziua dumitale norocoasă, dragă Kersten. Aici, la Berchtesgaden, ai scăpat de o altă primejdie, dar tot atît de gravă. Führerul m-a supus unui adevărat interogatoriu în legătură cu dumneata. Cineva i-a spus — nu știu încă cine, dar o să aflu eu, n-avea nici o grijă — că ești un dușman al Germaniei, agent al inamicilor noștri pe lîngă mine. Firește, l-am asigurat că sînt convins de loialitatea dumitale, și asta a fost de ajuns.

Kersten îi mulțumi, dar Reichsführerul mai voia să-i spună ceva, dar nu știa cum să înceapă. Tuși, apoi continuă, vorbind mai repezit:

— Atunci Hitler m-a întrebat dacă, după părerea mea, îngrijirile dumitale i-ar putea ajuta și lui.

— Și?, întrebă Kersten.

— Am răspuns că nu, că specialitatea dumitale e reumatologia. Înțelegi, Führerul nu trebuie să știe cît sînt de bolnav. N-ar mai avea aceeași încredere în capacitatea mea.

Această reacție nu-l miră pe Kersten. Himmler ascundea tuturor gravitatea bolii sale.

— Poți fi sigur, continuă Himmler, că toți acești ariviști mîrșavi: Bormann, Goering, Ribbentrop, Goebbels ar folosi boala ca pe o armă împotriva mea.

— Așa-i, spuse Kersten.

— Și poți fi, de asemenea, sigur, reluă Himmler, că Morrell și ceilalți doctori ai Führerului te-ar distruge. Sper că nu ești supărat pe mine?

— O, nu, exclamă Kersten din adîncul inimii.

— Mai ales, continuă Himmler, că mi-ai spus chiar dumneata că nu poți face nimic...

Gauleiterul olandez ordonă...

La sfîrșitul lunii ianuarie 1944, Himmler trebui să plece în Olanda și, cum era din nou suferind, îl rugă pe Kersten să-l însoțească. Doctorul străbătu traseul în avionul personal al Reichsführerului în care se afla și generalul Berger, comandantul Waffen SS-ului.

Călătoria îi făcu mare bucurie lui Kersten. Dar, la fel ca și la primul său drum la Haga, imediat ce sosi acolo, tristețea și amărăciunea îi risipiră această mulțumire.

Mai întîi, trebuind să-și lichideze casa din Haga, doctorul fu obligat să accepte camera care i se atribui în hotelul SS-ului. După aceea, chiar în ziua sosirii sale, prietenii pe care îi întîlni îi prezentară un tablou înspăimîntător al vieții din Olanda. Mizeria făcea ravagii, arestările, execuțiile, disparițiile se înmulțiseră. Nu mai exista nici o siguranță pentru nimeni, nicăieri. Mulți dintre prietenii lui Kersten trăiau clandestin, sub identități false.

A doua zi după sosire, Kersten veni să-l îngrijească pe pacientul său într-un castel, pe care Seyss-Inquart, gauleiterul Olandei, îl rechiziționase pentru șederea Reichsführerului. Himmler îi spuse doctorului:

— Am primit o invitație pentru un dineu de gală pe care îl dă astă-seară în onoarea mea Mussert, șeful partidului nostru în Olanda. Vino și dumneata, dragă Kersten. O să fie foarte plăcut. Mussert s-a instalat tocmai într-o casă nouă, extrem de luxoasă.

Himmler întinse mîna spre o invitație tipărită, aruncată pe o măsuță de lîngă patul unde era culcat, și preciză:

— Casa Thurkow.

Doctorul continuă să-l maseze, ca și cînd numele auzit nu însemna nimic pentru el.

Răspunse, totuși:

— De ce aș merge cu dumneavoastră? Doar eu n-am fost invitat.

— Oriunde merg eu, spuse Himmler, poți merge și dumneata.

— Nu, scuzați-mă, spuse Kersten. Mi-e imposibil să vă însoțesc în această casă, care nu aparținea lui Mussert, ci lui Thurkow, unul din cei mai dragi prieteni ai mei, alungat acum din căminul său.

— Habar n-am de asta, spuse Himmler, dar dacă Mussert a rechiziționat-o, înseamnă că are motive temeinice.

Tratamentul abia se terminase cînd Seyss-Inquart ceru să-i prezinte omagiile sale Reichsführerului.

— Cui aparținea casa unde are loc recepția?, întrebă Himmler. E o proprietate a partidului nostru?

— Nu încă, domnule Reichsführer, spuse Seyss-Inquart, dar va fi în curînd. E proprietatea unui om suspect, partizan al așa-zisului guvern olandez, emigrat la Londra. Informațiile despre el sînt edificatoare. Va fi arestat mîine, împreună cu mai mulți complici importanți. Afară de aceasta, Thurkow posedă tablouri vechi de valoare foarte mare. I le vom confisca în favoarea Reichului. Prietenii lui, pe care de asemenea îi vom aresta — vreo doisprezece — sînt toți mari industriași, bancheri, armatori și au și ei tablouri de valoare. Vedeți, așadar, domnule Reichsführer...

— Foarte bine, spuse Himmler. Excelentă treabă. Pune mîna pe acești trădători. O să-ți spun apoi cum să acționezi în continuare.

Curînd după aceea, Kersten luă o mașină din garajul SS-ului și merse în cartierul Wassenar, unde fusese mutat de Gestapo prietenul său, Thurkow.

Doctorul își petrecu ziua lîngă amicul său. Nu se văzuseră de trei ani. În acest timp, cîțiva musafiri se strecurau în casă, pe furiș. Unul din ei, domnul de Beaufort — olandez, dar de origine franceză — venise cu soția. Făcea parte din mișcarea de Rezistență a Olandei și-l rugă, dacă poate, să transmită în Suedia niște scrisori secrete care, de acolo urmau să fie trimise mai departe la Londra.

— Vă asigur că mesajul dumneavoastră va pleca la Stockholm, iar germanii nu vor ști nimic, spuse Kersten.

Întrebă apoi cui trebuia predată corespondența.

— Baronului Van Nagel, delegatul la Stockholm al guvernului nostru refugiat la Londra.

Curînd, cei doi prieteni rămaseră singuri. Se lăsă noaptea. Fiecare clipă devenea mai lungă, mai apăsătoare. Kersten își stăpînea din ce în ce mai greu neliniștea. „Îi arestează în zorii zilei, se gîndea el. Cel mai tîrziu peste șase ore, oamenii Gestapoului vor veni să-l ridice pe Thurkow și pe ai săi".

Către miezul nopții, doctorul se ridică și își luă rămas bun de la prietenul său. Înapoindu-se spre casă într-o mașină a SS-ului, cu tot întunericul care domnea (cunoștea Haga mai bine ca oricare oraș din lume) își dădu seama că drumul de întoarcere trecea prin Klingendal, cartierul unde se afla castelul rechiziționat de Seyss-Inquart pentru Himmler. Fără să se gîndească prea mult, Kersten ordonă șoferului să-l ducă acolo.

...dar Himmler revocă ordinul

Un agent al Gestapoului îl conduse pe doctor pînă în camera lui Himmler, care tocmai sosise de la dineu. Îl privi pe Kersten uimit și încîntat.

— Îmi ghicești gîndurile! Am din nou crampe dar fiindcă te credeam culcat, nu voiam să te trezesc.

— Am presimțit acest lucru și m-am grăbit să vin, spuse Kersten fără să clipească. Dezbrăcați-vă, vă rog. Voi termina cît se poate de repede.

După puțin timp, durerile dispăruseră. Reichsführerul zîmbea încîntat.

— Nu mai am nevoie să te chem cînd mi-e rău, zise el cu un glas pe care emoția îl făcuse mai blînd. Prietenia dumitale ghicește acest lucru.

— Și totuși, spuse Kersten clătinînd din cap cu un zîmbet, trec printr-o grea încercare. Dumneavoastră sînteți singurul care mă puteți ajuta.

— O aventură cu vreo femeie!, exclamă vesel Himmler.

— Îmi pare rău, zise Kersten, dar nu-i vorba de așa ceva. L-am auzit azi pe Seyss-Inquart anunțîndu-vă că vor fi arestați niște olandezi. Și printre ei, Thurkow, bunul meu prieten, la care tocmai am luat masa. Sînt sigur că înțelegeți cît sînt de disperat. În numele vechii noastre prietenii, vă implor, anulați aceste arestări.

— Cunoști și pe ceilalți suspecți?, întrebă Himmler.

— Cei mai mulți sînt prietenii mei, spuse Kersten.

Fără să-și dea seama, Reichsführerul își ridică ochelarii de pe frunte. Strigă:

— Sînt trădători. Au legături criminale cu Londra. Afară de asta, nu pot anula ordine care vin de la Kalten-

An de an, ocupanții hitleriști rechiziționau o cotă din ce în ce mai mare din producția Franței. În această situație, taximetrele-auto au fost înlocuite cu mici velo-taxiuri

brunner, brațul meu drept la Berlin. Seyss-Inquart, Rauter, oamenii lor, nimeni n-ar mai înțelege nimic...

Între cei doi, se porni atunci o discuție în care doctorul stărui, îl imploră timp îndelungat pe Himmler.

— Mă bizuiam atît de mult pe dumneavoastră, aveam atîta încredere în prietenia dumneavoastră!, repeta Kersten mereu.

La un moment dat, Reichsführerul, care se instalase foarte comod în pat, scoase un oftat de ușurare. Se simțea bine, în casă era cald, iar pîntecul nu-l mai durea.

— Ce bine mă simt, domnule Kersten! La urma urmei, nu o să ne supărăm pentru doisprezece oameni. Nu? Ar fi prea stupid. Toți oamenii de aici sînt niște trădători. Atunci ... doisprezece în minus sau în plus... în fond, puțin interesează. Ne-am înțeles, mîine dimineață o să-i vorbesc lui Rauter.

Kersten spuse încet:

— Mîine va fi prea tîrziu. V-aș fi nespus de recunoscător dacă i-ați vorbi imediat.

— Dar Rauter trebuie să doarmă...

— Se va trezi, răspunse Kersten.

Himmler ridică din umeri, bombănind:

— Dumneata trebuie să ai totdeauna ultimul cuvînt. Bine. Cheamă-l pe Rauter.

Cînd Kersten ceru legătura și auzi glasul lui Rauter, spuse:

— Domnule Obergruppenführer, vă vorbește Reichsführerul.

Himmler se ridică, cu poalele cămășii albe de noapte fluturîndu-i pe pulpele slabe, se duse la telefon și porunci:

— Toate arestările prevăzute pentru azi-dimineață sînt amînate fără termen. Cînd o să mă întorc de la Berlin o să hotărăsc ce trebuie făcut în această problemă.

În clipa aceea, generalul Godlob Berger, comandantul trupelor SS se afla la șeful Gestapoului din Olanda. Cînd convorbirea cu Himmler se termină, Rauter bombăni furios:

— Prost am ajuns! Acum, Reichsführerul primește ordine de la un străin. Kersten ăsta e primejdios. Aș vrea să știu cine se ascunde în spatele lui.

Unul din nenumăratele acte de vandalism ale ocupanților hitleriști: statuia în bronz a lui Rouget de l'Isle, autorul „Marseiezei", este trimisă la topit

— Nu ești atît de deștept ca să descoperi acest lucru, spuse liniștit Berger. Himmler nu te primește decît după ce-i ceri oficial audiență. Iar Kersten este în clipa asta în odaia lui și-l vede în cămașă de noapte.

Himmler, după ce puse receptorul în furcă, îi spuse lui Kersten:

— Ei bine, ți s-a împlinit dorința (își palpă stomacul). Dar mă simt mult mai bine.

Se înapoie în pat, se întinse, căscă ușor. Se simțea atît de bine, atît de bine... Totuși avea sentimentul că, de data asta, slăbiciunea lui față de Kersten mersese prea departe.

— Mă întreb uneori, zise el, ai fi avut aceeași atitudine dacă în loc de olandezi ar fi fost vorba de oameni de altă naționalitate?

— Conștiința mea e liniștită, răspunse doctorul. Dar dumneavoastră vă îndoiți cumva de mine?

— Oh, nu, te asigur că nu, spuse Himmler. Scuză-mă. De vină e doar oboseala. Vezi bine ce recunoștință am față de dumneata, de vreme ce astă-seară îți dăruiesc acești doisprezece oameni.

Cînd doctorul ajunse la ușă, Himmler îl rechemă ca să-i spună:

— Seyss-Inquart mi-a adus niște fructe și ciocolată. Hai să le împărțim.

Fără să se lase prea mult rugat, Kersten luă șase mere și șase tablete de ciocolată.

A doua zi, Kersten onoră promisiunea pe care credea că n-ar fi putut s-o țină niciodată: se duse să-l vadă pe Thurkow în casa sa din Wassenaar. Puțin după aceea, sosi acolo Beaufort, care-i dădu doctorului trei plicuri sigilate, cu destinația Londra, via Stockholm.

Peste două zile, la 5 februarie, doctorul ședea lîngă Himmler, în avionul personal al acestuia, zburînd spre Berlin. În fața lor erau așezate două valize. Absolut identice, conținînd ambele documente de cea mai mare însemnătate. În aceea a lui Himmler, erau actele pe care i le dăduse Gestapoul din Olanda. În acea a lui Kersten, plicurile curierului din Rezistența olandeză.

Timpul era frumos, vîntul moderat. Călătoria decurse în bune condiții.

Ajuns la Berlin, doctorul făcu imediat un drum la moșie, unde depozită într-un sertar ascuns plicurile lui Beaufort, așteptînd momentul prielnic să le trimită la Stockholm.

În românește de
Paul B. MARIAN

poșta mi

COHORTA ROMANĂ

„Ce erau cohortele?“ *ne întreabă* SIMONA TEODORU, *din* Turnu Măgurele.

Prin reformele lui Marius — de șapte ori consul între 107-87 î.e.n. — a fost adoptată ca unitate tactică în armata romană cohorta (cohors) *care cuprindea 600 oameni. O legiune era formată din 10 cohorte, la care se mai adăugau 1 000 călăreți străini. În timpul republicii, o cohortă era condusă de un centurion, iar în vremea imperiului de un tribun de cohorte sau de un* praepositus *(„șef“).*

Și alte trupe purtau denumirea de cohorte. Astfel, erau cele patru cohorte urbane, *care aveau în sarcina lor paza Romei, fiind comandate de prefectul orașului.* Cohortele de vigili, *în număr de șapte, erau însărcinate cu combaterea incendiilor și asigurarea securității orașului pe timp de noapte.*

Cohortele pretoriene *constituiau, în timpul imperiului, garda imperială. Erau încartiruite în* Castra Praetoria, *în nord-estul Romei. Adeseori cohortele pretoriene au jucat un rol hotărîtor în căderea sau urcarea pe tron a împăraților romani.*

În imaginea de sus, un ofițer înconjurat de soldații unei cohorte, în epoca împăratului Hadrian (117-138 e.n.).

SUBLIMA POARTĂ

IOAN FL. BRÂNZAȘ, *din* Oradea, *dorește să afle de ce Imperiul otoman mai este cunoscut și sub denumirea de Sublima Poartă?*

Tradiția spune că ultimul calif abbasid, al-Mustasim (1242-1258) a fixat în pragul porții principale a palatului său din Bagdad o bucată de piatră desprinsă din celebra Kaaba (piatra sfîntă) de la Mecca, adorată de musulmani. Prin aceasta, respectiva poartă a devenit sfîntă. Ulterior, accepțiunea termenului s-a extins asupra întregii curți a califului. După dispariția abbasizilor de pe scena istoriei, tradiția a perpetuat această denumire, care a trecut asupra întregului Imperiu otoman, succesor al califatelor arabe.

POPOARELE MĂRII

COSTEA PETRU, *din* Arad, *dorește să știe care erau* „popoarele mării“, *despre care a aflat că, în timpul domniei faraonului Ramses III, au atacat Egiptul.*

Sub numele de „popoare ale mării“ *este desemnat un ansamblu de triburi, probabil de origine indoeuropeană, care au invadat, la sfîrșitul secolului XIII î.e.n., regiunea Peninsulei Balcanice, insulele Mării Egee și coastele Asiei Mici, Siriei și Egiptului. Atacul lor asupra Egiptului, respins în 1191 î.e.n. de Ramses III, este consemnat într-o inscripție de pe zidurile templului funerar de la* Medinet Habu. *Un ansamblu de basoreliefuri, din același templu, înfățișează principalele momente ale luptei.*

PARACELSUS LA REGHIN

IOANA ȘTEFĂNESCU, *din* Cluj-Napoca, *ne întreabă dacă, renumitul medic și alchimist medieval Paracelsus a fost în Transilvania.*

Theophrastus Bombastus von Hohenheim, cunoscut sub numele de Paracelsus (1493-1541), a efectuat într-adevăr, între anii 1521-1524, o călătorie în Ungaria și în Transilvania, despre care vorbește în lucrările sale. Scriitorul H. Herbert povestea că locuitorii din Reghin, impresionați de puternica personalitate a lui Paracelsus, îl credeau un medic miraculos, „încuscrit cu diavolul“. *Fr. Müler, în cartea sa,* Siebenbürger Sagen *(„Legende transilvănene“) vorbește și de o călătorie a lui Paracelsus în Țara Românească, în aceeași perioadă.*

AVEȚI DREPTATE!

VLAD BOLDEA, *din* București: *într-adevăr, intrarea triumfală a generalului de Gaulle în Paris a avut loc la* 26 august 1944 *și nu 1945, cum dintr-o greșeală de colaționare a apărut în revista noastră, nr. 11/1976, p. 48, nota 5.*

MAI BINE MAI TÎRZIU...?

După apariția, la Poșta Magazin istoric, *nr. 11/1976 a notei* Aici a murit Nelson, *autorul ei,* T. ELEFTERESCU, *din* București, *ne trimite o scrisoare în care ne semnalează o eroare strecurată în textul tipărit: la bătălia de la Trafalgar au luat parte 27 nave engleze și nu 10, cum a apărut în respectiva notă.* „Întreaga răspundere îmi revine mie — *mărturisește corespondentul nostru* — deoarece în manuscrisul trimis dv. în grabă s-a strecurat o eroare de dactilografiere“.

De altfel, adăugăm noi, în titlul aceleiași note — republicate ca atare — mai existau 3 greșeli de dactilografiere într-un citat din Nelson, a cărui formă corectă este „Nothing is surer in a fight, especially in a naval fight“.

Facem cuvenita rectificare, reamintind totodată tuturor celor care ne scriu, obligația pe care o au de a-și verifica cu rigurozitate manuscrisele trimise, spre a nu fi nevoiți apoi să recurgă la înțelepciunea vechiului dicton popular: „Mai bine mai tîrziu, decît niciodată“.

MAGISTRII DOBROGENI

STOICA PĂUNESCU, *din* Satu-Mare, *ne întreabă cine erau* magistri *din Dobrogea.*

Cu acest nume erau desemnați primarii satelor dobrogene, în epoca stăpînirii romane. Erau aleși pe timp de un an și în atribuțiile lor intrau problemele financiare ale administrației, pe care le rezolvau împreună cu quaestorii. *În așezările în care se aflau laolaltă veterani romani și localnici, magistri erau fie un trac și un roman în același timp, fie doi traci sau doi romani alternativ.*

poșta mi

CTITORIA DIN 1501

„Am auzit că Radu cel Mare ar fi ctitorul unei biserici pe valea Timocului", *ne întreabă* RADU STOENESCU, *din* Buzău. *Într-adevăr, în 1501, Radu cel Mare (1495-1508) a ctitorit, împreună cu pîrcălabul Gherghina, o biserică în localitatea Lopușnia, aflată în regiunea Craina, între valea Moravei și a Timocului din R.S.F. Iugoslavia. Biserica a fost zugrăvită în 1510, la cererea cneazului sîrb Bogoia.*

ALEXANDRU D. MORUZI

STELIAN TROFIN, *din* Galați, *ne solicită cîteva date biografice referitoare la Al. D. Moruzi, unul din luptătorii unioniști gălățeni.*

S-a născut în 1815, la Constantinopol. În 1848, ca urmare a participării sale la revoluția din Moldova, a fost arestat, împreună cu alți fruntași revoluționari. În 1857, a fost propus în Divanul ad-hoc al Moldovei, ca reprezentant al județului Covurlui, iar în 1858 a fost ales deputat în Adunarea Electivă, sprijinind candidatura lui Al. I. Cuza.

Între 1871-1873 a fost primar al Galațiului, inițiind cel dintîi plan de sistematizare a orașului. A încetat din viață în 1878.

Alte informații, puteți găsi în lucrarea Cultura, știința și arta în județul Galați, *tipărită sub egida Bibliotecii V. A. Urechia, Galați, 1973.*

PRECIZĂRI

Rîndurile 11-19, din coloana 3, de la p. 13 a Raportului lordului M.C. Vivian, *publicat în nr. 1/1977 al revistei noastre, se vor citi în mod corect: „Nu-mi vine să cred că, bucurîndu-se de ajutorul moral al majorității marilor puteri, aceste argumente nu vor trece în cele din urmă peste orice împotrivire și că, în ultimă instanță, cu sau fără consimțămîntul Porții, românii vor reuși să încheie convenții comerciale cu puterile străine".*

CELE TREI REICHURI

IOAN F. BRÂNZAȘ, *din* Oradea, *dorește să știe* „care au fost cele trei Reichuri".

Sub denumirea de Reich — care în limba germană înseamnă imperiu — sînt cunoscute trei formațiuni statale din istoria Germaniei și care au fost:

1. Sfîntul Imperiu roman de națiune germană (962-1806); 2. imperiul creat prin unificarea Germaniei sub autoritatea Prusiei (1871-1918) 3. statul hitlerist (1933-1945), cunoscut și sub numele de „al treilea Reich"

CULA DUCA

IOANA DUMITRESCU, *din* Galați, *citind însemnările memorialistice ale lui I. G. Duca din nr. 7, 8, 9/1976, ne scrie că ar dori să cunoască* „unele date privind cula Duca din Măldărești".

A fost construită în 1812 de Gheorghiță Măldărescu. Un urmaș al acestei familii a vîndut-o lui I. G. Duca în 1907, iar în 1962 văduva acestuia a donat-o statului.

Printre elementele decorative, se remarcă ornamentele în stucatură ale tavanelor și în jurul ferestrelor, cu motive reprezentînd personaje și animale fabuloase.

Cula este descrisă în lucrarea Culele din România, *de Radu și Sarmiza Crețeanu, București, 1969.*

SAKII

E. VICTOR *din* Craiova, *dorește să știe dacă tribul tracic* sacii *— prezentat în nr. 8/1976 — e unul și același cu* sakii.

Este vorba de două triburi diferite. Sakii erau o grupare de populații migratoare, de limbă iraniană, care au locuit în mileniul I î.e.n. în Asia Mijlocie și Centrală. Informații despre ei întîlnim la Herodot, Strabon, Plo-lemeu, precum și în monumentele literare indiene (Ramayana, Mahabharata *și altele*).

La sfîrșitul sec. IV î.e.n., o parte din saki *au fost supuși de Alexandru Macedon, participînd ulterior în campania sa din India.*

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am reținut aprecierile, informațiile, completările transmise de următorii cititori, cărora le mulțumim: dr. VIRGIL VRACIU, *din* com. Agafton-Curtești, jud. Botoșani; GH. FODOREANU, *din* Cluj-Napoca; DANIEL TOCULESCU, *din* Craiova; NOANEA TUDOR, *din* Mediaș, jud. Sibiu; Al. LETEANU, *din* București; ADRIAN EM. POPESCU, *din* com. Covrigi, jud. Gorj.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

PETRU CIOCÎRLAN, str. Cuza Vodă, nr. 44, ap. 5, Oradea, *solicită: nr. 1-5/1967; 1/1968; 6/1971.*

COJOCARU ION, str. Macaralei, nr. 47, bl. J-46, sc. 1, ap. 113, București, *solicită: nr. 1/1968; 7, 8, 10/1970; 5/1972; 7/1973; 3/1974; oferă: nr. 5/1967; 12/1968; 1/1969; 9, 12/1970; 1/1972; 4/1975.*

RADU AUREL, Piața Lenin, nr. 15, et. III, ap. 7, Brăila, *solicită: nr. 1-5, 9/1967; 7, 8/1969; 1/1971; 11/1972; 6-9/1973; oferă: nr. 4/1968; 3/1969; 3, 4, 6/1971.*

MIRCEA ILIESCU, str. Stejarului, nr. 19, bl. 37-C, ap. 67, București 57, *oferă colecția completă.*

MIHAIL SIDERI, Aleea Bistra, nr. 1, bl. E-1, ap. 14, București, *oferă colecția completă.*

MIU LONGIN, str. N. Bălcescu, nr. 50, Suburbana Pantelimon, București 24, *oferă: nr. 6, 9/1968; 1-4/1969; 3, 4/1975; 7/1976.*

CAZANGIU V., Calea Victoriei, nr. 19, bl. C-6, ap. 11, Turda, jud. Cluj, *oferă: nr. 6, 9/1967; 2/1971; 3/1976.*

BADEA ADRIAN, com. Cernătești, sat Țiu, jud. Dolj, *solicită nr. 12/1974.*

NILAȘEAN CODREANU, str. Grivița Roșie, nr. 31 bis, ap. 5, Miercurea Ciuc, *solicită: nr. 1/1967; 2, 5/1970; 6/1973; 6/1974; 1, 2/1975; 1/1976; oferă nr. 2/1976.*

ZVANCEA CAZAN CHEORGHE, str. Viorele, nr. 2, ap. 94, Hunedoara, *oferă: nr. 2, 4, 6-9, 11/1969; nr. 1-5, 7/1970; 1/1973.*

DAN IONESCU, str. Jean Texier, nr. 6, București, *solicită: nr. 1-4, 12/1968; 10/1969; 10/1973; 3, 9/1974; 11/1975; 1, 2/1976.*

CONTENTS (Romanian History) **C. C. GIURESCU** Fighting and Sacrifice on the Road to Independence...2 • **G. MACOVESCU** 1877: Diplomatic Courier...6 • **C. CĂZĂNIȘTEANU** and **M. E. IONESCU** November 1876: Dimitrie Brătianu on Mission in Istanbul...9 • **B. MARINESCU** and **Ș. RĂDULESCU-ZONER** Bucharest One Hundred Years Ago...12 • **F. TUCĂ** Stone Chronicles of Independence...14 • **C. ALBU** Emotional and Blood Relations between the Romanians of Transylvania and Those of Wallachia and Moldova ... 15 • **A. CORBEA** 1683 — A German Writer about the Romanians ...33 • **V. CARMĂZINU-CACOVSCHI** The Three Portraits of Princess Ruxandra... 36 • **I. KEMÉNY** Envoy to Vasile Lupu...37 • **I. H. CRIȘAN** The Dacian Shrine at Sarmizegetusa... 40 • **A. ARMBRUSTER** An Italian Ally of the Romanian Princes: Pippo Spano...42 • **M. GARAȘANIN, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, O. NECRASOV, A. VULPE, K. HOREDT, F. MARINESCU, H. DANOV** and **G. POENARU BORDEA** The Thracian World in Ancient Europe...50 • **Magazin istoric** 1977 Contest...54

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **C. C. GIURESCU** La voie de luttes et de sacrifices vers l'Indépendance...2 • **G. MACOVESCU** 1877: Courrier diplomatique...6 • **C. CĂZĂNIȘTEANU** et **M. E. IONESCU** Novembre 1876: La mission de Dimitrie Brătianu à Constantinople... 9 • **B. MARINESCU** et **Ș. RĂDULESCU-ZONER** Bucarest il y a cent ans...12 • **F. TUCĂ** Chroniques en pierre de l'Indépendance...14 • **C. ALBU** La parenté de sang et de sentiments entre les Roumains de Transylvanie et ceux de Valachie et de Moldavie... 15 • **A. CORBEA** 1683 – Un écrivain allemand sur les roumains ...33 • **V. CARMĂZINU-CACOVSCHI** Les trois portraits de la princesse Ruxandra... 36 • **I. KEMÉNY** Ambassadeur auprès de Vasile Lupu...37 • **I. H. CRIȘAN** Le sanctuaire dace de Sarmizegetusa... 40 • **A. ARMBRUSTER** Un allié italien des princes roumains: Pippo Spano...42 • **M. GARAȘANIN, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, O. NECRASOV, A. VULPE, K. HOREDT, F. MARINESCU, H. DANOV** et **G. POENARU BORDEA** Le monde des Thraces dans l'aire des grandes civilisations de l'antiquité européenne... 50 • Le concours de **Magazin istoric** 1977...54

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **К. К. ДЖУРЕСКУ** Боевой и жертвенный путь Независимости... 2 • **Г. МАКОВЕСКУ** 1877-ый г.: Дипломатический курьер... 6 • **К. КЭЗЭНИШТЯНУ, М.Е. ИОНЕСКУ** Ноябрь 1876-ого г.: Миссия Димитрие Брэтяну в Константинополе... 9 • **Б. МАРИНЕСКУ, Ш. РЭДУЛЕСКУ-ЗОНЕР** Бухарест 100 лет тому назад... 12 • **Ф. ТУКЭ** Каменные летописи Независимости... 14 • **К. АЛБУ** Кровная и чувственная связь между румынами из Трансильвании и Молдовы...15 • **А. КОРБЯ** 1683-ый г.: Немецкий писатель о румынах... 33 • **В. КАРМЭЗИНУ-КАКОВСКИ** Три портрета княжны Руксандры... 36 • **И. КЕМЕНИ,** посланник у двора Василе Лупу... 37 • **И.Х. КРИШАН** Дакийское святилище в Сармизеджетузе... 40 • **А. АРМБРУСТЕР** Итальянский союзник румынских господарей: Пиппо Спано... 42 • **М. ГАРАШАНИН, М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА, О. НЕКРАСОВ, А. ВУЛПЕ, К. ХОРЕДТ, Ф. МАРИНЕСКУ, Х. ДАНОВ, Г. ПОЕНАРУ БОРДЯ** Фракийский мир в ареале больших миров европейской древности... 50 • Конкурс **Магазин историк** издание 1977-ого г. ...54

INHALT (Rumänische Geschichte) **C. C. GIURESCU** Der Unabhängigkeit Kampfes und Opferweg ... 2 • **G. MACOVESCU** 1877: Diplomatischer Kurier...6 • **C. CĂZĂNIȘTEANU, M. E. IONESCU** November 1876: Die Mission Dimitrie Brătianu's in Konstantinopel... 9 • **B. MARINESCU, Ș. RĂDULESCU-ZONER** Bukarester Kalender ...12 • **F. TUCĂ** In Stein gehauene Chroniken der Unabhängigkeit... 14 • **C. ALBU** Blutbeziehung und Bewusstsein zwischen Rumänen Siebenbürgens und jenen des Rumänischen Landes und der Moldau... 15 • **A. CORBEA** 1683 — Ein deutscher Schriftsteller äussert sich über Rumänen...33 • **V. CARMĂZINU-CACOVSCHI** Die drei Bildnisse der Prinzessin Ruxandra... 36 • **I. KEMÉNY** Auf Botschaft bei Vasile Lupu...37 • **I.H. CRIȘAN** Das Sanktuar der Dakier in Sarmizegetusa...40 • **A. ARMBRUSTER** Ein italienischer Verbündete der rumänischen Herrscher: Pippo Spano...42 • **M. GARAȘANIN, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, O. NECRASOV, A. VULPE, K. HOREDT, F. MARINESCU, H. DANOV, G. POENARU BORDEA** Die Thrakerwelt im Konzerte der Grossmächte des europäischen Altertums... 50 • Preisausschreiben 1977 der Zeitschrift **Magazin istoric**... 54

SUMARIO (Historia rumana) **C. C. GIURESCU** El camino de luchas y sacrificios de la Independencia... 2 • **G. MACOVESCU** 1877: El mensajero diplomático...6 • **C. CĂZĂNIȘTEANU, M. E. IONESCU** Noviembre de 1876: la misión de Dimitrie Brătianu a Constantinopla... 9 • **B. MARINESCU, Ș. RĂDULESCU-ZONER** Bucarest hace ciento años...12 • **F. TUCĂ** Cronacas en piedra de la Independencia...14 • **C. ALBU** La relacion de sangre y sentimiento entre los rumanos de Transilvania y aquellos de Pais Rumano y Moldavia... 15 • **A. CORBEA** 1683 – un escritor alemán sobre los rumanos... 33 • **V. CARMĂZINU-CACOVSCHI** Los tres retratos de la princesa Ruxandra... 36 • **I. KEMÉNY** Mensajero a Vasile Lupu... 37 • **I. H. CRIȘAN** El santuario dacio de la Sarmizegetusa... 40 • **A. ARMBRUSTER** Un aliado italiano de los principes rumanos: Pippo Spano... 42 • **M. GARAȘANIN, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, O. NECRASOV, A. VULPE, K. HOREDT, F. MARINESCU, H. DANOV, G. POENARU BORDEA** El mundo de los tracios en la área de los grandes mundos de la antiquedad europea...50 • El concurso **Magazin istoric** 1977 („Almacén histórico")...54

ABONNEMENTS: ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex: 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vinzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din intreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427